De Hollandsche vertaalmolen. Nederlandse beschouwingen over vertalen 1820-1885

Vertaalhistorie. Deel 5a

samenstelling Cees Koster

bron
Cees Koster (ed.), *De Hollandsche vertaalmolen. Nederlandse beschouwingen over vertalen 1820-1885*. Stichting Bibliographia Neerlandica, Den Haag 2002

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/kost004holl01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

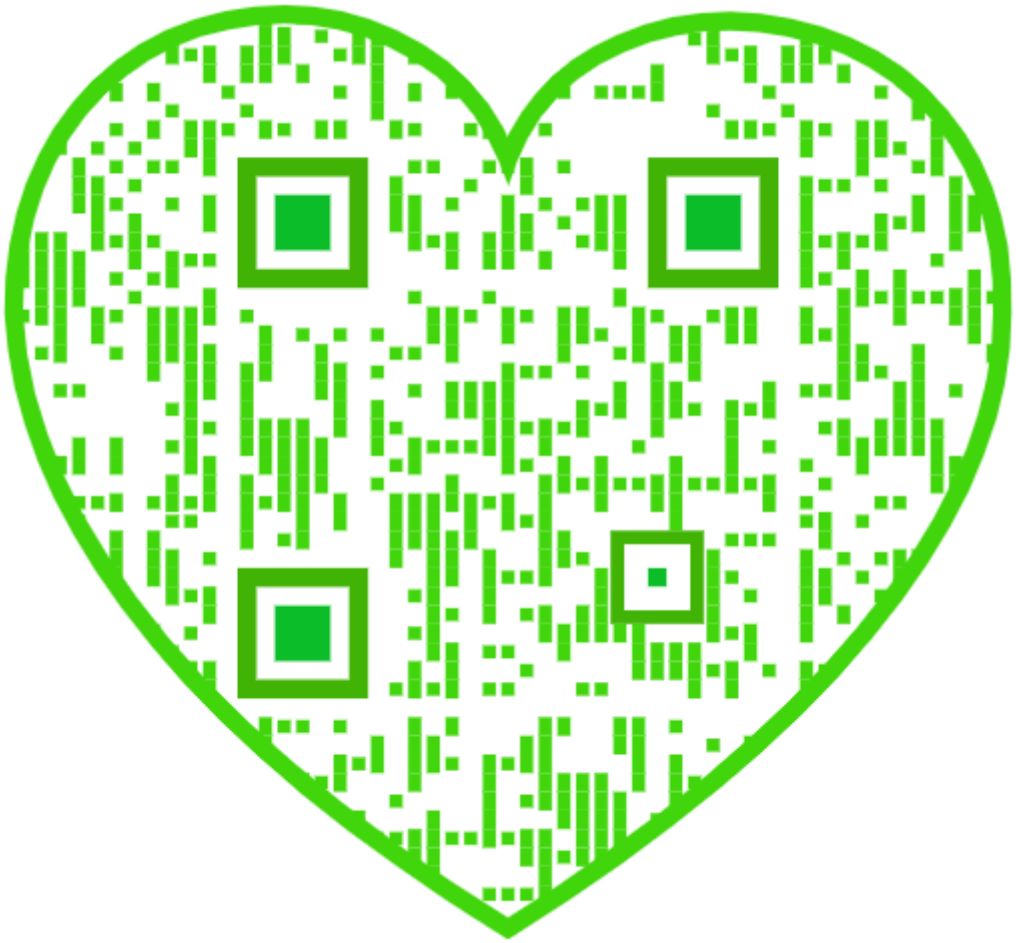

Inleiding

> ‘Ik moet je zeggen, mijnheer!’ vervolgt hij tot een gepensioneerd wachtmeester, ridder van 't metalen kruis en ‘compagnon de gloire’ van Napoleon I ? ‘ik moet je zeggen dat ik waarachtig m'n eigen werk niet herkende.’
> ‘Zoo! Is dat stuk van jou meneer?’
> ‘Ja mijnheer; tenminste, ik heb aan de heeren Baars & Kogel de vertaling er van geleverd. Ik zeg mijnheer, dat als men in zijn vrije uren zoo'n letterkundige arbeid verricht, en men ontvangt daarvoor drie gulden [...] dan is het een schandaal als de acteurs je werk uit elkander rukken zonder slot of zin. [...]’
> ‘Waarachtig!’ zegt de ex-wachtmeester, maar laat er aanstonds op volgen: ‘En betalen ze dat met een driegulden, zoo alleen van 't changeeren zal ik maar zeggen! Donders, als je mijn kleinzoon eens zoo'n ding kunt bezorgen? Die jongen is op 't behangen, maar zie-je, hij heeft veel vrijen tijd en veel ambitie; en den ouwe zou 'em als 't noodig was wel zoo'n beetje op streek helpen. Weetje, 'k heb nog een dictionnaire uit den tijd van Napoleon. God zegen 'em! ? Parlee voe francee, zeit de Franschman; comprandee voe sla monsjeu, ziel voe plee!’

In hoeverre we dit fragment uit *De toneelspelers* (1875) van de ‘chroniqueur der Overbetuwe’ J.J. Cremer (1827-1880) moeten zien als representatief voor het aanzien van het vertalen en de vertaler in de tweede helft van de negentiende eeuw is niet duidelijk, maar veel heeft deze wachtmeester er niet mee op. Veel kennis over hoe men in die tijd over vertalen dacht is er niet - er ligt een heel onderzoeksterrein braak, waarvan hier een deel in kaart gebracht zal worden.

Ook harde gegevens zijn spaarzaam. ‘Over vertaling in de negentiende eeuw en de eerste helft van de twintigste eeuw zijn geen gegevens bekend.’ (Heilbron 1996: 102) Deze zakelijke mededeling geldt statistische gegevens over boekuitgaven, maar kan evengoed van toepassing worden geacht op zaken als het algehele klimaat rondom vertaling en de stand van het vertaaldiscours. Bij gebrek aan systematische ontsluiting zullen we het voorlopig met anekdotisch materiaal moeten doen.

Wel bestaat er, zij het schaars, bibliografisch materiaal, bijvoorbeeld over de vertalingen van het werk van Sir Walter Scott in het Nederlands in het

begin van de negentiende eeuw. Hieruit blijkt dat in de periode 1824-1834 het aantal romans dat per jaar wordt gepubliceerd varieert tussen de 20 en 34. In totaal verschijnen er in die periode in Nederland dus ca. 350 romans, waarvan 118 oorspronkelijk, 130 uit het Duits vertaald, 61 uit het Engels (23 van Sir Walter Scott) en 30 uit het Frans (zie Den Tenter 1984). Een ruime meerderheid van het aantal uitgebrachte boeken betreft dus vertalingen. Over het algemeen - en dat is een geluid dat door de eeuwen heen wordt gehoord - wordt de hoeveelheid vertalingen negatief gewaardeerd. Halverwege de jaren dertig van de negentiende eeuw wordt deze mening ook door de grote literatoren van die tijd verkondigd. Wanneer Potgieter in 1835, in een van de weinige nummers die zijn verschenen van het tijdschrift *De Muzen*, een oproep doet aan de beoogde vertaler van Manzoni's *I Promessi Sposi* om zijn werk serieus ter hand te nemen, schrijft hij:

> Onze vertalers, ontelbaar als de sprinkhanen in Egijpte, onvermoeid en ligt even schadelijk als deze, strekken hunne strooptogten zelden verder dan tot de overzijde van het kanaal van St. George uit, of vergenoegen zich met de rijpe, halfrijpe, somtijds geheel onrijpe vruchten onzer Fransche en Duitsche naburen. Van de gave der onderscheiding misdeeld, brengen zij over en werken zij om, tot dat de laatste regt meenen te hebben, het Hollandsch voor een verbasterd Hoogduitsch te houden, en de eerste ons alle aanspraak op fijnen smaak ontzeggen.' (Potgieter 1835: 61).

In 1837 zegt Jacob Geel, in een discussie over de toekomst van de Nederlandse cultuur, over de verhouding van Nederland tot Engeland, Frankrijk en Duitsland:

> Men kan moeilijk ontkennen dat de drie grote naties, waar ons land door wordt omsingeld en omklemd, de toevoer van hun literaire productie in elk genre, onze algemene leesbehoefte, onze ontelbare vertalingen, zowel goede als slechte, niet volstrekt de ontwikkeling van een oorspronkelijke Nederlandse literatuur verlammen. Het enige wat ons in deze situatie nog rest is de buitenlandse ontwikkelingen meten, met de ogen volgen, en naar onze behoefte er profijt van trekken, met behulp van onze common sense, dat huiselijk gezond verstand, dat de drie omringende landen ons nooit hebben betwist. (geciteerd naar Van den Berg 1990: 86)

De hoeveelheid vertaling neemt in de loop der eeuw overigens alleen nog maar toe. Door de opkomst en bloei van leesgenootschappen en leesbibliotheken en de verbetering van het niveau en de toegankelijkheid van het onderwijs groeit van het lezerspubliek. Dat brengt een grotere behoefte aan boeken en dus ook aan vertalingen met zich mee. De indruk lijkt gerechtvaardigd dat dit ook een zekere professionalisering van de vertaalbranche tot gevolg heeft. Uit de receptiegeschiedenis van Dickens in Nederland (zie Luger 1987 en Van Steijnen 1987), blijkt dat de markt zich in de loop van een aantal decennia uitkristalliseert. In eerste instantie storten vele uitgevers zich op Dickens-titels, wordt hij geïntroduceerd in Nederland door gereputeerde literatoren (Potgieter publiceerde bijvoorbeeld vertalingen van fragmenten uit de *Pickwick Papers* in *De Gids*), maar aan het eind van de eeuw komen alle titels bij uitgeverij Kruseman terecht en worden de meeste romans vertaald door dezelfde beroepsvertaler, C.M. Mensing.

In de Nederlandse boekenwereld van de tweede helft van de negentiende eeuw was vertaling, of liever gezegd de uitgave van vertalingen, een voortdurende bron van controverse. A.C. Kruseman, in zijn *Bouwstoffen voor een geschiedenis van den Nederlandschen boekhandel gedurende de halve eeuw 1830-1880*, besteedt vele pagina's aan het gekrakeel rond het ‘vertalingsregt’.

Het vertalingsrecht was een protectionistische maatregel (begin negentiende eeuw bij wet vastgelegd), die uitgevers moest beschermen tegen piraterij. Wie de uitgave van de vertaling van een werk claimde, door er een proeve van in te leveren bij het plaatselijke gemeentebestuur, verwierf voor tien jaar het exclusieve recht tot uitgave van dat werk in vertaling (zie Saalmink 1993). In de vele discussies die er in de wereld van boekhandel en uitgeverij zijn gevoerd om tot afschaffing te komen van de omslachtige en moeilijk uit te voeren maatregel komt ook een beeld naar voren van de status van vertalingen in de Nederlandse cultuur, bekeken vanuit een commercieel gezichtspunt:

> Het vroegere vertalingsregt is in de landswet opgenomen in den tijd dat oktrooijen en beschermende regten gehouden werden voor onmisbare middelen tot ontwikkeling van persoonlijke inspanning en handelsverkeer in het algemeen. Het was alsof men, bij de schraalheid van onzen eigen letteroogst en de weinige verspreiding van boeken, daardoor het uitgeven van vertaalde werken hier te lande begeerde aan te moedigen als surrogaat van beter; en in een landje als het onze, waar betrekkelijk zoo weinig gedrukt en gelezen werd, was deze maatregel zoo kwalijk niet. (Kruseman 1886-1887: 236)

En:

> Zoodra de bescherming aanleiding gaf tot overmaat, moest zij beschouwd worden als tegen het belang van den handel (...). En dit was het geval met het vertalingsregt. Men beweerde, terecht of te-onrecht, dat Nederland meer dan eenig ander land behoefte had aan vertalingen. Welnu, wie de voortbrenging van den Nederlandschen boekhandel op dit stuk kende en onpartijdig wou oordeelen, hij zou overtuigd zijn, dat aan de behoefte meer dan voldaan werd, dat overmaat van vertalingen sedert lang aan de orde van den dag was en een sleep van gevolgen medebracht, zich openbarende in fondsveilingen, prijsvermindering en al wat men gewoon was met den naam van knoeierij te bestempelen. Die toestand werd buiten kijf gevoed door de bescherming. Want door haar werd de lust om fortuin te beproeven op het gemakkelijk te betreden vertalingsveld opgewekt en gaande gehouden. Daardoor riep zij kunstmatig een overdadige voortbrenging in het leven (...). (idem: 216-217)

In 1869 heeft D.E.W. Wolff (zie Nr. 21) het over ‘het onafgebroken geklepper van de hollandsche vertaalmolen, waarin zoo zelden goed meel gemalen wordt’. De toon van dit materiaal is duidelijk genoeg: er zijn teveel vertalingen en vertalers en ze zijn er om de verkeerde redenen.

Dit is het eerste beeld dat de vertaalgeschiedenis van de negentiende eeuw in Nederland oplevert. Vanuit literair-poëticaal gezichtspunt ligt de situatie wel wat genuanceerder. De hoeveelheid vertaling mag dan als probleem ervaren worden, helemaal negatief is het oordeel over het verschijnsel zelf niet, er bestaan ook goede vertalingen en als men verder kijkt dan de voor de hand liggende landen, zijn er ook nog wel interessante originelen te vinden, waarvan men een vertaling zelfs nodig blijkt te vinden. Misschien is dat de teneur van het denken over het aanzien van vertaling: als verschijnsel wordt er vaak negatief over gesproken, wordt de wenselijkheid ervan in twijfel getrokken, maar dat weerhoudt niemand ervan om over *afzonderlijke* vertalingen, van afzonderlijke originelen de loftrompet te steken.

Nader onderzoek, waarvoor zoals gezegd toch wel wat materiaal voorhanden is, met name receptiestudies[1], zou moeten uitwijzen in hoeverre deze stemmen representatief zijn. Interessant daarbij zou zijn te kijken naar hoe de toename van het aantal vertalingen verloopt, hoe de verhouding is tussen de brontalen Frans, Duits en Engels en in hoeverre vertaling een rol speelt in de popularisering van het genre van de roman.

Het vertaaldiscours: de stand der dingen

De verzameling die hier voorligt is weliswaar het resultaat van doelgericht onderzoek, maar kwam niet geheel op systematische wijze tot stand. Ook hier moet dus voorzichtigheid in acht worden genomen bij het leggen van verbanden, het signaleren van ontwikkelingen en het pretenderen van representativiteit.

De verzamelde opstellen hebben allemaal betrekking op vertaalde literatuur, terwijl met het vorderen der eeuw ook het vertalen van niet-literaire, niet-fictionele teksten gestaag toenam; de bijdragen zijn bijna allemaal geschreven door (meer of minder bekende) literatoren. Dit legt natuurlijk beperkingen op aan de reikwijdte van een verzameling als deze.

Het lijkt zinvol om de beschouwingen te bekijken in het licht van de stand van zaken in de Nederlands(talig)e literatuur in de onderhavige periode en de stand van het vertaaldiscours van dat moment in de omringende landen. Sleutelwoord kan daarbij alleen maar zijn: romantiek.

Vanuit welke definitie of periodisering je het ook bekijkt, de Nederlandse romantiek (of juist het uitblijven daarvan) valt in de periode 1820-1885. Zowel de opvatting dat de Nederlandse romantiek zo rond 1830 zou beginnen en in 1840 al wel weer zo'n beetje voorbij is, als de opvatting dat eigenlijk met de vroege poëzie van de Tachtigers de romantiek pas echt zijn intrede doet in de Nederlandse letteren past in dit beeld (zie bijvoorbeeld Van den Berg 1990 en Van Bork & Laan 1986).

Van den Berg beschouwt de Nederlandse romantiek als ‘een echo, een afleggertje van de Europese romantiek, zonder een overtuigend eigen gezicht’ (1990: 85). Opvallend is dat men zich in de Nederlandse letteren voornamelijk richt op de Engelse en Duitse romantiek en dat men van de Franse romantiek een negatief beeld heeft. Deze bundel vormt een weerspiegeling van die oriëntatie: ook hier zijn beschouwingen over vertaling uit het Engels en Duits in de meerderheid.

Ook in de gerichtheid op het soort auteurs, zo stelt Van den Berg, bestaat er een typische neiging:

> Het zijn niet Wordsworth, Coleridge, Keats en Shelley, niet de gebroeders Schlegel of Novalis, maar Byron, Scott en Hugo, die men bewondert, vertaalt en navolgt, kortom auteurs van een vrij grote toegankelijkheid en verstaanbaarheid en die mede op grond daarvan over heel Europa bekend raakten en

> allerwegen in de mode waren. Wie de Byron-rage en de Scottomanie tot de romantiek rekent, [...] kan de Nederlandse vertalers en navolgers ook als romantici boeken.' (p. 84)

Gaat die laatste stelling ook op voor de stand van het negentiende-eeuwse Nederlandse vertaaldiscours? Hoe verhouden de ideeën over vertalen die heersten bij de vertalers en vertaalbeschouwers in Nederland in deze periode zich tot het standaarddiscours van de romantische vertaalbeschouwing, zoals dat met name in Duitsland leefde? Om die vraag te kunnen beantwoorden, zal eerst dat standaarddiscours geschetst moeten worden.

In Duitsland en Engeland heeft de overgang van een dominant classicistische denkwijze over vertaling naar een dominant romantische denktrant aan het begin van negentiende eeuw al wel zijn beslag gehad. In 1813 verschijnt Friedrich Schleiermachers (1768-1834) *Ueber die verschiedenen Methoden des Uebersetzens*, dat algemeen als het hoogtepunt van het romantische vertaaldiscours in West-Europa wordt beschouwd (zie bijvoorbeeld Lefevere 1977 en Robinson 1997: 225). Schleiermacher, met zijn voorkeur voor het 'vervreemdend' vertalen, waarin het exotische van het origineel in al zijn vreemdheid gehandhaafd diende te blijven, bouwde voort op de ideeën van August Wilhelm Schlegel (1767-1845). Schlegel leverde met zijn vertalingen van Shakespeare een blauwdruk voor de romantische vertaalpoëtica, waarin grote nadruk ligt op het origineel als organische kunstvorm en als expressie van een individu. Het is de eigenheid van de tekst als expressie en als organische eenheid die bewaard dient te worden en daar hoort vooral ook de vorm bij.

Een ander kenmerk van het romantische standaarddiscours over vertaling is het problematiseren van vertaling überhaupt. Schleiermacher stond ook sterk onder invloed van de relativistische taalvisie van Wilhelm von Humboldt (1767-1835). Die visie dat elke taal uniek is en zijn eigen innerlijke vorm heeft, dat daarmee elk woord ook uniek is en geen equivalent heeft in een andere taal, maakt vertalen op zich een probleem. De discussie over vertaalbaarheid *per se* is hiermee ingezet.

Op de Britse eilanden was het romantische vertaaldenken eveneens doorgedrongen (zie Steiner 1975 en Ellis & Oakley Brown 1998). Het vertaalbaarheidprobleem vinden we ook terug in de poëticale theorieën van Percy Bysshe Shelley (1792-1822), romantisch dichter bij uitstek. Shelley formuleerde zijn poëtica in het manifest *A Defence of Poetry*, dat hij in 1821 schreef,

dat in 1841 postuum werd gepubliceerd en in 1891 door Albert Verwey in het Nederlands werd vertaald:

> Vandaar dat de taal van de dichters altijd een zekere één-vormige en harmonische weerkering van geluiden heeft aangenomen, waarzonder ze geen poëzie was en die nauwelijks minder ontbeerlijk tot de meedeeling van haar invloed is dan de woorden zelve, buiten die bepaalde geluiden-maat beschouwd. Waar ook de ijdelheid van 't vertalen uit duidelijk is; want het zou even wijs zijn een viooltje in een smeltkroes te gooien om het beginsel van zijn geur en kleur uit te distelleeren, als van de eene taal in een andere over te gieten de scheppingen van een poëet. De plant moet opnieuw aan haar zaad ontspringen zal ze vrucht dragen - en dit is de last van de vloek van Babel. (Shelley 1891[1821]).

Ook hier zien we een visie op het kunstwerk als organische eenheid die vertaling als filosofische onmogelijkheid impliceert. De uiterste consequentie van Shelley's standpunt is dat poëzie onvertaalbaar is, maar juist doordat hij vertaling uiteindelijk beschouwt als een wezenlijk productieve bezigheid - de plant ontspringt opnieuw aan haar zaad - is vertaling toch mogelijk.

In hoeverre vinden we dit gedachtegoed terug in de Nederlandstalige vertaalbeschouwingen die in deze bundel zijn verzameld? Vindt er aansluiting plaats bij het romantische vertaaldenken, of wordt er teruggegrepen op traditionelere noties van vertaling, het ‘adapteerende’ vertalen zoals dat in de periode 1760-1820 dominant was (zie Korpel 1992 en 1996)?

Ik zal deze vraag proberen te beantwoorden aan de hand van een drietal momenten uit deze periode, die bijzonder relevant lijken in dit opzicht. De belangrijke verhandeling van Samuel Israël Mulder uit 1824 (Nr. 2), de discussies die ontstaan rond de Shakespeare-vertalingen van Jurriaan Moulin (Nrs. 5 t/m 8) en de discussies over vertalen in kringen rond de (vroege) Beweging van Tachtig (Nrs. 22, 26, 29 en 30).

Samuel Israël Mulders verhandeling

De verhandeling van de joodse Bijbelvertaler Samuel Israël Mulder is zeker een van de belangrijkste stukken uit deze periode. Het is een van de eerste zelfstandige essays waarin het verschijnsel vertaling op systematische wijze onder de loep wordt genomen. Geheel in de stijl van de periode gebeurt dit in de vorm van een verhandeling naar aanleiding van een door een literair genootschap uitgeschreven prijsvraag[2]. Het is niet ondenkbaar dat Mulder,

als een van de leidende figuren van ‘Tot Nut en Beschaving’, zelf mede het initiatief tot het uitschrijven van de prijsvraag heeft genomen.

Het belang ligt niet alleen in de omvang en diepgang van de verhandeling, maar ook in de filosofische en taalkundige blik van Mulder. Hij besteedt veel aandacht aan het verschil tussen de bij vertaling betrokken talen en aan de manier waarop, in de geschiedenis, de noodzaak voor vertaling zich voordeed. Zijn weergave van het imaginaire tweetalige gesprek tussen ‘een inwoner van Palestina’ en ‘eene Arabier’ doet sterk denken aan wat latere filosofen en antropologen over vertaling te zeggen hebben gehad. Bij al zijn aandacht voor het wezenlijke verschil tussen talen en de *idiotismen* van de onderscheiden talen gaat Mulder overigens niet zo ver dat hij de vertaalbaarheid *per se* problematiseert.

Korpel noemt Mulder een overgangsfiguur, omdat hij zich meer bezighoudt met de vraag *hoe* men moet vertalen dan met de vraag *of* men moet vertalen en omdat achter zijn visie op vertalen eerder de opvatting schuilgaat van ‘stijl als tronie’, als handelsmerk van een auteur, dan die van ‘stijl als kleed’, als ornament (Korpel 1995). Toch valt er ook veel voor te zeggen om Mulder, vanuit vertaalpoëticaal gezichtspunt, toch tot de klassieken te rekenen.

Hoewel hij oorspronkelijkheid als een deugd ziet, en erkent dat het ware genie van een kunstenaar niet aan regels gebonden kan zijn, kan er volgens Mulder toch geen goede kunst zonder regels bestaan. Slaafse toepassing van regels levert geen kunst op, maar begaafdheid valt met regels wel te ‘bestieren en te beschaven’.

Naast vier basisvereisten voor de vertaler (hij moet de talen, en meer nog het ‘genie’ van de talen waarin en waaruit vertaald wordt ‘wel verstaan’; een goed vertaler moet een ‘bijna gelijke bevattings- en scheppingskracht’ als de schrijver hebben; hij moet een goede kennis van de ‘stoffe’ bezitten; en hij moet ‘alvorens zich aan zijne taak te begeven, zich met zoodanige hulpmiddelen bekend te maken, als tot meerdere gelijkvormigheid, sierlijkheid, juistheid en kracht iets te kunnen bijbrengen’), geeft Mulder een genummerde reeks taalkundige instructies waar de vertaler zich aan moet houden. Deze instructies zijn bijna volledig ontleend (zonder dat dat overigens met zoveel woorden wordt gezegd) aan de vertaalprincipes van Charles Batteux (1715-1780) in zijn *Principes de littérature*, dat dateert uit het midden der achttiende eeuw. Die ontleningen zijn vaak zeer letterlijk, zoals valt af te leiden uit het volgende voorbeeld:

> Mulder: III. Men moet de volzinnen, zoo veel het doenlijk is, in hun geheel trachten te behouden, hoe zamengesteld derzelve ook zijn mogen; omdat een volzin dikwerf niets anders is, dan één denkbeeld uit onderscheidene andere denkbeelden zamengesteld, die onderling door innerlijke overeenstemming op het naauwst met elkander verbonden zijn; en dit verband is juist het leven dier denkbeelden, en het voornaamste doel van hem, die spreekt of schrijft. (p. 32-3)[3]

> Batteux: III. Qu'on doit conserver les périodes, quelque longues qu'elles soient, parce qu'une période n'est qu'une pensée composée de plusieurs autres pensées qui se lient entre elles par des rapports intrinseques; & que cette liaison est la vie de ces pensées, & l'objet principal de celui qui parle.[4]

Niet alle instructies van Batteux worden op deze manier overgenomen, vaak parafraseert Mulder, hij laat dingen weg en voegt hier en daar ook elementen toe. Feit blijft wel dat hij zijn opvattingen stoelt op een literatuurtheoreticus die nog met een half been in het Franse classicisme staat. Dat geldt ook voor de denkbeelden van Madame Dacier, op wie hij een beroep doet wanneer hij een onderscheid maakt tussen de getrouwe en de ontrouwe vertaling (al spreekt hij liever van woordelijk tegenover vrij). Weliswaar zijn Batteux en Dacier geen classicisten in strikte zin, maar bij hen lijken goede smaak, sierlijkheid en welluidendheid, toch prioriteit te hebben boven getrouwheid. Wanneer Mulder zijn taalkundige regels formuleert, laat hij bijvoorbeeld daarop dit voorbehoud volgen:

> Het spreekt vanzelf, dat wij ons, in dit zoo wel als in het vorig geval, altoos zoodanigen schrijver voorstellen, wiens pen door de regelen der kunst en eenen goeden smaak bestierd wordt. (p. 33)

Ook in het gebruik van metaforen (de stof van een werk is het lichaam, de stijl het omhulsel; vertaling als valutatransactie) volgt Mulder de op dat moment traditionele weg.

Voor Mulder is vertaling uiteindelijk toch imitatie, in de traditionele zin van het woord. Zijn opvatting is dat

> de kunst van het vertalen eigenlijk daarin bestaat, om de denkbeelden eens schrijvers, van de eene taal in de andere, zoodanig over te brengen, dat al

> hetgeen die schrijver bedoeld heeft, door het oorspronkelijke in het verstand en hart zijns lezers te verwekken, ook met gelijke kracht, sierlijkheid en gemakkelijkheid door de vertaling te weeg gebragt worde. (p.22)[5]

Hij geeft toe dat niet iedereen het met die opvatting eens is:

> Het gevoelen, 'dat de vertaler moet overbrengen zoodanig als de schrijver zich in die vreemde taal zoude uitgedrukt hebben,' wordt door velen bestreden. Deze beweren dat zoodanige overbrenging geenszins als voldoende beschouwd kan worden; en dat men in de vertaling niet alleen het karakter des oorspronkelijken, maar ook het genie der taal, en als men het zeggen mag, tot zelfs het vreemde klimaat, en den grond, waarop de schrijver geleefd heeft, moet kunnen herkennen. Wij zijn het echter met hen, die zoodanige naauwkeurigheid in de vertaling vorderen, geenszins eens. (p. 63-4)

Het is moeilijk om de omschrijving van het standpunt dat zo duidelijk tegen dat van Mulder ingaat niet als een representatie van het romantische standaarddiscours te zien. Deze expliciete afwijzing geeft echter wel aan dat men in de Lage Landen bekend was met dat discours.

Het debiet van Jurriaan Moulin

Waarschijnlijk heeft geen schrijver meer als wapen gefunctioneerd in de overgangsschermutselingen van (neo-)classicisme naar romantiek dan Shakespeare. Dit geldt niet in het minst voor het vertaaldiscours. Met name in Duitsland hebben de kampioenen van het romantische vertaaldenken hun pen en gedachten gescherpt aan het werk van Shakespeare. De vertalingen van Schlegel (en later van Tieck) uit het begin van de negentiende eeuw gelden als paradigmatisch voor een nieuwe houding ten opzichte van het literaire kunstwerk en de vertaling ervan. Het kunstwerk werd gezien als de expressie van een individu en als een organische eenheid, waarbij geen scheiding gemaakt kon worden tussen vorm en inhoud. Een vertaling diende integraal te zijn en getrouw aan alle aspecten van het origineel en zeker aan de vorm daarvan (zie bijvoorbeeld Delabastita 2001: 12-13).

De eerste Shakespeare-vertalingen die volgens dat model in Nederland gemaakt werden zijn die van de Kampense ambtenaar Jurriaan Moulin (1798-1856). In 1835 en 1836 verschenen van zijn hand vertalingen van *Macbeth, The Tempest* en *Othello* en een door hem ingeleide vertaling van *Hamlet* van de hand van P. Roorda van Eysenga. Moulins vertalingen waren inte-

graal, ‘naar de versmaat van het origineel’ en de uitgaven waren voorzien van uitgebreide biografische en bibliografische notities en van overzichten van bestaande buitenlandse vertalingen van de stukken. Dat hij ook nog wel andere overwegingen in zijn vertaling een rol liet spelen, blijkt uit de voorrede bij zijn vertaling van *Othello* (geciteerd door Heije, Nr. 8):

> ‘*Une traduction interlinéaire*,’ zegt CHATEAUBRIAND, ‘*serait la perfection du genre, si on lui pouvait óter ce qu'elle a de sauvage*’, en getrouw aan dit beginsel, heb ik mij niet verder van het oorspronkelijke verwijderd dan *taaleigen, maat, welluidendheid*, en somwijlen kieschheid vorderden. (p. 263)

Dat het bij een gering aantal stukken is gebleven (postuum werden nog fragmenten van *De Koopman van Venetië* en *Romeo en Julia* gepubliceerd) komt omdat men de uitgaven aan de straatstenen niet kwijt kon. In de letterkundige wereld werd echter uitgebreid op zijn vertalingen gereageerd. De aard van die reacties geven een beeld van de overgangsfase waarin het vertaaldiscours in Nederland zich in die tijd bevond.

De algemene teneur is dat het project van een Shakespeare-vertaling positief wordt gewaardeerd. De anonieme auteur van het stuk uit het tijdschrift *Athenaeum* (nr. 6) stelt in zijn algemeenheid dat een volk pas volwassen is wanneer het

> in zijne eigen taal weet op te nemen en uit te drukken, wat bij andere volken, in het gebied van Wetenschap en Kunst, als het diepste en schoonste bewondering verdient. (p. 538-39)

Shakespeare geldt daarbij als een groot voorbeeld en Moulin laat zich volgens de recensent kennen als een geschikt vertaler en hij wordt opgeroepen nog ‘meer meesterstukken’ van Shakespeare te vertalen. Verder wordt aan de vertaling zelf niet veel aandacht besteed.

De andere recensenten nemen Moulin wel de maat waar het op de vloeiendheid van de vertaling aankomt. Zowel Heije (nr. 8) als Van der Hoop (nr. 7) zien in de mate van vloeiendheid en welluidendheid een belangrijk criterium ter beoordeling en komen tot een negatieve waardering. Van der Hoop ziet ‘hier en daar eene stootende stijfheid’ en Heije laakt het Engelse in de constructies, uitdrukking en vorm, iets dat hij ‘bijna overal’ tegenkomt.

Lulofs (Nr. 5) spreekt juist ‘den lof van getrouwheid, kortheid en te gelijker tijd dien van een' ongedwongen, zoetvloeijenden verstrant’.

Wanneer het om de versmaat gaat, is Van der Hoop de enige die zich uitermate negatief uitlaat over de keuze van Moulin om net als Shakespeare rijmloze jambische verzen te gebruiken. Hij blijft vasthouden aan de traditionele opvatting dat men ‘het hartstochtelijke en levendige van den treurspelstijl in het Hollandsch, het best in de Alexandrijnsche voetmaat kan uitdrukken’, al kan hij de keuze van Moulin op zich wel billijken. Versvorm is voor Van der Hoop echter geen wezenlijk element. De geest van Shakespeare zal door alle vormen heen spreken en ‘[o]nverschillig zal het dan zijn of men [hem] in *jamben, alexandrijnen, trocheeën, hexameters* of *pentameters* vertale’.

Tot in het bot klassiek is Van der Hoop wel wanneer hij passages ‘den goeden smaak kwetsend’ laakt:

> Wie SHAKSPEARE wil vertalen, brenge zijne tallooze juwelen en paerlen en goudmijnen over, dan zonder zijne handen te bezoedelen door het vuilnis, dat de Dichter, ondanks zichzelven, op het altaar des wansmaaks zijner eeuw ten offer moest brengen. Onze letterkunde heeft wel behoefte aan schoonheden uit vreemden gaard, niet aan onkruid en distelen. (p. 60)

Shakespeare was een zeventiende-eeuwer, die in de ‘kindschheid eener taal schreef’ en volgens Van der Hoop gaf het geen pas de ruwheid en onzedelijkheid onversneden weer te geven in de negentiende eeuw.

Moulin zelf heeft in een schotschrift[6] op Van der Hoops standpunt gereageerd, met name over de vorm en spreekt het verwijt uit dat hij het ‘wijsgerige inzigt in het wezen der kunst’ mist.

> Want alwie eenig begrip heeft van de noodzakelijkheid eener overeenkomst van stof en vorm, ligchaam en kleed, beseft gereedelijk al het onzinnige eener bewering, op grond waarvan men HOMERUS in sapphica, ANAKREON in trimeters zoude mogen dossen. (p. 14)

De discussie tussen Van der Hoop en Moulin en de reacties op Moulins vertaling, spelen zich dus af in termen die typisch zijn voor de strijd tussen klassieke en romantische normen: normatief bepaalde regelgeving tegenover organische eenheid en goede smaak en gepastheid tegenover vrijheid van individuele expressie.

De slechte verkoop van de vertalingen geeft aan dat men in Nederland kennelijk nog niet toe was aan een romantische visie op Shakespeare (al kan dat natuurlijk ook aan andere zaken gelegen hebben). Dat de ideeën van Moulin beslist geen gemeengoed waren, blijkt ook uit de praktijk van het Shakespeare-vertalen. Jacob van Lennep bijvoorbeeld, in 1852 (Nr. 15), in zijn vertaling van *Romeo and Juliet*, schrapt, verzedelijkt en rijmt nog naar eigen goeddunken (‘naar de luim het medebracht’).

Aan het einde van de eeuw treedt het moralisme pas minder op de voorgrond met de vertaling van alle stukken en gedichten van Shakespeare door L.A.J. Burgersdijk (1828-1900). Waar in 1859 A.S. Kok (1831-1915) de vermeende homo-erotische onderlaag van de sonnetten nog meent te moeten wegvertalen door van een mannelijk persoonlijk voornaamwoord een vrouwelijk te maken, laat Burgersdijk in 1879 de teksten op dat punt onaangetast. Wel gaat hij in zijn inleiding bij de sonnetten uitgebreid in op de stelling dat de gedichten niet over de persoon Shakespeare zelf gaan (zie Nr. 24), en redt daarmee in eigen ogen de eer van het genie.

Op weg naar Tachtig: opnieuw vorm en inhoud

Veertig jaar na deze discussie rond Moulins vertaling staat de Nederlandse literatuur voor een periode van grote verandering. In de eerste helft van de jaren tachtig van de negentiende eeuw doen zich de eerste tekenen van een radicale poëticale omslag voor. In die omslag speelt vertaling ook een belangrijke rol. Men zou kunnen zeggen dat in het vertaaldiscours van de late negentiende eeuw de overgang naar het romantische vertaaldenken volledig zijn beslag krijgt. Een duidelijk voorbeeld daarvan is de vertaling door Carel Vosmaer van Homerus' *Ilias* en *Odyssee*.

Vosmaers vertaling is geheel naar bovenstaande blauwdruk van de romantische vertaalmethode gemaakt, brak daarmee met de bestaande praktijk en zette een nieuwe traditie in op het gebied van het vertalen van klassieken, of althans van Homerus[7]. Zijn vertaling was de eerste waarin gebruik gemaakt werd van hexameters (dat wil zeggen de eerste *integrale* vertaling waarin dat gebeurde). Voor dit doel ontwierp hij een eigen metrisch stelsel, waarin de eigenschappen van het Grieks op het Nederlands geprojecteerd werden. Een andere breuk met de traditie betrof de transcriptie van de Griekse eigennamen. Waar het tot dan toe gebruikelijk was om gebruik te maken van de aan het Latijn ontleende namen, introduceerde Vosmaer de Griekse namen.

Het belangrijkste vertaalpoëticale uitgangspunt van Vosmaer wordt geformuleerd als een wet:

> Er is eene wet die vooraan vast staat, en waaraan meer dan eenige helleensche kunst zoo zeer voldaan heeft dat zij haar gansche wezen beheerscht, de *eenheid van vorm en inhoud*.
> Reeds daardoor is de vertaler van Homeros onvoorwaardelijk, schoon binnen de grenzen van het mogelijke, gebonden aan den homerische vorm, zowel in het vers, als in alle deelen van zinbouw, woordvorming, vergelijkingen, epitheta enz. (p. 25)

De beslissende discussie is dan welke ‘de grenzen van het mogelijke’ zijn. Vosmaer gaat daar erg ver in, wanneer hij het ‘quantiteerende’ Griekse verssysteem gelijkstelt aan het Nederlandse syllabotonische verssysteem. De mogelijkheid van een Nederlandse hexameter rechtvaardigt hij door te wijzen op de verwantschap met het Duits: als het daar kan, dan kan het hier ook.

Met de strijd rond de introductie van deze vertaalmethode gaat ook een strijd gepaard die zich afspeelt op het toernooiveld van de Nederlandse letterkunde. Behalve de wil om het antieke het antieke te laten (zie Nr. 29), is het er Vosmaer ook om te doen de Nederlandse dichtkunst te bevrijden van knelling der ‘franse maten’, die een ‘ramp [is] geweest voor onze dichtkunst en onzen dichtgeest. Beiden zijn er door verarmd en eenzijdig geworden’ (p. 25). In deze geest speelt zich natuurlijk ook de omslag af in de Nederlandse poëzie die de ‘revolutie’ van Tachtig teweegbracht.

Dat de wijze van vertalen en het overnemen van de antieke verssoorten ook een rol speelden in de vernieuwingsdrang blijkt uit het opstel van Willem Kloos (Nr. 26) over Burgersdijks vertaling van Aischylos' *Prometheus*. In 1880 stelt hij de taal van de volgens hem getrouwe vertaling van Burgersdijk ten voorbeeld aan

> de opkomende dichter-jongeren, die, zonder plastiek, zonder gedachte en zonder hartstocht, de toekomst van de Nederlandsche litteratuur in zich meenen om te dragen. (p. 313)

De consequenties van de poëticale opvattingen van de Tachtigers voor het vertalen worden door Kloos theoretisch uitgediept in 1883 (Nr. 31). De veronderstelde onverbrekelijke eenheid tussen inhoud en vorm problematiseert de mogelijkheid van vertaling en het behoort tot de

> taak van iederen vertaler in zijn werk die combinatie van uitdrukking en klank te geven, waardoor precies hetzelfde gezegd wordt voor verbeelding en gevoel en dezelfde werking wordt teweeggebracht op het gehoor, als de dichter deed.
> En als dit onmogelijk is, zooals niet zelden geschiedt, mag hij zich niet tevreden stellen hetzij met alleen het gehoor, hetzij den geest des lezers te voldoen, maar hij is verplicht iets anders voor het oorspronkelijke in de plaats te zetten, dat even of bijna even goed in het geheel der creatie past. Eigenlijk moet hij dus het gedicht op nieuw maken, en uitgaande van hetzelfde punt, van waar de dichter begon, den aandrang om te zeggen wat zijn hart gevoelde en zijn verbeelding zag, in zijn vaderlandsche taal de schepping opbouwen, die zijn voorganger in de zijne formeerde.
> *Maar om dit te vermogen, moet men zelf een dichter zijn*. (p. 3)

Het is bekend welke rol Percy Bysshe Shelley heeft gespeeld bij de poëticale ontwikkeling van Kloos. Wie deze woorden legt naast de poëticale uitspraken die Shelley in zijn *Dichters' Verdediging* gewijd heeft aan het probleem van het vertalen, over de plant die weer opnieuw aan zijn zaad moet ontspringen om opnieuw vrucht te kunnen dragen (zie hierboven), ziet dat dit ook geldt voor de vertaalopvattingen van Kloos en de zijnen. De hier door Kloos geformuleerde vertaalpoëtica mag namelijk doorgaan voor de standaardopvatting over vertaling die leefde in de kringen der Tachtigers[8].

Daarmee is ook aangegeven dat het romantische vertaaldenken aan het eind van de negentiende eeuw in progressieve letterkundige kringen gemeengoed is geworden.

Opvallend daarbij is dat er niet alleen sprake is van een ‘productiepoëtica’ (wat toch een typisch kenmerk van de opvattingen van de Tachtigers was), waarin het werk van de vertaler centraal staat, maar ook van een ‘receptiepoëtica’, waarin de eisen aan de vertaling worden geformuleerd in termen van het effect op de lezer, van de werking van de vertaling.

In de tekst naar aanleiding van Burgersdijks Aischylos-vertaling stelt Kloos de vraag, naar aanleiding van het verschil in kracht van de beeldende taal in origineel en vertaling

> hoe, met behoud van den geest van het werk, het Hollandsch te maken [is] tot datgene voor onze fantasie, wat het Grieksch voor de hunne was. (p. 312)

Een jaar eerder had Burgersdijk zelf, in de inleiding bij zijn vertaling van de sonnetten van Shakespeare (Nr. 21) het doel van vertaling in precies die termen geformuleerd. De ‘ware getrouwheid der vertaling’ bestaat er volgens Burgersdijk uit om met de vertaling

> denzelfden indruk op de lezers te kunnen maken, als het origineel op 's dichters tijdgenooten uitoefende (p. xix).

Deze opvatting is overigens niet typisch romantisch, men vindt haar bijvoorbeeld ook al bij Madame Dacier (zie bijvoorbeeld het citaat uit de tekst van Mulder hierboven).

Het zou echter heel goed kunnen dat dat beeld in die periode tot de *idées reçues* over het vertalen behoorde. Iets soortgelijks is er aan de hand met de *habitus*-metafoor, de metafoor waarin vertaling met het aanpassen van een ander kleed wordt vergeleken. Deze metafoor is terug te voeren op de taalopvatting dat inhoud en vorm twee onderscheiden eenheden zijn en dat elke inhoud ook in een andere vorm (‘kleed’) weergegeven kan worden. Hoewel die metafoor volledig indruist tegen de romantische opvattingen over de organische eenheid van vorm en inhoud, wordt hij door iemand als Kloos zonder problemen gebruikt in verband met Burgersdijks vertaling van *Prometheus*, over wie hij zegt dat hij ‘een der meesterstukken van de Helleensche poëzie in Nederduitsch gewaad’ heeft gekleed.

Dit valt alleen te verklaren wanneer we ervan uitgaan dat die metafoor toen al volkomen versteend is geraakt en tot de clichés van het vertaaldiscours is gaan behoren. We vinden de metafoor in deze bundel verder bij De Clercq (Nr. 1), Van Limburg Brouwer (Nr. 4) en Lulofs (Nr. 5). Maar ook in de twintigste eeuw werd de metafoor nog wel gebruikt.

Besluit

Hiermee zij gelijk ook aangegeven dat de rode draad van toetsing aan het romantische standaarddiscours over vertaling die door deze inleiding loopt het gevaar met zich meebrengt een wat al te rechte weg te veronderstellen. Poëticale ontwikkeling is natuurlijk geen lineair proces, maar heeft een verloop vol breuken, discontinuïteit en zijpaden. In elk geval is aangetoond dat er in het Nederlandse denken over vertaling in de loop van de negentiende eeuw een nauwere aansluiting valt waar te nemen bij het romantische vertaalconcept. Of dit de dominante opvatting is geweest en of die ontwikkeling

zich misschien niet al vroeger heeft ingezet, of er onderscheid gemaakt kan worden naar genre of broncultuur - dat zijn vragen (en zo zijn er nog veel meer te bedenken) die zich pas laten beantwoorden na verdere studie[9]. Deze bundel geeft een eerste beeld van de poëticale denkbeelden over vertaling in de negentiende eeuw en kan dus als aanzet daartoe worden beschouwd.

***

Bij de weergave van de teksten zijn spelling, interpunctie en typografie zoveel mogelijk overgenomen. Bij citaten is niet steeds aan het begin van de regel het aanhalingsteken herhaald, zoals dat in de bronnen wel vaak gebeurt; ze zijn hier op de tegenwoordig gebruikelijke wijze weergegeven, met een aanhalingsteken aan het begin en het eind van het citaat. De originele paginering van de teksten is aangegeven met '()'. Weggelaten tekst is aangegeven met '[...]', weggelaten noten zijn weergegeven met '[...]'. Auteurs-noten zijn voorzien van een letter en worden onderaan de pagina weergegeven. Noten van de bewerker zijn, doorgenummerd met Arabische cijfers, achterin geplaatst.

Eindnoten:

1 Naast de al genoemde receptiestudies over afzonderlijke schrijvers (waarvan er veel meer te vinden zijn), kunnen (naast uiteraard de bibliografie van Hermans [1991], die het eerste deel van de Reeks Vertaalhistorie vormt) bijvoorbeeld ook de volgende bibliografieën en studies vertrekpunt vormen voor nader onderzoek: De Rynck & Welkenhuysen 1992 voor de Oudheid, Grit 1986 voor Deense literatuur, Waegemans & Willemsen 1991 voor Russische literatuur, Berg 1919 voor Italiaanse literatuur, Riewald & Bakker 1982 en Riewald 1979 voor Amerikaanse literatuur. Probleem bij veel van deze studies is dat ze erg brontekstgericht zijn. Dat bezwaar geldt niet voor oudere literatuurgeschiedenissen als Te Winkel en Ten Brink 1902-1904 (die in zijn bibliografische appendices ook alle vertalingen van negentiende eeuwse schrijvers heeft opgenomen). Hieruit is een schat aan informatie over vertaling te halen.

2 Eind achttiende eeuw waren daartoe ook al pogingen ondernomen, door de genootschappen *Kunst wordt door arbeid verkregen* (1794) en *Amsterdamsch dicht- en letteroefenend genootschap* (1796). Op die prijs-vragen waren geen in-zen-dingen gekomen (zie Korpel 1993: 115) In 1815 werd op een prijsvraag over vertalingen van klas-sieken wel gereageerd. Zie Korpel 1993, Nrs. 27 en 28.

3 De paginanummers in deze inleiding verwijzen naar de oorspron-kelijke paginering van de opgenomen bijdragen.

4 Geciteerd naar een reprint van de vijfde editie van Batteux' *Principes de la Littérature* uit 1775 (Batteux 1967 [1775]). De eerste druk van de *Principes* verscheen in 1746 onder de titel *Beaux Arts réduits à un même principe*. Deze passage komt uit het vierde hoofdstuk ('Conséquences de la doctrine précédente par rapport à la maniere de traduire') van deel 5: 'Traité de la construction oratoire'.

5 Deze passage is door Mulder van aanhalingstekens voorzien. Door de context wordt de suggestie gewekt dat het een citaat van Dacier is. Ik heb dat echter niet kunnen achterhalen.

6 *Tegen den Heer A. van der Hoop, Jr. als beoordeelaar mijner vertaling van Shakspeares* Macbeth, Kampen: K. van Hulst. 1836.

7 Eerdere pogingen om de klassieken in de oorspronkelijke versmaat te vertalen waren er al wel. Zie bijvoorbeeld de bijdragen hierover in Korpel 1993 van P.H.A.J. Strick van & tot Linschoten uit 1808 en van G. Dorn Seiffen uit 1809. In 1815 nog wordt echter opgeroepen tot het vertalen van de ouden in proza. Voor een overzicht van de Nederlandse Homerus-vertalingen zie Demoen 1997.

8 Zie hiervoor ook de bijdragen van Tachtigers in deel 5b van de Reeks Vertaalhistorie (Koster & Naaijkens 2002) en ook Naaijkens 2002: 177-200.

9 Daarbij zou zeker ook aandacht besteed moeten worden aan de rol van vertaling bij de emancipatie der Vlamingen in de jonge staat Bel-gië. De tekst van Vleeschouwer (nr. 20) wijst erop dat het ver-talen van met name Duitse teksten is ingezet voor een emanci-patiestrijd tegen de overheersing van het Frans.

1
De Clercqs prijsverhandeling (1824)

Willem de Clercq, 'Verhandeling ter beantwoording van de vraag: welken invloed heeft de vreemde letterkunde, inzonderheid de Italiaansche, Spaansche, Fransche en Duitsche, gehad op de Nederlandsche taal- en letterkunde, sinds het begin der 15e eeuw tot op onze dagen?' In: *Verhandelingen der tweede klasse van het Koninklijk-Nederlandsche Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten te Amsterdam*; dl. 3. Amsterdam: Pieper en Ipenbuur, 1824.

> Willem de Clerq (1759-1844), afstammeling van Franse uitgewekenen, was werkzaam als secretaris van de Nederlandsche Handelsmaatschappij. Hij was betrokken bij de beweging van het protestantse reveil van Da Costa en als zodanig redacteur van *Nederlandsche Stemmen*. Zijn 'verhandeling', met goud bekroond als (enige) inzending voor een prijsvraag, wordt over het algemeen gezien als het eerste werkelijke werk van vergelijkende literatuurwetenschap ter wereld. Hoewel historisch van opzet, laat De Clerq ook zijn licht schijnen over de contemporaine situatie en over de rol van vertalingen daarin, zoals onderstaand fragment getuigt.

[.../311...] Thans geloof ik echter, hier nog een oogenblik te moeten stilstaan bij den invloed der Hoogduitschen Letterkunde, wier huldiging, volgens sommigen zoo verderfelijk voor onze Taal en Letteren ge- /(312) weest is [...].

[313 ...] Ondertusschen was het juist deze[10] hoogere litteratuur, die het minst bij ons verspreid is geworden, en dit uit hoofde eener zeer natuurlijke oorzaak: die namelijk, dat derzelver overbrenging meer kennis vereischt zoude hebben, dan onze gewone vertalers ooit/ (314) bezaten, wien het dus veel gemakkelijker viel, de bijna ontelbare toneelspelen van KOTZEBUE of de romans van LAFONTAINE, terstond na derzelven verschijning, met een zoogenoemd Nederduitsch gewaad te omkleeden, dan hunne zwakke krachten aan die werken te beproeven, die inderdaad den

stempel van verdienste of oorspronkelijkheid droegen. Wij liepen dus, in dit opzigt, weinig gevaar, te veel van deze Letterkunde over te nemen [...].

[...315/...] Doch, zal men ons hier misschien te gemoet voeren, er wordt niet zoo zeer over den invloed van Duitschland op onze Letteren, als wel op onze Taal geklaagd; en hieromtrent vinden wij ons genoopt te bekennen, dat deze aanmerking veel waarheid bevat, vooral indien men onze taal niet slechts in de werken van eersten rang beschouwt, maar vooral in die geschriften, die, onder de naam van vertalingen uit het Hoogduitsch, hunnen loopkring bij de talrijke Leesgezelschappen, door onze Noordelijke Provincien verspreid, volbrengen, om, eindelijk, in de vergetelheid te verzinken, en in een volgend jaar door soortgelijke gewrochten weder opgevolgd te worden. Moge dan/ (316) ook MÜLLER eenen VAN KAMPEN, JEAN PAUL eenen WEILAND, SCHILLERS *Willem Tell* een DOYER vinden[11], dergelijke voorbeelden zijn zeldzaam, en diegene onder de Duitsche Schrijvers, die het ongeluk hebben, om in handen der gewone vertalers te vallen, moeten op de grofste mishandelingen staat maken. Niets is er toch gewoner, dan zich door de schijnbare gemakkelijkheid, welke eene dergelijke vertaling aanbiedt, te laten wegslepen; doch de ware Taalkenner weet, welk het onderscheid tussen beide Talen is, en dat geene overzetting misschien moeijelijker is, dan die van zuiver Hoog- in zuiver Nederduitsch. Beide, uit éénen stam gesproten, moeten echter als tweelingen beschouwd worden, waarvan ieder, gelijk als het vertelsel der *Drie Ringen* van BOCACIO, dat pand gelooft te bezitten, dat hem het onvervreemdbaar regt op vaderlijk erfgoed geven moet. In dit opzigt kan er geen verdrag gesloten worden, en, zoo als wij vroeger opmerkten, is bij vele hunner Geleerden een nationale haat tegen het Nederduitsch merkbaar. Zoo lang zij voorwaar met dier hunner landgenooten instemmen, die den stijl van VAN DER PALM nog eenigzins kon dulden, doch zich echter beklaagde, dat de Taal zo *plat* klonk, moete ieder binnen zijne eigene gevoelens verschanst blijven, en treurig ware het, indien wij onze zuivere moedertaal, door den invloed eener Taal lieten besmetten, wier geheele woordvoeging en zamenstelling hemelsbreed van de onze verschilt. Gemakkelijk ware het, uit het groot getal van dagelijks uitkomende boeken, menigvuldige voorbeelden bij te brengen van dat ellendige woordelijke vertalen uit het Hoogduitsch, en de menigvuldige wanstaltigheden op te merken, die daaruit ontstaan. Men behoeft slechts/ (317) daartoe dergelij-

ke boeken op te slaan, om terstond deswege overtuigd te worden. Ja, in dit opzigt is de invloed van Duitschland verderfelijk geweest; doch het ontbreekt ons aan geene schitterende voorbeelden in onze Letterkunde, om dier wansmaak te weren, en, Gode zij dank, dat de belangstelling in onze Taal- en Letterkunde sedert eenige jaren te veel is toegenomen, dan dat wij vrezen zouden, in dit opzigt, door eenen uitheemschen invloed overheerscht te worden [...]. [...]

Eindnoten:

10 De Clercq verwijst hier naar Wieland, Schiller en Goethe.

11 De Clercq verwijst hier naar de volgende bestaande vertalingen:
Algemeene geschiedenis in vierentwintig boeken/ ontworpen door Johannes von Mueller; na deszelfs dood uitgeg. door deszelfs broeder J.G. Mueller; naar den derden dr. uit het Hoogduitsch vert. met bijvoegselen en aant. door N.G. van Kampen. - Haarlem: Erven Francois Bohn, 1820-1822.
Jean Paul's Gedachten/ met inl. door J.A. Weiland; uit het Hoogduitsch. - Rotterdam: J. Immerzeel Jr., 1820.
Willem Tell: tooneelspel in vijf bedrijven / Fr. von Schiller; uit het Hoogduitsch, in de voetmaat van het oorspr. overgebragt door A. Doyer Tz. - Haarlem: Erven Francois Bohn, 1821.

2
Mulders prijsverhandeling (1824)

Samuel Israël Mulder, 'Verhandeling over de kunst van het vertalen, zijnde eene beantwoording der prijsvraag over dat onderwerp, aan welke de Gouden Eerepenning is toegewezen in de algemeene jaarlijksche vergadering des letteroefenenden genootschaps "Tot Nut en Beschaving" op den 17den Januarij 1824.' In: idem, *Verspreide Lettervruchten*. Leyden, Du Mortier, 1844, pp. 1-72.

Samuel Israël Mulder (1792-1862) wordt beschouwd als een van de centrale figuren van het Amsterdamse en Nederlandse Jodendom van de eerste helft van de negentiende eeuw. Hij was werkzaam als leraar aan het Stedelijk Gymnasium te Amsterdam, later als onderwijsinspecteur en was beëdigd vertaler bij de rechtbank. Hij was de eerste Nederlandse Jood die van het opperconsistorie van de Nederlandse Joodse 'natiën' de opdracht kreeg om een vertaling van de torah te vervaardigen. Deze vertaling bereikte een grote populariteit onder haar doelgroep en werd in dertig jaar vier keer herdrukt en uitgebreid met andere joods-religieuze teksten. Daarnaast kreeg Mulder veel lof voor zijn vertalingen ten behoeve van het Joodse godsdienstonderwijs. Van zijn hand verscheen eveneens een 'Bijbel voor de Israelietische jeugd'.
Mulder was ook een van de drijvende krachten achter het letterkundig genootschap 'Tot Nut en Beschaving', dat werd opgericht in 1808 met als doel 'de beoefening der Schoone Wetenschappen en Fraaije Letteren [te] strekken'[12]. Aanvankelijk beperkte de reikwijdte van het genootschap zich tot de Joodse gemeenschap, maar in later jaren werd het een meer open vereniging en telde het o.m. Kinker en Bilderdijk tot zijn leden. Er zijn vier delen verschenen van de *Werken van het letteroefenend genootschap: Tot nut en beschaving*. In het tweede deel hiervan (1825) werd de eerste uitgave van Mulders winnende inzending voor de prijsvraag opgenomen (pp. 103-170). De volledige tekst van de in 1822 uitgeschreven prijsvraag luidde: 'Waarin bestaat eigenlijk de kunst van het vertalen? - Zijn er regelen voorhanden, naar welke men bij het vertalen van deze en gene schriften te werk moet gaan; zoo ja,

welke zijn die regelen? - Zijn dezelve onvoorwaardelijk op de overzettingen uit allerhande talen toe te passen, of moet het karakter van elke taal, waaruit men overbrengt, in het bijzonder in acht genomen worden? - Zijn deze regelen welligt te splitsen in de vertalingen uit de doode, en in die uit de levende talen, of ook in de overzetting uit Oostersche en die uit Westersche talen? - Waarin is vooral de midddenweg gelegen om noch door eene al te slaafsche navolging des oorspronkelijken taaleigens, noch door eene al te willekeurige afwijking daarvan te zondigen? - Eindelijk, wat moet men in acht nemen omtrent zodanige woorden, voor welke in de taal, waarin men dezelve wil overbrengen, geene volmaakt overeenkomende uitdrukkingen te vinden zijn: is het verkieslijker, dezelve, hetzij in hun geheel, hetzij met eenige vormsverandering, over te nemen, dan wel zich van eene omschrijving te bedienen?'

Eerste afdeling

Waarin bestaat eigenlijk de kunst van het vertalen?

[.../7...] Het oogenblik, waarin twee personen uit verschillende volken, of zelfs uit zoodanige volksstammen, wier taal verschillend was, het eerst elkander troffen, en zich wederzijds verstaanbaar poogden te maken, was het oogenblik, waarin *de kunst van het vertalen* geboren, de eerste vertaling gebezigd werd. - Verbeelden wij ons, dat de een den ander over de lucht of aarde, over boomen, planten, vogelen of visschen, kortom over eenig stoffelijk voorwerp onderhouden wilde, dat door den vinger kon aangewezen worden, en voor beider oogen zigtbaar was; de klanken, die beide op het zien des voorpwerps geuit, en die zich vervolgens in derzelver wederzijdsch geheugen geprent hadden, leverden aan elk hunner naderhand het middel, om dusdanig voorwerp, en naar *zijne* wijze van benoeming, en naar die *zijns evennaasten* kennelijk te maken. Dat een inwoner van Palestina b.v. eene Arabier aangetroffen hebbe, en beiden op eenen muur wezen, om daar bij elkander te zitten, of zich telken reize daar weder te vinden; deze zal nu *soer* gene *choma* hebben doen hooren, en beiden wisten hierdoor dit voorwerp in meer dan ééne taal op te noemen, en

dus het woord, hetwelk dit onderwerp aanduidde, uit/ (8) hunne moedertaal in eene andere over te brengen[a].

Dan, meerdere moeijelijkheid moest er ontstaan, zoodra men elkander iets *ideaals* of onstoffelijks te kennen wilde geven. Hier had men niet, gelijk in het eerste geval, een voorwerp voor oogen, waarbij, als in beider zielen een bepaald begrip verwekkende, niets anders vereischt werd, dan de onderscheidene namen, waarmede elk dit begrip uitdrukte, elkanderen mede te deelen; men moest nu tot meer zamengestelde middelen toevlugt nemen. Het onstoffelijke moest eerst op de eene of andere wijze merkbaar, dat is zinnebeeldig, voorgesteld worden[b]. Was men het nu in den vorm eens, konden beiden dit onstoffelijke, niet alleen door een zigtbaar, maar wat meer is, door hetzelfde zigtbare beeld voorstellen, dan was het voor elk hunner niet meer moeijelijk, den indruk, dien zij ervan gevoelden, eenen naam te geven, eindelijk deze verschillende namen elkander wederom deelachtig te maken.

Doch de grootste moeijelijkheid moest er ontstaan, wanneer *deze* van eenig voorwerp wilde gewagen, dat *genen* geheel onbekend was. Hier moesten, in de taal, waarin men wilde overbrengen, zoodanige voorwerpen/ (9) opgespoord worden, die in derzelver eigenschappen met het bedoelde de meeste overeenkomst hadden. Veelal echter zal deze overeenkomst, en dus ook de daarop gevestigde bewerking, gebrekkig, zoo niet ontoereikend zijn geweest; vooral wanneer men er op uit was, om in het begrip eens anderen datgene in volle kracht over te storten, wat men in het zijne gewaar werd. Tot het doen van zoodanige overdragt werd een graad van kennis der taal, waarin men wilde overbrengen, vereischt, die alleszins meer dan oppervlakkig genoemd mag worden; inzonderheid wanneer de gewaarwording, die men wilde opwekken, juist, treffend en nadrukke-

a Ware het ons doel om over de verscheidenheid en overeenstemming der min of meer verwante talen opzettelijk te spreken, dan ware het even aangehaalde voorbeeld, en meer dergelijke, het meest geschikt, om den oorsprong aan te wijzen waardoor in elke taal vele woorden uit andere talen gevloeid, en vooral de meeste *Synonyma* ontstaan zijn. - De boven aangestipte arabische benaming van *muur* werd ook bij de Hebreeuwen in dichterlijken en verheven stijl gebezigd, blijkens *Genesis* XLIX, v. 22.

b Van hier de moeder des letterschrifts, de beeldspraak.

lijk zoude zijn. Dusdanige bewerking verdiende, in allen opzigte, met den naam *Kunst* bestempeld te worden.

Naarmate de gemeenschap der verschillende volksstammen begon toe te nemen, trokken oorlog en vrede, handels- en andere betrekkingen, de banden dier verwantschap dagelijks naauwer toe. Bij alle die gelegenheden zag men weldra de noodzakelijkheid in, om eenen persoon op te sporen, die, de verschillende talen der beide natiën verstaande, in staat zoude zijn, om ver van elkander gelegene volken, door zijne tusschenkomst, als het ware, nader tot elkander te brengen. Een dusdanig persoon, met den naam van *Tolk* bestempeld, vond men, en vindt men nog, onder bijna alle volken, zoo oude als nieuwe. De taak eens tolks was, althans wanneer hij eene tamelijke hoogte in beide talen bereikt had, niet zeer moeijelijk. De uiterste naauwkeurigheid werd bij het mondeling overbrengen slechts zelden gevorderd; en wanneer dit, bij regtsplegingen/ (10) of andere gevallen van aanbelang, nu en dan eens plaats greep, dan nog had een tolk meestal de vrijheid en gelegenheid, om zich de onderscheidene gezegden dikwijls te doen herhalen, of die aan anderen zoo dikwijls over te zeggen, tot dat hij overtuigd was, dat, en door hem, en door zijne toehoorders, alles duidelijk begrepen was.

Dat de uitvinding van het letterschrift zoo tot het vereenvoudigen als tot het volmaken der kunst van vertalen, oneindig veel bijgedragen heeft, zal een ieder ligtelijk beseffen; en ofschoon het *viva voce* voorgedragene, voorregten bezit, die het geschrevene mist, zoo heeft de laatste toch wederom menig voordeel, waarop het eerste geenszins kan bogen. Meerdere duidelijkheid en overeenstemming, meerdere naauwkeurigheid en zoetvloeijendheid, zijn de eerste vruchten van het schrijven; terwijl hetzelve den vertaler betere gelegenheid verschaft, om elke moeijelijkheid op zijn gemak na te gaan, elke uitdrukking te wikken en te wegen, elk woord met deszelfs *synonyma* te vergelijken, en, na deze vergelijking, zoodanig een uit allen te kiezen, dat hem het best toeschijnt. Met regt wordt dus van den *vertaler*, dat is van hem, die eenig opstel uit de eene in de andere taal *schriftelijk* overbrengt, veel meer gevorderd, dan van eenen *tolk*; en ieder die op den naam van *goed vertaler* wil aanspraak maken, moet het reeds ver in de kunst gebragt hebben.

[.../16...] Is het nu bij elk oorspronkelijk lettergewrocht, een der voornaamste vereischten, dat hetzelve in dien stijl, die bijzonder tot het onderwerp geschikt is, geschreven zij; hoe zeer is het dan niet de pligt eens

vertalers, om geen anderen stijl te bezigen, dan die van het gewrocht, dat hij voor heeft van de eene in de andere taal te gieten. De schrijver is vrij, kan stellen en weg laten wat hij wil, kan in zijnen stijl klimmen of dalen, naar dat de inhoud of zijn gevoel zulks medebrengt; de vertaler is verpligt zich naar de plooijen des oorspronkelijken te schikken. Bijzonder moet men dit toepasselijk maken op hem, die het onderneemt, dichtstukken uit de eene taal in de andere over te brengen; deze toch behoort niet alleen de moeijelijkheden, die het onderscheid van stijl den prosavertaler reeds in den weg legt, weten te overwinnen; maar, wat meer/ (17) is, hij moet zich de dichterlijke taal hebben eigen gemaakt: dat is, hij moet zelf met een warm gevoel, eene levendige verbeelding, een juist oordeel en een' goeden smaak begaafd zijn, alvorens aan eene zoo grootsche taak zijne krachten te beproeven.

Er zijne geene twee volken op aarde, die de denkbeelden, door dezelfde voorwerpen bij hen geteeld, niet meestal op eene verschillende, aan elk hunner eigenaardige wijze, aan den dag leggen; maar hoe verder twee landen van elkander verwijderd zijn, hoe meer derzelver bewoners in zeden, gewoonten, gebruiken en denkwijze, en dus ook in taal en wijze van uitdrukkingen, zullen verschillen. En voegt men eindelijk bij den afstand van *plaats*, ook dien van *tijd*, dat is, heeft eene taal, die wij bij de onze vergelijken willen, reeds lang opgehouden eene volkstaal te zijn, dan wordt dit verschil, en met hetzelve de moeijelijkheid, om zich in den geest van vroegere tijden te verzetten, nog oneindig grooter; zoo dat wij aan den goeden uitslag onzer bemoeijing dikwijls twijfelen, zoo niet wanhopen zullen. Men voelt soms zoo duidelijk, dat het bijzondere genie van de eene taal met dat der andere tegenstrijdig is, en bij eene overbrenging gevaar loopt veronachtzaamd te worden, dat men het werk van eenen alledaagschen vertaler dikwijls bij de verkeerde zijde eens tapijts vergeleken heeft, die, op zijn best genomen, de omtrekken en grove lijnen bijbehoudt van de schoon uitgwerkte figuren, welke de regte zijde vertoont.

Belang en nieuwsgierigheid, de twee groote drijfveêren, welke zoo vele ondermaansche dingen in beweging brengen, doen bij de meeste menschen de/ (18) zucht geboren worden, om meerdere voorwerpen te leeren kennen, dan die hen gewoonlijk omringen, en deze zucht groeit aan, naar mate men in beschaving vordert. Welke verpligting heeft elk volk dan niet aan hem, die zich beijvert, om de schatten van geleerdheid bij naburige en verafgelegene natiën op te sporen, en in zijne landstaal

over te brengen! Doch ook welke verantwoording voor een' ieder, die het onderneemt, buitenlandsche voortbrengsels op vaderlandschen bodem te verplanten! - Eens schrijvers woorden met schijnbaar gelijkbeteekenende woorden in eenen anderen taal overbrengen is geen vertalen; deszelfs denkbeelden getrouw te blijven vordert geen bijzonder kunstvermogen; de groote moeijelijkheid is daarin gelegen, om den algemeenen geest des werks en den bijzonderen toon des stijls bij te behouden, en de onderwerpen zoo als zij zijn, zonder iets bij te voegen, af te korten, noch te verplaatsen, de denkbeelden in hunnen bijzondere kleuren en *nuances*, de wendingen met even veel vuur, geest en leven, en de uitdrukkingen even krachtig, rijk en sierlijk over te brengen. Het is klaarblijkelijk, dat men, zoo niet even veel *genie*, ten minste even veel *smaak* hebben moet om wèl te vertalen, als om wèl te schrijven. Hoe vreemder en verhevener taal en stoffe, hoe meer een werk diep doordacht en met kracht geschreven, hoe meer in hetzelve het karakter des denkbeelds aan de uitdrukking verknocht is, des te moeijelijker wordt de vertaling, des te grootscher taak wordt dezelve voor den ondernemer.

Deze groote kunst nu, om, met inachtneming van al het aangestipte, van de eene taal in de andere over te brengen, wordt doorgaans in twee hoofdsoorten verdeeld[c]. Sommigen onderscheiden dezelve in eene *getrouwe* en eene *ongetrouwe* vertaling; wij verkiezen liever dezelve, met anderen, in eene *woordelijke* en eene *vrije* vertaling te onderscheiden. - ‘Eene slaafsche vertaling, (zegt *Mad.* DACIER[13],) heeft slechts weinige verdienste, en kan geenszins vergeleken worden bij eene edele, vrije vertaling, die, door zich op het naauwst aan de denkbeelden des oorspronkelijken te verbinden, de schoonheden harer taal opspoort, en de beelden overbrengt, zonder de woorden te tellen. De eerste wijze van vertalen wordt, door eene al te naauwgezette getrouwheid, zeer *trouweloos*; want, om de letter en den vorm te behouden, bederft zij den geest, hetwelk de arbeid van een koud en onvruchtbaar vernuft is; terwijl de andere, door

c Er zijn die *drie* soorten van vertalingen stellen: eene *getrouwe*, eene *vrije* en eene *navolgende*. Doch eene *navolging* is geene *vertaling*; zij blijft het oorspronkelijke in vorm en leiding zoveel mogelijk bij, doch wijkt, waar het haar behaagt, hemelbreed van hetzelve af. Het gebeurt dikwijls, dat de harten van schrijver en navolger geheel oneenstemmig slaan; iets dat bij den vertaler nooit plaats mag grijpen. (Men vergelijke BILDERDIJKS *Buitenleven*, Voorrede bl. 8 en 9.)

slechts hoofdzakelijk te pogen om den geest te behouden, niet nalaat om, bij hare groote vrijheden, ook de letter te volgen, en door hare stoute, maar altoos ware trekken, niet alleen de getrouwe kopij des oorspronkelijken, maar zelfs een ander oorspronkelijk gewrocht wordt, welk alles slechts door een vast, edel en vruchtbaar vernuft ten uitvoer gebragt kan worden[...]. Wanneer men/ (20) zich verbeeldt, dat het met vertalen even als met het kopiëren eener schilderij gelegen is, waar de kopist zich verpligt, om de trekken, kleuren, evenredigheden, omtrek en houding des oorspron-/ (21) kelijken, dat hij nabootst, te volgen, dan bedriegt men zich ten hoogste. Een goed vertaler is aan zulk eenen band niet gelegd. Maar bij zijne bewerking moet de ziel, vol van de schoonheden, die/ (22) men tracht over te brengen, en bevangen door de heilzame dampen, die uit de vóór hem zijnde vruchtbare bronnen oprijzen, zich van zoodanige geestdrift laten innemen en medeslepen, dat zij zich dezelve eigen make, ten einde, ofschoon in vorm geheel verschillende, doch gelijksoortige uitdrukkingen en beelden voort te brengen.' - En heeft het iemand zoo ver gebragt, dan voorwaar mag men van hem getuigen, dat hij de *kunst van het vertalen* volkomen magtig is.

Hoe en *of* men deze graad van volmaaktheid bereiken kan, zullen wij nader gelegenheid hebben te onderzoeken. Thans ons beperkende, om als slotsom deze afdeeling, al het bovenverhandelde, als in één brandpunt, te vereenigen, vinden wij dat:

'De kunst van het vertalen eigenlijk daarin bestaat, om de denkbeelden eens schrijvers, van de eene taal in de andere, zoodanig over te brengen, dat al hetgeen die schrijver bedoeld heeft, door het oorspronkelijke in het verstand en hart zijns lezers te verwekken, ook met gelijke kracht, sierlijkheid en gemakkelijkheid door de vertaling te weeg gebragt worde.'/ (23)

Tweede afdeling

Zijn er regelen voorhanden, naar welke men bij het vertalen van deze en gene schriften te werk moet gaan; zoo ja, welke zijn die regelen?

Daar het vertalen eene kunst, en wel eene zeer oude[d] en voor het menschdom hoogst belangrijke kunst is, zoo laat zich ligt bevroeden, dat menig een, om voor zijne tijdgenooten en opvolgers de baan te effenen, gepoogd zal hebben, deze kunst, niet minder dan alle andere, tot regelen te brengen. Doch kon men in zoodanige pooging ooit slagen? en, verondersteld dat dit mogelijk ware, zoude men, door/ (24) zoodanige bepalingen en voorschriften, den kunstenaar niet aan banden leggen, en aan zijne genie de vrije vlugt benemen? Bestonden HOMERUS gedichten en SOPHOCLES treurspelen, niet lang, vóór dat een ARISTOTELES het ondernam de regelen eens heldendichts en treurspels te bepalen? En zoude men in de eeuwig schoone gewrochten dier groote vernuften, hadden zij hun gevoel moeten beteugelen, zoo vele eenvoudige, hartroerende en verhevene schoonheden aantreffen? ? Hij, die slaafs in het voetspoor zijner voorgangers treedt, wordt gewoonlijk gezegd de bestaande regelen te volgen; doch hij, die, door meerdere of mindere afwijking van het aangewezen spoor, zich als het ware eenen nieuwen weg baant, die hem tot hetzelfde, of wel tot nog grootscher doel leidt, hij zal wel voor eene poos miskend, gelaakt, als een overtreder der bestaande orde van zaken uitgekreten worden; maar, wordt hij door een juist vernuft en eene vurige verbeelding voorgelicht, zal hij dan niet weldra als schepper betracht en door duizend anderen wederom tot *model* gekozen worden! Is het niet juist deze oorspronkelijkheid, dat is, het *niet* navolgen der vroegere voorschriften, waardoor een gelukkig scheppend genie oneindigen roem verwerft; en is het niet deze slaafsche navolging, die de meeste nieuwe kunstenaars achter de ouden doen staan?

De belangrijkheid en waarheid aller dezer bedenkingen in aanmerking nemende, zijn wij er verre van af, te gelooven, dat bloote regelen, al waren dezelve ook nog zoo naauwkeurig, toereikend zouden zijn, om eene waren kunstenaar, en dus ook om eenen goeden vertaler te vormen. Zoo zoude de/ (25) naauwkeurigst zamengestelde handleiding tot het nemen

d Wij vinden in de geschiedenis reeds vroeg sporen van overbrenging uit eene taal in de andere. Van de eerste en eenvoudigste soort van vertaling, waarvan wij (1ste afdeeling, bl. 7) gegwag gemaakt hebben, treft men een voorbeeld aan, *Genesis* 31, *v.* 47. JAKOB *noemde den steenhoop* 'GALËD' en LABAN 'JEGAR SAHADUTA.' Bij JOSEPH werd een *tolk* gebruikt (*Genesis* 42, v. 23.). Van vertalingen in den eigenlijken zin uit *Phenicisch* in *Latijn* en *Grieksch* vindt men bewijzen bij ROLLIN *Histoire des Carthaginois*, en andere schrijvers.

van natuurkundige proeven, den vlijtigen onderzoeker nog van weinig dienst zijn, wanneer hij geene eigene begaafdheid bezat, om alles wel te behandelen; terwijl daar, waar zulke natuurlijke begaafdheid voorhanden is, het meer nog op vlijt, oefening en eigen nadenken, dan op voorschriften en regelen zal aankomen.

Dan, hoezeer het waar is, dat vele kunstenaars hunne uitmuntende gewrochten voortgebragt hebben, alvorens eenig bespiegelaar het ondernomen had, regelen over die kunst vast te stellen[...]; is het aan den anderen kant wel te veronderstellen, dat HOMERUS en SOPHOCLES en zoo vele andere groote vernuften vooraf geen wel geordend plan zouden beraamd hebben van hetgeen zij eigenlijk wilden maken, en zoo maar bij toeval, tot die uitmuntende schikking gekomen zijn, die wij in hunne werken zoo zeer bewonderen? Zoude een WESSELEY[14] inzonderheid, van wien wij overtuigd zijn, dat hij bij het dichten zijner *Moseïde*, noch ARISTOTELES noch LONGINUS geraadpleegd, en even min eenigen vroegeren heldendichter, tot model genomen heeft; zoude deze, zeggen wij, zij plan en wijze van uitvoering niet vooraf doordacht hebben? ? o ja! deszelfs eigene woorden getuigen zulks. Of, willen wij ons bij eenen vertaler bepalen, zoude een MENDELSOHN, *tien* jaren tot het vertalen der psalmen gebezigd hebben[15], hadde/ (26) hij het zich zelven niet ten regel gemaakt, om de gemoedsgesteldheid, welke het verschil der onderwerpen tot eene gepaste overbrenging vereischte, telkens van het verschil zijner eigene omstandigheden af te wachten? Gewis, alle deze mannen hebben hun ontwerp rijpelijk overdacht; en geen blind toeval, maar vernuft en smaak leerden hun, hoedanig alles te rangschikken, zoo dat zij uit zich zelven wat dienstig was, gevonden, en wat ongepast was, verworpen hebben. Zij hadden dus *theorie* en *regels*; doch zij hadden dezelve aan een juist gevoel, en niet aan voorschriften van anderen te danken.

Vergelijken wij nu deze voor- en tegenbedenkingen met elkander, zoo volgt daaruit, dat, wanneer men onder *regelen* zoodanige voorschriften verstaat, waardoor elk, die dezelve slaafs navolgt, in staat zoude zijn, eene aan alle vereischten voldoende vertaling voort te brengen, er in dien zin *geene regelen* voorhanden zijn; doch bedoelt men alleen zulke aanwijzingen, die, wel is waar, geene nieuwe talenten kunnen ingeven, maar nogtans dienen kunnen, om de voorhanden zijnde begaafdheden des vertalers te bestieren en te beschaven, dan voorzeker bestaan er *regelen*, en wel zoodanige, als wij nader zullen ontwikkelen.

En hiermede dus, naar wij vertrouwen, het eerste gedeelte van het onderhavige vraagpunt, beantwoord hebbende, zullen wij de regelen of voorschriften, die wij, tot voldoening aan het ander gedeelte des vraagpunts, voornemens zijn bij te brengen, in twee/ (27) soorten onderscheiden; en wel eerst de zoodanige afhandelen, die minder dan voorschriften bij de te doene vertaling, dan wel als *noodzakelijke vereischten* van hem, die de bewerking doet, te beschouwen zijn; waarop wij dan naderhand die bepalingen zullen laten volgen, welke met de *kunst van vertalen* zelve verknocht zijn.

I. Het eerste vereischte eens vertalers is, niet alleen de *taal waaruit* en die *waarin* hij overbrengt wel te verstaan; maar, wat oneindig meer is, hij moet met het verschil van *genie* der beide talen, die hij behandelen wil, volkomen bekend zijn. Het ware overbodig te bewijzen, dat dit verschil niet gelijk staat met de afstand der landen, waar die talen gesproken worden: men behoeft slechts eenen enkelen blik op eene wereldkaart te werpen, om hiervan overtuigd te zijn. Er heerscht, wel is waar, hier, even als bij alle afwisselingen en verscheidenheden der natuur, meestal een zachte, regelmatige en soms onmerkbare overgang; maar het is juist aan dezen zachten overgang te wijten, dat er zelden twee provinciën, ja zelfs twee steden, hoe naburig ook, gevonden worden, waarin niet het een of ander onderscheid in taal of spraak merkbaar is. Daar wij echter over dat verschil meer bepaaldelijk in de volgende afdeeling willen handelen, zullen wij, ten opzigte der bloote taalkennis, als grover vereischte, ons bepalen, met op te merken, dat een vertaler, bij gebrek aan kennis der taal, waaruit hij overbrengt, ons ligt iets zoude mededeelen wat de schrijver nooit op het oog heeft gehad; en dat mist hij de kennis der taal, waarin hij overbrengt, hij zich buiten staat/ (28) bevinden zal, *ons* de kracht des oorspronkelijken te doen gevoelen, al had *hij* hetzelve in zijnen geheelen omvang begrepen. ? In beide gevallen gaan naauwkeurigheid en sierlijkheid verloren.

II. Velen gelooven dat, dat bloote taalkennis toereikend is, om eene goede vertaling te leveren; doch hierin bedriegt men zich. Om een *goed* vertaler te zijn, moet men een bijna gelijke *bevattings*- en *scheppingskracht* als de schrijver hebben, om des noods nieuwe wendingen en uit

drukkingen te vormen, wanneer die, welke wij moeten overbrengen, volstrekt onvertaalbaar zijn. Maar onder den grooten hoop vertalers zijn er slechts weinige, die met eenen schrijver van *genie*, wat gedachte en gevoel betreft, gelijk gesteld kunnen worden. Geen wonder dus, dat ons, wanneer wij een letterkundig gewrocht slechts bij vertaling kennen, menig woord ongepast, menige uitdrukking onkiesch of onjuist, ja somtijds het geheele werk minder schoon zal voorkomen, dan aan hen, die het voordeel hebben, hetzelve in het oorspronkelijk te kunnen lezen. Deze miskenning is aan zoo vele kunstwerken, vooral aan de onschatbare overblijfsels der oudheid, te beurt gevallen, dat wij het overbodig achten, eenig voorbeeld tot staving van dit ons gezegde bij te brengen. Men behoeft slechts eenen blik te slaan op de voorredenen der onderscheidene nieuwere vertalingen van zoodanige gewijde of ongewijde dichtstukken, zelfs van werken in meer dan dagelijksch prosa geschreven, om van deze waarheid volkomen overtuigd te zijn.

III. Het is mogelijk, dat iemand de beide te behandelen talen volkomen magtig, met bevattings- en/ (29) scheppingskracht genoegzaam begaafd is, en toch bezwaarlijk eene goede vertaling te voorschijn zal brengen. Dit heeft plaats, wanneer hem de *stoffe* niet genoegzaam bekend is. ? De kennis der stoffe is een vereischte van zooveel aanbelang, dat men, zonder hetzelve, op iedere schrede, duizende onoverkomelijke hinderpalen zal ontmoeten, en weldra onder den vervelenden last des arbeids bezwijken. Dit verschijnsel laat zich door het volgende verklaren. Geene taal is rijk genoeg, om al wat men ziet en denkt door verschillende benamingen uit te drukken: het ontbrekende wordt door *Homonyma* aangevuld. Doch de *Homonyma* in de eene taal, zijn zulks niet in eene andere. Ook worden vele woorden soms in eenen figuurlijken of overdrachtelijken zin gebezigd, welken zin zij meestal in andere talen missen; en men is dus genoodzaakt, voor zoodanige woorden eene andere zijdelingsche beteekenis op te sporen, welke in de taal, waarin men overbrengt, niet alleen aanwezig, maar ook duidelijk is. De fransche benaming van *le pas de Calais* b.v. zoude ons zonderling voorkomen, wanneer wij dezelve *de stap* of *schrede van Calais* vertaald vonden. Omdat wij nu weten, dat deze benaming van den kleinen afstand tusschen de fransche en engelsche kust ontleend is, zoo heeft men hiervan, zeer eigenaardig, der vertaling *het naauw van Calais* afgeleid.

[.../30...] IV. Eindelijk is het de pligt eens vertalers, die er prijs op stelt, dat zijn arbeid, zoo veel mogelijk, der volmaaktheid nadere, om, alvorens zich aan zijne taak te begeven, zich met zoodanige hulpmiddelen bekend te maken, als tot meerdere gelijkvormigheid, sierlijkheid, juistheid en kracht iets te kunnen bijbrengen. Het zij hij dezelve uit eigen gevoel of overpeinzing putte, het zij hem dezelve door voor-/ (31) schriften of voorbeelden van anderen zijn aan de hand gegeven, dit komt op hetzelfde neder, wanneer hij slechts in zijnen arbeid met oordeel te werk gaat, en niet een beeld gelijkt, dat alles door een werktuigelijk zamenstel verrigt. Veeleer moet hij er op uit zijn, om zich hetzelfde gevoel en dezelfde driften eigen te maken, die hij zich onderwindt aan ons over te brengen; en in zijn hart die innerlijke toegevendheid onderdrukken, welke den mensch gedurig tot zich zelven terug brengt, en, in plaats van *hem* naar het beeld van *anderen* te vormen, gewoonlijk *deze* naar het *zijne* vormt. ?

Het is jammer, zegt DE TOURREIL, en met hem de meeste schrijvers, die dit onderwerp na hem behandeld hebben, dat de vertalingen, door den welsprekendsten Romein, uit het grieksch in het latijn overgebragt, en waarvan ten tijde van St. Hieronimus nog een afschrift aanwezig was, naderhand verloren zijn geraakt. Trouwens, eene vertaling, die, naar de verdiensten des bewerkers te rekenen, zeker het oorspronkelijke zoo veel mogelijk op zijde gestreefd heeft, had ons het best de kunst van wel te vertalen kunnen leeren. CICERO wijst, wel is waar, het grondbeginsel aan, dat men volgen moet; maar het voorbeeld zoude oneindig beter onderrigt hebben.

Het zijn deze woorden van CICERO, die, als grondslag aangenomen, ons gemakkelijk tot de volgende aanmerkingen geleid hebben.

I. Men moet de volgorde van de onderwerpen des oorspronkelijken onveranderd laten; want deze orde, die meer van den aard der zaken, dan van het/ (32) bijzondere volksgenie afhangt, is en blijft in alle talen dezelfde, en moet door overbrenging derhalve geene verandering of verschikking ondergaan. Hij dus, die het eerste vers des Bijbels vertaalde: '*In den beginne schiep God de aarde en den hemel*,' zoude, ofschoon hij ons bekend maakt met hetgeen het Almogend Wezen aanvankelijk voortbragt, tegen den eersten regel der vertaling zondigen, door namelijk ons de dingen in eene andere orde voor te dragen, dan de schrijver gewild heeft, dat dezelve zich in ons verstand zouden opvolgen.

II. Ook de rangschikking der woorden moet, ten zij het taaleigen het tegendeel vordere, zoo veel mogelijk onveranderd blijven; omdat er bij een goed schrijver altoos eene oorzaak bestaat, hoe moeijelijk derzelve ook moge uit te vinden zijn, waarom hij deze schikking, en geene andere gevolgd heeft. Somtijds, wel is waar, mogt hij zulks welluidendheidshalve gedaan hebben; doch niet zelden hangt er de gehele kracht der uitdrukking van af. Bij het gezegde: *aujourd'hui je ne viendrai pas chez vous*, moet ook bij de vertaling het woord *heden* voorafgaan, omdat zulks meer bepaaldelijk aanwijst, dan men op den huidigen dag niet verkiest te komen[e].

III. Men moet de volzinnen, zoo veel het doenlijk is, in hun geheel trachten te behouden, hoe/ (33) zamengesteld derzelve ook zijn mogen; omdat een volzin dikwerf niets anders is, dan één denkbeeld uit onderscheidene andere denkbeelden zamengesteld, die onderling door innerlijke overeenstemming op het naauwst met elkander verbonden zijn; en dit verband is juist het leven dier denkbeelden, en het voornaamste doel van hem, die spreekt of schrijft. Even zorgvuldig moet men zich wachten, om onderscheidene korte volzinnen tot éénen langen zamen te smelten; want, daar doorgaans de laatste voor eenen deftigen en bedaarden, de eerste daarentegen voor eenen levendigen en hartstogtelijken stijl gebezigd worden, zoo moet de vertaler al wederom in 't oog houden, dat de schrijver niet dan op goede gronden, nu eens lange, dan wederom korte volzinnen, of wel door zijn geheel werk niet anders dan deze of gene soort gebezigd heeft. Het spreekt vanzelf, dat wij ons, in dit zoo wel als in het vorig geval, altoos zoodanigen schrijver voorstellen, wiens pen door de regelen der kunst en eenen goeden smaak bestierd wordt.

IV. De volzinnen, waarin eene zekere welluidende gelijkmatigheid (*Symetrie*), eene klank-nabootsing (*Onomatopoeia*) of woordspeling (*Paronomasia*) plaats vindt, moeten, met inachtneming van diezelfde eigenaardigheid in de uitdrukking, overgebragt worden. Zoodanige navolging levert voor den vertaler doorgaans eenen bijna onoverkomelijken hinder-

e Men weet, hoe hoog het opgenomen is, dat de 70 vertalers zich onderwonden hebben de leden van het boven aangehaalde eerste vers des Bijbels te verschikken, en in plaats van: *in de beginnen schiep God*, te vertalen: *God schiep in den beginne*. Hadden zij oorzaak, eene andere dan de bestaande orde te kiezen, dan mogen wij ons verzekerd houden, dat er voor de oorspronkelijke orde geene mindere belangrijke oorzaak zal plaats gehad hebben.

paal op; en hier vooral moet hij fijnheid van geest en bevattingskracht met grondige taalkennis paren, ten einde in de taal, waarin hij overbrengt, al datgene op te sporen, wat met de te vertalen uitdrukking best/ (34) overeenkomt, zoo het al niet mogelijk is, geluid voor geluid over te brengen[...].

V. Men moet zorg dragen, alle verhevene en treffende denkbeelden, denzelfden graad van beknoptheid en duidelijkheid in de uitdrukking te doen behouden. Hieruit vloeit dan voort, dat men er in 't algemeen op letten moet, door de vertaling het oorspronkelijke noch te zeer te rekken, noch te veel te/ (35) besnoeijen. Door het eerste zoude de lezer den schrijver van langwijligheid, door het laatste van duisterheid beschuldigen, zonder dat deze, in het een of ander geval, aanleiding tot zoodanige beschuldiging gegeven hebbe.

Deze aanmerking leidt ons nu, als van zelf, wederom op het onderscheid van stijl terug, waarvan/ (36) wij in onze eerste afdeeling gewag gemaakt hebben. Kan men de stoffe eens werks als het ligchaam beschouwen, men kan den stijl als het hulsel betrachten, waarin zich dit ligchaam bij ons voordoet. Ofschoon nu het laatste altoos aan het eerste behoorde ondergeschikt te zijn, zoo wordt er toch, en met reden, veel waarde aan gehecht. Het is dus de pligt eens vertalers, om vooral den stijl des oorspronkelijken getrouw te blijven, ten einde des schrijvers denkbeelden, zelfs op vreemden grond verplant, nog onder dezelfde kleur en gedaante te verschijnen.

VI. De spreekwoorden, of spreekwoordelijke uitdrukkingen, moet men trachten door andere van even krachtige beteekenis over te brengen. Sommige volken hebben gelijksoortige spreekwoorden, althans wat den zin betreft; deze zullen gewis minder zwarigheid opleveren, dan die, welke, als op de bijzondere gewoonten, zeden en gebruiken van het eene volk gegrond, bij het ander niet in zwang kunnen zijn. In dit geval moet men zoodanige andere opsporen, die de meeste overeenkomst met de te vertalene spreekwoorden hebben.

Even zoo is het met de eigenaardige kunsttermen (*termes techniques*) gelegen, daar ook deze in verschillende talen zoo zeer van elkander afwijken, dat men zich, bij eene oppervlakkige vergelijkende beschouwing derzelven, reeds van de moeijelijkheid der vertaling van zoodanige uitdrukkingen overtuigen kan. Wij achten het derhalve overbodig, om te dien opzigte voorbeelden ter staving van ons gezegde aan te halen.

VII. Eindelijk merken wij als den laatsten regel aan, zoodanig eenen, die als het omgekeerde der vorigen beschouwd zoude kunnen worden, dat is: men moet/ (37) soms van het oorspronkelijke geheel afwijken, wanneer de zin zulks, het zij om de duidelijkheid, het zij om de welluidendheid, vereischt; en, om aan dit vereischte te voldoen, zal men somtijds van eene omschrijving gebruik moeten maken, niettegenstaande zulks eerder edne verklaring, dan wel eene vertaling zoude opleveren. Wanneer de geest van het denkbeeld slechts dezelfde blijft, dan vergeeft men in zulke gevallen de vertaler gaarne de verandering, die bij den uiterlijken vorm heeft doen ondergaan. Hij is bij eenen reiziger te vergelijken, die gemakshalve het zij voor vele zilverstukken één goudstuk, het zij voor één goudstuk vele zilverstukken inwisselt, en echter altijd dezelfde waarde blijft behouden.

———

Bij deze grondbeginselen, die op alle soorten van letterkundige gewrochten toepasselijk zijn, zoude men nog eenige andere kunnen voegen, die slechts bij bijzondere voortbrengselen behooren in acht genomen te worden. Zoo moet men inzonderheid bij het vertalen eens geschiedkundigen werks, niet alleen den geest der geschiedenis, maar ook den eigenaardigen stijl des schrijvers getrouw volgen. De een is kort en zakelijk, de ander uitvoerig en bloemrijk; en niet zelden zoude de belangwekking des verhaals er bij lijden, wanneer wij des eenen stijl met die des anderen verwisselden[f]. Zoo behoort men bij stukken van welsprekendheid altoos in 't oog te houden,/ (38) dat dezelve zich evenzeer met bevalligheid als met waardigheid vertoonen. De vertaler moet zich, meer dan bij elk ander werk, door het gehoor laten leiden; even als men veronderstellen mag, dat de schrijver zulks bij het oorspronkelijke gedaan heeft. Alle vroeger vermelde regelen moeten dus hier aan sierlijkheid en welluidendheid ondergechikt zijn. ? Ook de voortbrengselen der edele dichtkunst verdienen, dat wij er bijzonder van gewagen. Deze zijn, gelijk algemeen bewust is, voor twee soorten van vertalingen vatbaar. De eerste is in verzen, de andere in prosa. Wil men bij de eerste soort de uitgebreidheid, de maat, de welluidendheid behouden, men zal veelal de denkbeelden, en uitdrukkin-

f Men vergelijke b.v. TACITUS met LIVIUS, HOOFT met WAGENAAR enz.

gen moeten veranderen; en het geheel zal wel naar het oorspronkelijke zweemen, maar niet volkomen gelijken. De tweede soort van vertaling daarentegen, zal, wanneer men de denkbeelden naauwkeurig overbrengt, en den gang des dichters van volzin tot volzin stippelijk volgt, wel eene getrouwe vertaling opleveren; maar het is en blijft prosa: en hier kan men noch den vorm, noch de maat, noch de harmonie, die als een der grootste sieraden der poëzij te betrachten is, overbrengen. Het geheel zal dus, wat woorden en onderwerpen betreft, zeer naauwkeurig zijn; doch de geest zal grotendeels verloren gaan..

Maar zoude het dan uit den aard der zaak volstrekt onmogelijk zijn, gedichten uit de eene taal in de andere goed over te brengen? o Neen! de dichtkunst zelve geeft de middelen er toe aan de hand[g];/ (39) maar slechts weinigen zijn met zulk een vernuft begaafd, om van deze middelen een gelukkig gebruik te maken. Misschien mag elke eeuw slechts op één zoo groot genie bogen[h]!

[...]/ (62)

Vierde afdeeling

5°. Waarin is vooral de middenweg gelegen, om, noch door eene al te slaafsche navolging des oorspronkelijken taaleigens, noch door eene al te willekeurige afwijking daarvan, te zondigen?

Wanneer wij het woord *taaleigen*, in den zin van *idiotismus*, waarin het gewoonlijk gebezigd wordt, wilden opvatten, dan zoude ons dit gedeelte der vraag als geheel ondoelmatig en onjuist voorkomen. Het *taaleigen* (*idiotismus*) moet, bij eene vertaling, noch op eene *slaafsche*, noch op eene *vrije* wijze, gevolgd worden; want daardoor zouden wij de taal, warin men vertolkt, willen doen evenaren aan die, waaruit men over-

g Als daar zijn: de dichterlijke figuren en uitdrukkingen; deze laten den vertaler zoo vele meerdere vrijheid over, als zijn werk naar evenredigheid moeijelijker is, dan dat van den prosa-vertaler. Heeft de dichter b.v. het Oosten met den naam van *Nabateesch gewest* bestempeld; het staat den vertaler vrij, om zulks *het gebergte van de morgenster beschenen* te noemen. (Zie HUIDEKOPERS *proeve*, door LELIEVELD, 1ste Deel, bladz. 21.)[16]

h Als Nederlanders mogen wij op eenen VONDEL, FEITAMA, en BILDERDIJK, met regt, roem dragen.

bengt, en dit zoude de vertaling onverstaanbaar maken. Doch wij kunnen zeer wel beseffen, dat in de opgave het woord taaleigen in eene andere beteekenis opgevat is, en veeleer het *eigendommelijke*, het *nationale* der taal, in zijn geheel genomen, er onder verstaan wordt. In dezen zin,/ (63) hebben wij, wel is waar, in onze twee eerste afdeelingen reeds enkele wenken gegeven, die, bij elkander genomen, tot beantwoording van dit vraagpunt zouden kunnen verstrekken; maar, daar bij de belangrijkheid des onderwerps, eene herhaling of duidelijker uiteenzetting van vroeger aangeroerde punten, niet als overvloedig beschouwd kan worden, zoo zullen wij nog het een en ander bijbrengen, tot nadere verklaring eener stoffe, die ons althans als onuitputbaar voorkomt.

Uit het antwoord op het eerste gedeelte der vraag blijkt, dat de kunst van vertalen daarin bestaat, dat wij al hetgeen een schrijver bedoeld heeft bij zijne lezers op te wekken, ook de onze, door overbrenging in eene andere taal, in gelijken graad doen gevoelen. Heeft een vertaler aan dit vereischte behoorlijk voldaan, dan voorzeker heeft hij op den gelukkigen middenweg weten te blijven, zonder noch tot het eene, noch tot het andere uiterste te veel te naderen. De middelen daartoe noodzakelijk, in de vorige afdeelingen reeds aangetoond hebbende, zullen wij ons thans slechts bij het resultaat derzelve bepalen.

Het gevoelen, ‘dat de vertaler moet overbrengen zoodanig als de schrijver zich in die vreemde taal zoude uitgedrukt hebben,’ wordt door velen bestreden. Deze beweren dat zoodanige overbrenging geenszins als voldoende beschouwd kan worden; en dat men in de vertaling niet alleen het karakter des oorspronkelijken, maar ook het genie der taal, en als men het zeggen mag, tot zelfs het vreemde klimaat, en den grond, waarop de schrijver geleefd heeft, moet kunnen herkennen. Wij zijn het echter/ (64) met hen, die zoodanige naauwkeurigheid in de vertaling vorderen, geenszins eens. De vertaler moet, na voldaan te hebben aan hetgeen in onze tweede afdeeling van hem gevorderd is, met zich zelven beraadslagen, welken weg te kiezen. Als hij zich te veel van het oorspronkelijke verwijdert, geeft hij geene *vertaling*, maar eene *navolging*; indien hij te slaafs overzet, levert hij eene *woordelijke* vertaling, en is slechts een werktuigelijk overbrenger. Omdat nu, zoowel in het wetenschappelijke als in het natuurlijke en zedelijke, niets moeijelijker noch zeldzamer is, dan het juiste *midden* te houden, zoo blijkt het, dat eene vertaling, waarin men, en eene al te naauwgezette verknochtheid aan de letter, en eene te willekeu-

rige afwijking van het oorspronkelijke, even gelukkig vermeden, en dus het juiste midden getroffen heeft, onder de loffelijke zeldzaamheden gerekend mag worden.

Wij bekennen dus, dat het geene gemakkelijke taak is een *goede* vertaling te leveren. Het moet, in den striksten zin des woords, een kunstenaar zijn, van wien wij eene zoodanige voldoende vertolking mogen verwachten. Intusschen kunnen wij, den minder ervaren vertaler, het volgende als een goed en beproefd middel aan de hand geven: Hij brenge het te vertalene stuk zoo getrouw mogelijk over, dat is hij behoude de eigenaardige uitdrukkingen, den aan het oorspronkelijke eigenen gang der denkbeelden en de schikking der woorden; hierdoor zal zijne vertaling eenvoudig en naauwkeurig worden, maar nog geenszins aan het vereischte oogmerk voldoen. Want nu eerst wordt het zaak, den arbeid nogmaals/ (65) onder handen te nemen en om te werken, ten einde de kieschheid en sierlijkheid der vreemde wendingen en uitdrukkingen, door zoodanige, welke in zijne taal daarmede overeenkomstig zijn, te doen vervangen. Naarmate hij woordelijk of vrij vertalen wil, naar die mate moet hij bij deze zijne bewerking omzetten en uitbreiden. Een herhaalde lezing des oorspronkelijken, waardoor het vreemde denkbeeld hem zoo eigen wordt, dat hij het weldra het zijne noemen mag, is het beste middel om hem tot deze kunstbewerking in staat te stellen; want zoodra dit plaatsgrijpt, zal het hem niet meer moeijelijk vallen, het opgevatte denkbeeld uit de eene in de andere taal, met al de eigenaardigheid, die de laatste kenschetst, over te gieten[i]. Langs dezen weg, en langs dezen weg alléén, is het mogelijk, ver uiteenloopende taaleigens nader tot elkander te brengen, en zelfs werken van verheven inhoud in eene andere taal over te gieten, zonder dat dezelve eenen gebannen edelman gelijken, voor wien men buitenslands alle achting verloren heeft[j].

Eindnoten:

12 Uit artikel 1 van de *Wetten* van het genootschap; geciteerd naar Van de Berg 1986: 23.
13 Anne Dacier (1654-1720), Frans vertaalster en geleerde; het door Mulder opgevoerde citaat is uit het voorwoord bij haar *L'Iliade d'Homère*; zie Robinson 1997: 186-190.
14 Verwijzing naar Naphtali Hartwig Wessely (1725-1805) van wie in 1795 *Die Moseide: in achtzehn Gesängen/ übersetzt nach dem hebreischen Original* verscheen.
15 Verwijzing naar de psalmenvertaling door Moses Mendelsohn (1729-1786): *Die Psalmen* (Berlin: Maurer, 1783).
16 *Proeve van taal- en dichtkunde: in vrymoedige aanmerkingen op Vondels ver-taalde Herscheppingen van Ovidius*/ voorgesteld door Balthasar Huyde-coper. - 2e uitg.\ door F. van Lelyveld, met byvoegsels en ver-meerderingen van den schryver, en eenige aanteekeningen van den uitgever. - Te Leyden: by A. en J. Honkoop, 1782-1791. Oor-spron-kelijke uitgave 1730. Zie Schoneveld 1992, No. 29.

i Het spreekt vanzelf, dat de moeijelijkheid der bewerking vermindert, wanneer eene der beide talen die van ons geboorteland is; want deze is het, waarin wij denken: ja zelfs bij de meeste menschen, die uit de eene in de andere vreemde taal overbrengen, is de moedertaal altoos de middenstoffe, en heeft er, strikt genomen, een dubbele vertaling plaats.
j Zeker fransch schrijver zegt: *Un livre sublime paraît dans une traduction comme un grand seigneur exilé, qui n'est plus en crédit.*

3
Bilderdijk: navolging en vertaling (1829)

Willem Bilderdijk, 'Voorberigt', in: *Proeve eener navolging van Ovidius 'Gedaanteverwisselingen'*. Amsterdam: P. den Hengst en Zoon. 1829 (Ook in: *Dichtwerken van Bilderdijk*; [uitg. door Isaac da Costa, dl. XV. Haarlem: Kruseman, 1856-1859, pp. 248-249)

> Willem Bilderdijk (1756-1831), boegbeeld van de vroege romantiek in de Nederlandse letterkunde, heeft tijdens zijn leven veel vertaald. Over hem wordt gezegd: 'Bilderdijk is niet ook-nog-eens-vertaler. Het gevoel als wezen van de poëzie uit hij evenzeer in oorspronkelijk werk als in vertalingen. (...) Hij legt zijn eigen persoonlijkheid ook in zijn vertalingen' (De Jong 1976: 516). Het zwaartepunt van zijn vertaalproductie valt in de periode voor 1820 (zie Korpel 1993, Nrs. 15, 20 en 22). Het algemene beeld van Bilderdijk als vertaler is dat hij 'vrij' vertaalde en adapterend en verfraaiend te werk ging. In onderstaand 'Voorberigt', verschenen twee jaar voor zijn dood, probeert hij de termen 'navolging' en 'vertaling' van elkaar te onderscheiden.

Het woord van *Navolging* is zeer onbestemd en zou even wel van een werk in den smaak van het nagevolgde, schoon in voorwerpen, stoffe, onderwerp, en bedoeling of oogmerk geheel onderscheiden, gezegd kunnen worden, als van een in alles daarmeê overéén komenden arbeid. Doch sedert reeds eenige leeftijden is die naam wel inzonderheid op Vertalingen in Dichtmatige vorme toegepast. Zekere naauwgezetheid omtrent een volkomen getrouwheid, in woorden en uitdrukkingen zoo wel als in 't algemeene van stijl en van vorm, heeft dit ingevoerd, als welke tot eene eigenlijke *Vertaling* behoorde. Men onderscheidt dus deze twee benamingen als meer soortmakende dan die van getrouwe en losse, naauwkeurige en vrije Vertaling; doch het is deze laatste welke met hetgeen men in 't Dichterlijke meestal Navolging heet, alhoewel met een zekere ruimte, overéénkomt. Dusdanige, mijne Lezers, is dan ook deze die u hier voorgelegd of (begeert men het dus) aan wordt geboden, den Latijnschen

Voorganger op den voet volgende, edoch zonder juist altijd en alom in elken byzonderen voetstap te treden. Voorgelegd, zeg ik, of aangeboden, doch blootelijk en alleen in een Proeve, de vrucht en vervulling van eenige ledige uren, tot niets anders aan te wenden; maar die ik my voorstelde dat (eenmaal bestaande,) ook by anderen welkom konde zijn tot eene ontspanning van geest als ik er in vond.

Indien een der Latijnen Dichter is, het is ongetwijfeld Ovidius, aan wiens losse natuurlijkheid, rijkdom, en juistheid van schilderen, en wat den geboren Dichter van den bloot door de kunst gevormden onderscheidt, ik geen gelijk vinde. Zonder de allersteilste vlucht, die de oogen verbijstert, zweeft hy nu hooger dan lager, waar 't oog hem begeerig en zonder vermoeienis volgt, en daalt af tot het daaglijksche zonder vernedering. Elk waarachtig Poëet drukt zichzelven uit, in hetgeen hy gevoelt; en het is de onderscheiden wijs van gevoelen, die den een van den anderen Dichter verschillen doet. Hy beheerscht zijne stof, en wordt er niet van beheerscht; maar deze beheersching is meer overweldigend en als uit de hoogte, of meer meegaande en toegeeflijk. Met Vergilius zich alles te onderwerpen is meer dan met Ovidius alles te omzweven; doch ook dit heeft zijne waarde niet slechts, maar het is by eene stilheid-ademende gesteltenis, en dus ook by den aan rust hechtenden ouderdom, ruim zoo welkom. En het is ook hierdoor dat hy, met wien ik in een bruischende jeugd niet veel op had, my allengs van meer waarde geworden is.

Op deze wijs dan, want een Dichter te lezen en hem te gevoelen, en zoo ook, hem te gevoelen en uit te drukken, hangt aan één, stortte zich dezer dagen een gedeelte van zijne Metamorphoses in mijn pen, die ongaarne ledig ligt.

4
Een historische roman vertaald (1835)

P. van Limburg Brouwer, 'Voorrede', in: *De romantische werken van P. van Limburg Brouwer, deel 1*. Leiden: A.W. Sijthoff, 1874, pp. 91-94. Oorspronkelijk in: A. Manzoni, *De Verloofden: eene Milaneesche geschiedenis uit de zeventiende eeuw*. Groningen: W. van Boekeren, 1835.

Na een aanvankelijke carrière in de geneeskunde maakte Petrus van Limburg Brouwer (1795-1847) vooral naam als classicus. Zijn liefde voor de klassieke letteren leidde tot een hoogleraarschap, eerst in Luik, later in Groningen. Literair-historisch gezien berust de reputatie van Van Limburg Brouwer voornamelijk op de satirische roman *Het leesgezelschap te Diepenbeek* (1847). Ook publiceerde hij twee historische romans met aan de oudheid ontleende stof, *Charicles en Euphorion* (1831) en *Diophanes* (1838), waarvan de eerste oorspronkelijk als pseudo-vertaling werd gepresenteerd (zie Van den Broeck 1986: 508-509). De aankondiging door de uitgever van Van Limburg Brouwers vertaling van Manzoni's *I Promessi Sposi* was voor Potgieter aanleiding tot een bespreking van het oorspronkelijk in *De Muzen* waarin hij de vertaler ongevraagd van advies dient (zie Inleiding).

Het vertalen is tegenwoordig in ons land bijna zoo algemeen als het verzen maken, en men is, met uitzondering van eenige oorspronkelijke genieën, die niets schoon vinden, dan hetgeen zij zelve gemaakt hebben, en van eenige heel kieschkeurige liefhebbers der poëzie, die in dichterlijke brieven zich moeielijk maken over het te groot aantal dergenen die de lier hanteeren, zoo verre van dit te laken, dat men én vertalingen én verzen, hoe zij dan ook soms mogen zijn uitgevallen, dikwerf met meer genoegen ziet ontvangen dan de smakelijkste vruchten op onzen bodem geteeld en het geleerdste proza.

Het zou dus missschien geheel onnoodig kunnen schijnen iets te zeggen ter aanprijzing van het werk, hetwelk hier onzen leesgragen landge-

nooten, in een nederlandsch gewaad gestoken (gelijk men dit gewoon is te noemen), wordt aangeboden, behalve dat de bijvoeging '*Uit het Italiaansch*,' dat niet zoo dagelijks voorkomt, wijl men ons meestal op fransche en engelsche en vooral op duitsche lettervruchten vergast, wellicht menigeen met meerdere nieuwsgierigheid, misschien wel met eenige grotere verwachting dit werk zal doen ter hand nemen. Met dat al, schoon niet alle menschen voorreden lezen, zoo is het echter voor sommige eene teleurstelling, als zij ze ten minste niet kunnen lezen. En buitendien heeft de vertaler zelf het een en ander te zeggen, zoo wel over het werk dat hij vertaald heeft, als over de wijze waarop hij dat gedaan heeft; weshalve hij de vrijheid nemen zal van dat bekende verlangen der lezers gebruik te maken, om eenige weinige oogenblikken oorspronkelijk te zijn.

Vooreerst dan wat het werk zelf aangaat, schoon de overzetter erkent dat het, zoo als bijna alle menschelijke werken, zijne gebreken heeft, zoo verklaart hij bij deze, dat de voornaamste reden, waarom hij de vertaling er van heeft op zich genomen, deze is, dat hij daardoor eenigermate de spijt wil lenigen, die hij er over gevoelt, dat hij het zelf niet heeft geschreven, daar hij het, met gebreken en al, voor een werk houdt, dat den roem moet vestigen van den schrijver wien het uit de pen vloeide, en een sieraad zijn van de letterkunde tot welk het behoort.

De roman van Allesandro Manzoni is vooreerst een merkwaardig verschijnsel in de italiaansche letterkunde. Het is een gelukkig uitgevallene proeve om den historischen roman op dien bodem over te planten. Hij is dan ook als zoodanig met grooten bijval door Italië zelve niet alleen ontvangen geworden, maar door bijna geheel Europa, schoon men hem misschien verkeerdelijk met de romans van Sir Walter Scott vergelijkt. De schrijver geeft ons door middel van dit boek eene nauwkeurige voorstelling van den toestand der maatschappelijke en zedelijke beschaving van een gedeelte van Italië in het begin der zeventiende eeuw, en vereenigt daarmede een meesterlijk geschetst tafereel van de twee groote volksrampen welke te dier tijd Milaan en den omtrek teisterden: den hongersnood en de pest. De beschrijving der laatste vooral is bewonderenswaardig en heeft een welverdiende Europeesche vermaardheid gekregen.

[.../93...] En zoo zijn wij vanzelf gekomen tot hetgeen ik mij in de tweede plaats voorgesteld had, namelijk eenige rekenschap te geven van de wijze, waarop ik ten opzichte van die vertaling te werk ben gegaan. Hier echter zal ik korter kunnen zijn.

Er zijn haast even vele manieren van vertalen als er manieren van schrijven zijn. Veel hangt af van het boek dat men vertaalt, en van het doel hetwelk men zich daarbij voorstelt.

Het kan mijn oogmerk niet zijn thans over die verschillende manieren uit te weiden. Hier zij het genoeg mijne lezers te herinneren aan het groote onderscheid tusschen het vertalen van poëzie en proza. En ik doe dit daarom, omdat het vertalen van een roman, naar mijn inzien, tusschen die beide hoofdsoorten instaat, en er als het ware den overgang van uitmaakt.

Het werk in ongebonden stijl kan, dunkt mij, op nauwkeuriger en getrouwer navolging aanspraak maken, en geeft er ook meerdere gelegenheid toe dan het voortbrengsel des dichterlijken gevoels, schoon de dichter, die het werk van een kunstgenoot uit eene andere taal in de zijne overbrengt, toch ook het plan, het hoofddenkbeeld niet mag veronachtzamen, wil hij zich niet rangschikken onder de klasse der vrije navolgers, een naam die voor velen vele zonden bedekt. De romanschrijver, die tusschen beide staat, moet getrouwer zijn dan de dichter, maar heeft ook meerdere vrijheid dan de vertaler van een geschiedkundig of wijsgeerig werk, van eene redevoering of verhandeling. Hij moet, dunkt mij, het boek geven zooals het is, met uitweidingen en episodes, met al wat tot het geheele voorkomen van het werk behoort, om niet te vervallen in de fout van den schilder, die een kort mensch lang maakte of een mager man dik voorstelde. Hij moet voorts ook de gedachten getrouw overbengen; maar ten opzichte van de uitdrukking, als meer tot het dichterlijke gedeelte van het werk behoorende, heeft hij meerdere vrijheid.

Naar deze grondbeginselen ben ik te werk gegaan, en daaruit zal het den lezer dan ook blijken, waarom ik niet heb gemeend te moeten gehoor geven aan den raad, om onder andere de inleiding, zoo ook de uitweiding over de bravo's weg te laten. Wanneer men die inleiding wegliet, dan zou men ook al de aanmerkingen, die in den loop van het verhaal door den schrijver den anonymus worden in den mond gelegd, moeten weglaten, of ze op eene geheel andere wijze er trachten in te vlechten. ‘Trachten’ zeg ik met opzet, want de toon, de kleur van die aanmerkingen is zoodanig, dat ze noodzakelijk door den schrijver als overgenomen moesten worden voorgesteld, en daarin juist bestaat het pikante er van, zoodat ik moet bekennen niet recht in te zien hoe men dat zou gedaan gekregen hebben. Wat de bravo's aangaat, het zou zeker eenvoudiger geweest zijn te zeg-

gen: ‘Er waren bravo's en dat waren bezoldigde bandieten, met dolken en pistolen gewapend’: maar ik vraag alleen of men ze, dit lezende, zoo goed zou kennen als juist de proclamatiën die tegen hen uitgevaardigd zijn geworden. En buitendien, die een roman tot het strikt noodige wil terugbrengen, doet even verkeerd als hij, die de fijne schoteltjes van een diner weert, omdat hij met den rostbeaf en de aardappelen zijn honger ook wel stillen kan.

De vertaler heeft dus, niet echter dan na de zaak rijpelijk overwogen te hebben, inleiding en bravo's behouden, en verder ook alle episodes en uitweidingen, zelfs die, welke hij blijkens het bevorens gezegde er uit zou gelaten hebben, indien hem dit gelukkige onderwerp ware ingeschoten, en indien hij in staat geweest ware het zoo meesterlijk te behandelen; zich alleen de vrijheid veroorlovende om eenige weinige bijzonderheden, die meestal betrekking hebben tot de localiteit of tot het volksdialect van Lombardije, weg te laten, welker gemis echter geene enkele, voor het verstand van het verhaal of voor de voorstelling der personen merkwaardige gedachte doet missen.

Maar omtrent de uitdrukking, zoo ik zeide, heb ik mij meerdere vrijheid veroorloofd. Ik heb mij namelijk hierbij voorgesteld, zooals ook in overbrenging van het geheele werk, dat ik het aan iemand, die geen italiaansch verstond, uit het oorspronkelijk gaandeweg vertalende, wilde voorlezen, gelijk ik ook wel eens met plaatsen, die mij bijzonder troffen, gedaan heb. Dus doende las ik alles voor en sloeg geene enkele gedachte van den schrijver over, maar ik drukte die,/ (94) naarmate het voegde, soms op dezelfde, soms op eene andere wijze uit. Zoo heb ik ook gedaan in het vertalen. Ik heb getracht de denkbeelden des schrijvers over te brengen, maar heb in de uitdrukking niet alleen den aard onzer taal in aanmerking genomen, zoodat ik bijvoorbeeld voor de italiaansche spreekwijzen en spreekwoorden hollandsche genomen heb, maar zelfs, altijd getrouw aan het beginsel om de denkbeelden zoo nauwkeurig mogelijk over te brengen, heb ik, waar 't noodig was, getracht dit nog duidelijker en juister te doen dan het mij soms voorkwam door den schrijver gedaan te zijn. Vandaar dat hij, die lust mocht gevoelen mijne vertaling met het oorspronkelijke te vergelijken, sommige herhalingen des schrijvers of sommige voorstellingen van hetzelfde denkbeeld onder andere woorden, ook sommige volstrekt onnoodige bijvoegselen vergeefs zou zoeken. Vandaar dat hij in sommige perioden omzettingen, in sommige

geheel andere uitdrukkingen vinden zou; terwijl ik mij nu en dan veroorloofd heb een denkbeeld, eene redenering eenigszins meer uit te breiden, of er een enkele aanmerking bij te voegen, die echter altijd in een onmiddellijk verband staat met die des schrijvers, en die misschien door hem zelven, had hij hetzelfde nog eens moeten schrijven, zou zijn gemaakt geworden, althans waarschijnlijk niet door hem zou worden afgekeurd, indien zoodanig bijvoegsel aan zijn oordeel onderworpen wierd.

In één woord, ik heb gedaan wat in mijn vermogen was, om dit meesterwerk zóó ver te brengen, dat, voor zoo verre het verschil van godsdienst, zeden en landaard dit toelaten, de vertaling er van op den nederlandschen lezer dezelfde uitwerking deed als het oorspronkelijke op de landgenooten des schrijvers. Ik heb niet alleen getracht dat oorspronkelijke zooveel mogelijk in zijne waarde te doen kennen, niet alleen eene goede vertaling te leveren, maar ook een goed geschreven nederlandsch werk, hetwelk, zoo het mij eenigermate moge gelukt zijn (waarvan ik het oordeel aan deskundigen overlaat), inderdaad niet moeielijk was. Want daar, volgens het eeuwig ware gezegde van Horatius:

Scribendi recte sapere est et principium et fons,

zoo moest, indien ik zelf het niet bedorven heb, het eerste wel volgen, daar de schrijver zoo goed voor het tweede gezorgd had.

5
Lulofs over Moulins *Macbeth* (1835-36)

B.H. Lulofs, 'Mengelwerk: Macbeth, treurspel van William Shakespeare, uit het Engelsch, in de voetmaat van het oorspronkelijk, vertaald en opgehelderd door Jurriaan Moulin. Te Kampen, bij W.J. Tibout, 1835.' In: *Groninger Courant of Staat-Letterkundig en wetenschappelijk Nieuwsblad voor de provincie Groningen*, 28-12-1835, 4-1-1836 en 11-1-1836.

> Barthold Henrik Lulofs (1787-1849) werkte aanvankelijk als jurist, maar werd na een studie Nederlandse taal- en letterkunde in 1815 in Groningen benoemd tot hoogleraar Nederlandse letterkunde en welsprekendheid. Hij bezorgde mede de Nederlandse vertaling van de invloedrijke *Lectures on rhetoric and belles lettres* van Hugo Blair (1832-1837) en vertaalde werken van Goethe, Klopstock, Schiller en Voss (zie Korpel 1993, Nr. 26). Hij publiceerde ook oorspronkelijke dichtwerken, waarin 'classicisme in de vorm samen[gaat] met romantisch gevoel voor inhoud' (Korevaart 2001: 70).

(28-12-1835) Onder de treurspelen van SHAKESPEARE, den wereldberoemden oud-Engelschen Dichter, den Britschen VONDEL, hoezeer dan ook in een anderen vorm gegoten, bekleedt de *Macbeth* zeker eene eerste plaats. Sommigen geven aan dit Stuk zelfs de allereerste, en ik zoude geene reden weten, om hierin veel van hen te verschillen. [...]

De stijl van SHAKESPEARE in dit Treurspel, of de taal, die hij zijnen personen in den mond legt, is, als doorgaans bij hem, hoog en laag, vol stoute en verhevene beelden op sommige plaatsen, maar soms ook zeer aan het alledaagsche en zelfs platte grenzende, enkel wel eens bombastisch, en voorts van eene buitengewone kortheid en zinrijkheid, maar daardoor en door het verouderde der taal ook dikwerf zeer duister. Dezelfde heeft dus den Uitleggeren des Dichters menigen slapeloozen nacht gekost en perst aan de Vertalers droppel bij droppel zweets uit. Trouwens, dit is met al de Stukken van SHAKESPEARE het geval. Het heeft echter niet

belet, dat zij in de meeste talen van Europa overgezet zijn, en dat men van den *Macbeth* alleen in het Fransch, Duitsch, Italiaans, Deensch, enz. wel een dertigtal Vertalingen bezit. Men kan eene lijst van die Vertalingen bij den Heer MOULIN in deszelfs belangrijke Aanteekeningen en Aanhangsel vinden.

Aan dit beroemde Stuk nu des Engelschen Dichters heeft ook de Heer MOULIN uit *Kampen* zijne krachten beproefd en hetzelve in een Hollandsch gewaad gestoken, dat geheel en al naar de snede van het Oorspronkelijke vervaardigd is. Gelijk namelijk SHAKESPEARE zijn Treurspel in rijmloze Jambische Verzen heeft geschreven, en slechts hier en daar eenige Rijmcoupletten of zeer enkel wat Proza er tusschen in heeft gevlochten, is zulks ook door den Vertaler geschied, en wij willen hopen, dat die rijmlooze Hollandsche Verzen, hoe ongewoon over het algemeen in onze taal, in de oogen en ooren onzer Landslieden genade zullen vinden. Genade, zeg ik; vooreerst wijl SHAKESPEARE met geene mogelijkheid goed in rijm te vertalen is, ten tweede wijl de rijmlooze Jambische Versmaat vele schoonheden bezit, zich met den aard van het Nederlandsch zeer goed bevrienden wil, en vooral zich met veel lenigheid naar den stijl van het Treurspel plooit, en ten derde, wijl de Vertaler waarlijk eene ongemeene vlijt aan die verzen heeft te kost gelegd, en dus in de goedkeuring zijner Landgenooten wel eene belooning voor zijnen arbeid vinden mag. Over het algemeen verdient, onzens inziens, deze Vertaling van den *Macbeth*, die des te meer op prijs is te stellen, wijl wij nog geen enkele naauwkeurige Overzetting van dat Stuk, zoo min als van de overige van SHAKESPEARE bezitten, eene zeer loffelijke melding, en men behoeft ook slechts in de door den Heer M. bijgevoegde aanteekeningen te zien, hoe hij alle Engelsche Uitleggers en buitenlandsche Vertalers van Shakespeare schijnt te kennen en geraadpleegd te hebben, om van haar, wat ten minste naauwkeurigheid betreft, reeds van voren of *a priori* alles goeds te verwachten.

Maar wij zullen door eenige proeven den Lezer zelven laten oordeelen; iets, dat hem welligt aangenamer zal zijn, dan ons hier over den Engelschen Dichter in het breede te hooren theoretiseren, of ons in den leuningstoel des Aristarchs, voor wiens taak wij ons, waar het SHAKESPEARE geldt, om verschillende redenen niet bevoegd oordeelen, met alle deftigheid te zien zitten. Wij halen deze proeven des te gereeder aan, daar wij zeker dezen en genen der Lezers van dit Mengelwerk er geene ondienst

mede doen met hun in het voorbijgaan nog eens eenige fraaije plaatsen uit den *Macbeth* te herinneren, en hen het Oorspronkelijke misschien nog eens weêr in handen te doen nemen. [...]

Men leze deze Hollandsche Verzen naauwkerig regel voor regel, en vergelijke ze met het Oorspronkelijke, zoo zal men vinden, dat het over het algemeen veel gemakkelijker is ze te bevitten, of ze wat te verknutselen, dan ze te verbeteren, en dat men den vaak zeer duisteren zin van het Oorspronkelijke, 't welk zoo sober en karig in woorden, als rijk in denkbeelden is, niet zoo heel ligt, (wel te verstaan in ook zoo weinig Hollandsche woorden) al veel beter zal uitdrukken. Of men moet zich de verwrongen constructiën van den anders grooten Voss en soortgelijken bij de Duitschers veroorloven, van welke echter de aard onzer taal en de smaak van onzen landaard zoo wars zijn, als zij in Duitschland zelf velen tot aanstoot strekken. [...]

(/04-01-1836) Billijke Lezers, die weten wat het zegt Shakespeare over te zetten, zonder hem in een' vloed van woorden te verdrinken, zullen hier gaarne aan den Vertaler weêr in het algemeen den lof van getrouwheid, kortheid en te gelijker tijd dien van van een' ongedwongen, zoetvloeijenden verstrant willen geven. Wij vinden hier ook geene van die harde, Onhollandsche woordschikkingen, waarmede beknoptheid en naauwkeurigheid door de Hoogduitschers wel eens wat al te duur betaald worden. [...]

(/11-01-1836) Maar genoeg! Dat wij zoo lang, en tot drie malen herhaald, bij deze Overzetting des Heeren M. hebben stilgestaan, toont, welken prijs wij aan zijnen moeijlijken en hoogst verdienstelijken arbeid gehecht hebben[...]. Moge de goedkeuring van anderen, meer in SHAKESPEARES werken ervaren dan wij, bij voortduring zijn loon zijn, en hij daardoor opgewekt worden, om ook met de Vertaling van andere Stukken des grooten Engelschen Dichters onze Nederlandsche letterkunde te verrijken!

6
Athenaeum over Moulins Macbeth (1836)

Anonymus, 'Kunst: MACBETH, *Treurspel van* WILLIAM SHAKSPEARE, *uit het Engelsch, in de versmaat van het oorspronkelijke, vertaald en opgehelderd door* JURRIAAN MOULIN. *Te Kampen, bij* W.J. TIBOUT. *Gr. 8°., IV en 120 blz.*' In: *Athenaeum. Tijdschrift voor Wetenschap en kunst*. Eerste Jaargang, eerste deel. 1836. 538-544.

In 1836 wordt in Den Haag een tijdschrift uitgegeven dat dezelfde titel draagt als het fameuze romantische tijdschrift van de gebroeders Schlegel: *Athenaeum*. Net als *De Muzen* is dit blad geen lang leven beschoren, in 1837 gaat het ter ziele. Het blad ontstaat uit onvrede met de middelmatigheid van de Nederlandse kunst en wetenschap en heeft tot doel door 'vertalingen en zakelijke overzichten aan Holland de cultuur van andere naties te leren kennen' (geciteerd naar Pennink 1938: 199). Het tijdschrift is sterk filosofisch georiënteerd. In de eerste drie nummers worden de artikelen niet ondertekend.

Gelukkig is het volk te noemen, welks beschaving zoo ver met den geest des tijds is vooruit gegaan, dat het vatbaar en rijp mag worden geacht, om door te dringen tot in het diepste en meest verhevene der voortbrengselen van wetenschap en kunst bij de onderscheiden volken des aardbols en zich toe te eigenen wat vroegere en latere tijden schoons hebben opgeleverd.

Dat zulk eene toeëigening noodzakelijk is ter verdere uitbreiding der beschaving, zoowel van een volk als van het enkele individu, ligt in het wezen van den geest, daar deszelfs voortbrengselen onvergankelijk zijn, en de eigenlijke substantie van alle menschen uitmaken; zoodanig dat een volk eerst dan gezegd kan worden eenen gelijken tred met de beschaving te houden, wanneer het alle wezenlijke gewrochten van den *algemeenen* menschelijken geest kent, en in zich opgenomen heeft.

Daartoe behoort het volk deze gewrochten in zijne eigene taal te bezitten; ja, het kan niet genoeg gezegd en herhaald worden, dat een volk eerst dan zelfstandig, rijp en mondig te noemen is, wanneer het datgene in zijne eigen taal weet op te nemen en uit te drukken, wat bij andere/ (539) volken, in het gebied van Wetenschap en Kunst, als het diepste en schoonste bewondering verdient.

Het hoogste wat een volk bezit, is de eigen taal. Even arm of rijk als deze is, even arm of rijk is het volk zelf. Het is de taal, deze schatkamer van alle denken en gevoelen, van alle doen en handelen, waarin de *geest* eens volks zich uitspreekt en in welke alléén *hij* opgespoord kan worden[...].

Het hoofddoel, hetwelk wij, bij de uitgaaf van ons Tijdschrift ons ter bereiking hebben voorgesteld, is geen ander, dan om de algemeene ontwikkeling van den wezenlijken geest van ons volk te helpen bevorderen en te dien einde aan hetzelve mede te deelen, wat wij als het voortreffelijke, hetgeen door den menschenlijken geest gewrocht is, hebben leeren kennen.

Het is in dien zin, dat wij geoordeeld hebben eene eerste plaats te moeten inruimen aan de werken van SHAKSPEARE, die bij ons nog te weinig bekend zijn, en niet naar waarde geschat worden.

Na de plaatsing onzer verhandeling over Macbeth[17], konden wij niet anders dan aangenaam verrast zijn, toen ons de boven aangekondigde vertaling van dit Treurspel in handen kwam en zeer hoog klom onze belangstelling, daar wij, *en* uit de Voorrede van dit werk *en* uit de daarachter gevoegde aanteekeningen, eenen man leerden kennen, die hetgeen tot zulk eene onderneming vereischt wordt in zich vereenigt, namelijk, eene genoegzame taalkennis en eenen geest, in staat om SHAKSPEARE te begrijpen.

De moeijelijkheden eener vertolking, vooral van kunstgewrochten van dit gehalte, kennen wij in haren ganschen omvang, en ofschoon wij de onderhavige proeve niet willen doen voorkomen als een werk, waarop niets zou zijn/ (540) af te dingen, vermeenen wij echter met het volste regt te mogen beweren, dat de Schrijver deszelfs roeping tot dien arbeid volkomen gestaafd heeft en in alle opzigten verdient aangemoedigd en aangespoord te worden, om zijne krachten ook aan de overige meesterstukken van SHAKSPEARE te beproeven.

[.../544...] Wij eindigen in de hoop, dat wij door deze, van bescheiden aanmerkingen vergezelde, aankondiging van den arbeid van een' onzer Landgenooten, die zoo veel voor den roem onzer Nationale Letterkunde belooft, bij hem den lust moge hebben opgewekt, om ook de hand te leggen aan de vertaling der andere meesterstukken van SHAKSPEARE; terwijl wij wenschen, dat langs dien weg bij onze Natie de zucht moge worden opgewekt, om zich met dezelve nader bekend te maken. Een ruim debiet van de Macbeth zij al dadelijk voor den heer M. een teeken, dat zijn arbeid bij het Nederlandsche Publiek op waren prijs wordt geschat.

Eindnoten:

17 In hetzelfde nummer van *Athenaeum* was de bijdrage ‘Over het treurspel Macbeth, van Shakspeare’ opgenomen.

7
Van der Hoop over Moulins *Macbeth* (1836)

A. van der Hoop Jr. 'SHAKSPEARES MACBETH, in 't Hollandsch vertaald', in: Idem, *Bijdragen tot Boeken- en Menschenkennis*, Dordrecht: J. van Houtrijve Jr., 1836, pp. 52-62.

A. van der Hoop Jr. (1802-1841) ('jonggestorven Rotterdamse drogist', aldus Stuiveling [1982[5]: 35]) wordt wel een van de belangrijkste figuren uit de vroege Romantiek in Nederland genoemd (Knuvelder 1980[7]: 325). Als vertaler doet Van der Hoop van zich spreken door versies van het werk van Byron, Th. Moore, De Lamartine en Victor Hugo, de contemporaine canon (in Nederland) van de romantiek (De Vooys 1948: 150). Dat een auteur die zich in zijn oorspronkelijk werk een volbloed romanticus toont er vertaalopvattingen op na kan houden die naar het classicisme neigen, toont onderstaand fragment aan.

[.../54...] De Heer JURRIAAN MOULIN, die onze letterkunde in het verleden jaar verrijkt heeft met eene overzetting van den MACBETH, van welke vertaalproeve wij hier eenige vermelding wenschen te maken, behoort tot de onvoorwaardelijke vereerders van den grooten Brit, tot zijn voorvechters *quand même*. SHAKSPERE (zoo heet het in zijne voorrede) is een Orion aan den dichthemel, en zijne grootheid is onmetelijk; en in zijne opheldering roept hij op bladzijde 115 uit: groote SHAKSPEARE!

Deze misschien aan *fanatismus* grenzende vergoding, dan door *enthusiasmus* verwekte bewondering, waarborgt echter eene overzetting *con amore*, en alleen eene zoodanige is SHAKSPEARE waardig.

[.../55...] De vertaler is in het metrum den oorspronkelijken tekst getrouwelijk gevolgd, en ofschoon wij ondanks de geleverde proeven van KINKER, LULOFS en VAN DEN BERGH[...] van gevoelen blijven, dat de zoogenaamde vijfvoetige blanke jamben niet met ons taaleigen strooken, en dat men het hartstochtelijke en levendige van den treurspelstijl in het Hollandsch, het best in de Alexandrijnsche voetmaat kan uitdrukken, mo-

ge wij echter dit verschil in *opinie* geenszins ten grondslag leggen van onze kritiek; maar behooren wij ons alleen te bepalen tot het onderzoek in hoeverre de Heer JURRIAAN MOULIN den geest van het oorspronkelijke in goede, vloeiende Hollandsche verzen heeft wedergegeven.

Wanneer wij de jamben van den vertaler met die van SHAKSPEARE vergelijken, dan ontveinzen wij niet, dat deze over 't algemeen met grote naauwkeurigheid den letterlijken zin van het Engelsch vertalen; maar wij zouden ook den waarheid te kort/ (56) doen, indien wij er tevens bijvoegden, dat uit deze getrouwheid hier en daar eene stootende stijfheid, een prozaïsche soort *dictie* ontstaan is, welke zelf somwijlen tot duisterheid aanleiding geeft.

[.../58...] Dat SHAKSPEARE bij eene vergelijking dier plaatsen misschien regelen bevat, weinig minder hard en den goeden smaak kwetsend als deze, kan niet als ver-/(59) ontschuldiging gelden. De Engelsche Dichter schreef in de kindschheid eener taal, die eerst onder hem ten krachtigen jongelings, onder MILTON ten mannelijken leeftijd rijpte, gelijk de onze, onder BILDERDIJK en anderen. Neen, geene woordelijke overzettingen, geene Engelsche constructiën den 17^{e} eeuw, als dwangkeurslijven Hollandsche verzen aangeregen, geven de stoute gedachten van SHAKSPEARE in onze moederspraak weder. Wie den dichter van HAMLET wil vertalen, doe het als DICHTER, niet als dweepziek bewonderaar Hij zij onafhankelijk genoeg, om de onkiesche beuzeltaal van den portier[a] uit het 2^{e} Bedrijf van MACBETH *of* geheel weg te laten, *of* zoo als SCHILLER in zijne overzetting deed, te veredelen. Nog eens! Wie SHAKSPEARE wil vertalen, brenge zijne tal-/ (60) looze juwelen en paerlen en goudmijnen over, dan zonder zijne handen te bezoedelen door het vuilnis, dat de Dichter, ondanks zichzelven, op het altaar des wansmaaks zijner eeuw ten

a Men oordeele:
MACDUFF: Welke twee dingen brengt de drank dan inzonderheid te weeg?
PORTIER: De drommel mijnheer, slaap en eene roode neus. Ontucht mijn heer, lokt hij uit en gaat hij tegen; hij maakt den lust wakker, maar verhindert de daad; daarom, veel drinken kan men zeggen, behandelt de ontucht valsch; het brengt haar te weeg en verjaagt haar, enz.
De heer JURRIAAN MOULIN is echter bijster met den portier ingenomen, en noemt hem een spotvogel; terwijl SCHILLER zijdelings aangerand wordt, omdat (dus zegt hij) diens portier beter voor *fatzoenlijke* lieden geschikt is. *De gustibus non est disputandum*.

offer moest brengen. Onze letterkunde heeft wel behoefte aan schoonheden uit vreemden gaard, niet aan onkruid en distelen. Om SHAKSPEARE te leeren kennen, zoo als hij IS als MENSCH leere men Engelsch, maar om als DICHTER hem te doen kennen, zij men DICHTER. Zonder dat bezondigt men zich even zeer aan de eeuwige wetten der Poëzij, als aan de schim van den grooten man, die zoo dikwerf haar tolk was. Onverschillig zal het dan zijn, of men den onsterflijken Brit in *jamben, alexandrijnen, trocheën, hexameters* of *pentameters* vertale! Zijn geest zal spreken door alle vormen heen, en die geest alleen maakt levendig!

8
Heije over Moulins *Macbeth* (1837)

[Jan Pieter] H[eije], 'Album: I: MACBETH, *Treurspel van* WILLIAM SHAKESPEARE. *Uit het Engelsch, in de voetmaat van het oorspronkelijke, vertaald en opgehelderd door* JURRIAAN MOULIN. *Te Kampen, bij* J.W. TIBOUT. 1835. II: OTHELLO, *De Moor van Venetië. Uit het Engelsch van* WILLIAM SHAKESPEARE, *vertaald en opgehelderd door* JURRIAAN MOULIN. *Te Kampen bij de Erven* AEGIDIUS VALCKENIER. 1836.' In: *De Gids*, jaargang 1, nummer 1, 1837, pp. 262-264.

> In het allereerste nummer van *De Gids* wordt door middel van deze recensie ook aan vertaling aandacht besteed, waarmee een sterke traditie werd ingezet. Het stuk is ondertekend met 'H.' en wordt door Pennink (1936: 218) toegeschreven aan de dichter Jan Pieter Heije (1809-1876), die wij allemaal nog kennen van klassiekers als het *Lied van de Zilvervloot* en *Een Karretje langs de zandweg reed*. Dit is een van de eerste teksten waarin, zij het terloops, de vertaalbaarheidsvraag gesteld wordt.

Moet men SHAKESPEARE vertalen? ? Misschien niet. Die SHAKESPEARES poëzij verstaan en waarderen kan en begeert, dunkt ons, zal in onze dagen wel Engelsch kennen, en zoo hij er niet genoeg van verstaat, om SHAKESPEARE te verstaan, hij verliest niet veel bij die *scènes*, waarvan alle uitdrukkingen niet duidelijk zijn. Doch dat is eigenlijk de vraag niet.

Kan men SHAKESPEARE vertalen? ? HERDER zegt, dat men daartoe zelf een andere SHAKESPEARE zou moeten wezen; en het (/263) moet iedereen in het oog springen, hoe *symphytisch* des Dichters *conceptie* met de Engelsche taal, zoo als hij die vond en verrijkte, zamenhangt. Evenwel, met welken grooten dichter is dit het geval niet? Men heeft HOMERUS vertaald, en niet zonder nuttigheid: waarom zou men ook SHAKESPEARE niet vertalen? De Hebreeuwsche schriften zijn in den grond, in denzelfden zin, onvertaalbaar; moeten wij daarom geenen Bijbel hebben?

Hoe moet men SHAKESPEARE vertalen? ? De Heer Moulin antwoordt in het voorberigt van *Othello*, aan den kunstminnenden lezer: '*Une traduction interlinéaire*,' zegt CHATEAUBRIAND, '*serait la perfection du genre, si on lui pouvait óter ce qu'elle a de sauvage*, en getrouw aan dit beginsel, heb ik mij niet verder van het oorspronkelijke verwijderd dan *taaleigen, maat, welluidendheid*, en somwijlen kieschheid vorderden.' Wat het taaleigen betreft: ? Indien SHAKESPEARE in het Hollandsch geschreven hadde, hij zou het ongetwijfeld anders gedaan hebben. Het is bijna overal de Engelsche constructie, de Engelsche uitdrukking, de Engelsche vorm. Nu en dan in het geheel geen Hollandsch. *Neer met den dief*, voor: *weg met* etc. (*Down with the thief*). *Wel gij zijt goed in staat*, voor: *bekwaam* (*well enough;* de vraag is van nuchteren zijn). OTHELLO'S *dagtaak is voorbij*, (*gone*) voor '*af*'; ? de woorden: *dwingelandsch, onnatuur* strekken tot voorbeelden.

Ook stuiten we nu en dan wel eens op regels, als deze:

> Verraders loerend op de onschul*dige* kiel, *Oth.* bladz. 27.
> Wier aankomst hier *onze* berekening, ib. bladz. 28.

Die tegen de *maat* zondigen. De welluidendheid laat over het algemeen veel te wenschen over.

De Heer M. toont genoegzaam SHAKESPEARE uitmuntend te verstaan, waarvan ook zijne belangrijke opheldernde noten de bewijzen inhouden; doch men moet op zijn minst *een weinig* Engelsch kennen, en iets van SHAKESPEARE gelezen hebben, om zijne vertalingen overal te begrijpen. Gelukkig is het, dat hij in de groote *scènes* het best geslaagd is: van de *points* zijn er nog al vele verloren gegaan. Zoo is (om een paar voorbeelden te noemen) MACBETHS:

> Whiles I threat, he lives;
> Words of the best of deeds too cold breath gives; Act.2. Sc. 1.

Moeijelijk te herkennen in:

> Hij leeft terwijl ik draal:
> Bij daân zoo heet, zijn woorden koud en *kaal*.

En het zeggen van den Hertog in OTHELLO:

> The robb'd, that smiles, steals something from the thief;
> He robs himself, that spends a bootless grief. Act.I. Sc. 3.

Vrij wat verflaauwd in:

> Hij die bestolen lacht, besteelt den dief;
> Wie vruchtloos jammert is zich zelf een grief.

(/264) Wij zouden veel van dien aard kunnen opnoemen. Doch wij zeggen met den vertaler (MACB. *Ophelderingen*): ‘wat vergeeft men niet aan een' vertaler van SHAKESPEARE?’ En, inderdaad, de Heer MOULIN *verdient*, dat wij hem veel vergeven. Hij make, zoo ze hem aannemelijk voorkomen, gebruik van onze wenken en vergeve ons onze hardheid ? want:

> We are nothing if not critical.
> *Othello*. A. 2. Sc. 1.

9
Jacob Geel en Laurence Sterne - I (1837)

Jacob Geel, 'Voorrede van den vertaler', in: *Sternes Sentimenteele Reis door Frankrijk en Italië, op nieuw uit het Engelsch vertaald door [Jacob Geel]*. Amsterdam: Nayler & Co. 1837, pp. v-viii.

> Jacob Geel (1795 - 1862) was aanvankelijk universiteitsbibliothecaris te Leiden en later buitengewoon hoogleraar klassieke talen aan diezelfde Universiteit. Hij speelde een grote rol in het kritische literaire debat van zijn tijd.
> Zijn vertaling van Lawrence Sternes *Sentimental Journey* is de tweede integrale vertaling van dit werk. Volgens De Voogd (1990) is de vertaling gemaakt in opdracht van de uitgever B.S. Nayler, een Engelsman die in Amsterdam een uitgeverij hield. In een door hem in 1836 uitgegeven verhandeling van N.G. van Kampen over de invloed van Engelse literatuur op de Nederlandse cultuur maakt Nayler in de 'Aanteekeningen' gewag van een ware Sterne-cultus, waarbij 'liberally educated young gentlemen [were] forming themselves into *Sterne-Clubs*'; Geel wordt door Nayler in diezelfde tekst omschreven als een 'downright Tantalizer; he presents his readers with delicious morsels, sets them a-longing, and then waggishly enjoys their dissappointments: it is hoped however, that he may yet gratify his numerous admirers with something more than a mere *taste* of exquisite Tranlations - for, with him, *Translation* is a very different sort of thing to what it is with Translators in general, many of whom have yet to learn their own language - *Heaven save the Mark!*'[18]

De Vertaler is iemand die over dag in beurs- en kantoorzaken slooft. 's Avonds zoekt hij gewoonlijk een stil uur in zijn kamer, en bezigheid voor zijn *geest*. Maar zijn hoofd is niet sterk genoeg om, even als Yorick, met zijn neus tegen een staldeur te gaan staan, en ? gedachten te vinden. Hij heeft een *goed* boek noodig.

- Zoek het in de Engelsche literatuur, zeî hem eens een vriend, die in de oude talen werkt, daar is minder schuim en wind in, dan in de Fran-

sche, en minder hartstogtelijke *nonsense*, dan in de Duitsche: de Engelschen hebben het bijna van de ouden afgekeken.

De Vertaler ging aan het engelsch-studeren, en poogde boeken te lezen en te verstaan, waar hij het meest van hoorde spreken. Toen kwam zijn vriend,/ (vi) die in de doode talen doet, weêr bij hem - Wel nu, zei hij, hoe gaat het er meê? Gij ziet er zoo bleek uit - Ik heb hoofdpijn van het kijken en turen, antwoordde de Vertaler. - Het verwondert mij niet: *ik* heb al mijn microcosmische boeken weggedaan - Gij moet met mij zoo geleerd niet spreken; ik bedoel geen druk, maar inhoud. Die menschen hooren op een anderen hemelbol te huis, of het zijn geaffecteerde fatten - Hoe zoo? - Wel, één van beiden, zij spinnen een rag, waarvan wij in onze logge atmosfeer de draden niet volgen kunnen, of zij maken ons wijs, dat zij fijn rag spinnen - en vang dan de draden eens! -- Het hapert aan u en uw kantoor en beurs. Wij noemen dat te Utrecht *vestigia ruris*. Maar wat leest gij daar dan? -- Wel, Bulwer en -- Maar zóó had ik het niet bedoeld. Waarom zijt gij niet met Milton of Addison of Pope of Sterne begonnen? Eilieve! lees de *Sentimental Journey* van Sterne, en volg mijn raad: vertaal die kleinigheid in het Hollandsch, om ze te leeren begrijpen. Er bestaat een Hollandsche overzetting van, uit de vorige eeuw[19]. Zij is volstrekt niet te verachten; maar gij kunt het misschien nog beter.

/(vii) De Vertaler ging aan het werk, en zijn geweten was er van het begin af zoo gedurig bij, dat hij aan den titel alleen verscheiden avonden gearbeid heeft; en toen hij verscheiden avonden gedacht en overwogen had, vertaalde hij *Sentimental Journey* door *Sentimenteele Reis* - Het is geen *Werther* van Göthe, Mijneheeren Vertalers!

Een pak papier vol te schrijven, en het schrift te laten drukken, daar ligt maar één schrede tusschen. Men stapt van stil genot over op de mededeelzaamheid; zij liggen zóó vlak naast elkander, dat er maar weinig ijdelheid tusschenin kan: en wie deze fijne gedachte niet begrijpt, verstaat zijne eeuw niet.

De Vertaler heeft gemeend te bemerken dat het boek van Sterne luimig is - en nu hoort hij dat anderen, die het boek kennen, dit ook gemerkt hebben. De Vertaler heeft echter geen tijd gehad om een lang voorberigt te schrijven *over de luim* of *over het luimige*, hoewel er veel van te zeggen valt, dat even duidelijk is als het *concert van de planeten*, zoo als zijn vriend uit Utrecht eens iets *verhevens* noemde - Die het weten, de Ver-

taler wenscht hun geluk - die het niet weten, doen best, zoo zij in/ (viii) Sterne zelven (vooral in het Engelsch, indien zij kunnen) pogen op te merken, dat scherp vernuft, lummelige onnoozelheid, bijtende scherts, teêr gevoel, schalksche ondeugendheid en gemoedelijke ernst één geheel kunnen worden - maar het is een wijn, die voorzigtig gesneden wordt.

- Indien zij het dan nog niet weten, raadt men hun, zoodra de kantoorboeken gesloten zijn, naar - bed te gaan.

De Vertaler heeft iets af te doen met den Uitgever. Zonder dezen zou hij eene of andere *nicety* van Yorick voorbijgezien hebben. De man verstaat de Schrijvers van zijn land en het streep-systema van Sterne, dat iets bijzonders heeft, en waarvan de Vertaler geen hoogte kon krijgen.

- Mijnheer, zeî de Uitgever telkens, onder het drukken, gij hebt een streep vergeten - men zal Sterne niet herkennen; ik heb twee lange winternachten in uwe kopij zitten te strepen -

- In 's hemels naam, Mijnheer de Uitgever, als er maar geen streep doorloopt!

Eindnoten:

18 Geciteerd naar De Voogd 1990. Oorspronkelijke tekst is *Verhan-deling, uitgesproken door in The English Literary Society; door den Hoogleraar N.G. van Kampen, op Woensdag, 8 Februarij, 1832: benevens de vertaling in het Engelsch; door B.S. Nayler, met Aanteekeningen. Uitgegeven, op verzoek van de leden, door Nayler & Co. te Amsterdam. 1836*.

19 Verwijzing naar de vertaling door Bernardus Brunius (1747-1785) die in 1779 verscheen onder de titel *Sentimenteele Reis, Door Frankryk en Italiën. Gedaan door den Heer Yorick*. (Uitgegeven door A.E. Munnik-huisen.)

10
Wess Adern Hollands Blut durchrinnt (1837)

[P] v[an]. G[hert]., 'Auswahl Niederländischer Gedichte, ins Deutsche übertragen und mit kurzen historischen und biographischen Erläuterungen begleitet, von F.W. v. Mauvillon. Essen, bei G.D. Bädeker, 1836. Seit. X. 313.' In: *Athenaeum. Tijdschrift voor Wetenschap en kunst*. Tweede Jaargang, derde deel. 1837. 156-160.

> Dat ook in de negentiende eeuw de vertaling van Nederlandse literatuur in een vreemde taal al bijzondere aandacht trok binnen de Nederlandse letteren, bewijst deze bijdrage in het tijdschrift *Athenaeum*. Het stuk is ondertekent met het initiaal 'v.G.', achter wie hoogstwaarschijnlijk P.G. van Ghert schuilgaat, een van de redacteuren van het tijdschrift. Van Ghert (1782-1852) studeerde in Jena bij de filosoof Hegel, waarvan hij later als 'vriend en bewonderaar' te boek stond. Van Ghert was onder Koning Willem I, aldus Pennink, 'jaren oppermachtig referendaris bij de Raad van State aam het Departement voor de zaken van de R.K. Eredienst'.

Er zijn verschillende redenen, waarom de Nederlandsche Letterkunde en vooral de Dichtkunst, in Duitschland nog zoo weinig bekend is, ja waarom men zelfs een zeker vooroordeel tegen dezelve koestert. Onder dezelve is zekerlijk die van geen gering belang, welke de Schrijver zegt, te zijn gelegen in de overeenkomst der Nederduitsche taal met het Platduitsch, hetgeen in de ooren der Duitschers, welke hunne taal zuiver spreken, even stuitend en onbeschaafd klinkt, als bij ons plaats grijpt, wanneer wij Vlaamsch of Brabandsch hooren spreken. De Schrijver heeft, bij de uitgave van het hierboven aangekondigd werkje, zich hoofdzakelijk ten doel gesteld, dit vooroordeel bij zijne landgenooten uit te roeijen, door hen met onze Poëtische voortbrengselen bekend te maken. Het doet een Nederlandsch hart goed, eenen Vreemdeling met zoo veel lof van onze taal en ons karakter te hooren gewagen en wij kunnen ons niet onthouden, datgene, onzen Lezers, vertaald, mede te deelen, wat hij nopens een en ander

aanvoert. ‘De Nederlandsche taal verstaande, welke in kracht en rijkdom voor geen andere onderdoet, maar vele daarin overtreft; liefde voor een Land en Volk, hetgeen misschien daarom slechts te vaak miskend en verkeerd beoordeeld werd, omdat het niet, gelijk bij eenige andere Volken het geval is, zich over den aardbol verspreidt, maar getrouw aan de spreuk: “blijf in Uw Land en onderhoudt u betamelijk” den Vaderlandschen grond zelden verlaat, hebben - ofschoon ik sedert 30 jaren geen bewoner meer van dat merkwaardige land ben, - mij toch niet van hetzelve, noch van zijne regtschapene ingezetenen en letterkunde vervreemd; maar het is eene mijner meest geliefkoosde bezigheden geworden, zoodanige Nederlandsche gedichten, welke mij het meest bevielen, in mijne moedertaal over te zetten.’ Over de wijze, waarop hij daarmede te werk is gegaan, voer hij nog het navolgende aan. ‘Ik heb tot grondslag aangenomen, den vorm en inhoud van het oorspronkelijke te bewaren. De versmaat en het getal der strophen en regels zijn bij gevolg dezelfde als in het Nederduitsch. Zelfs heb ik hetzelfde rijm, hetgeen over drie of meer regels doorloopt in het oog gehouden, hetgeen bij de armoede onzer taal in rijmklanken, waarover BÜRGER reeds klaagt, in betrekking tot de daarin zoo rijke Nederduitsche taal, geene gemakkelijke taak is. Ook heb ik getracht, doch met vermijding eener slaafsche overzetting, de beelden van het oorspronkelijke te bewaren, hetgeen dikwijls even moeijelijk is, omdat de Nederlander voor verschillende onderwerpen het juiste woord heeft, hetgeen de Duitscher door omschrijving moet zoeken aan te duiden.’

Men vindt in dezen kleinen bundel de vertalingen van onderscheidene gedichten van TOLLENS, van VAN DAM VAN ISSELT, van WALRÉ, van WITHUIJS, van BILDERDIJK en diens echtgenoote, van BELLAMIJ, van CATS, van VAN LENNEP, van O.Z. VAN HAREN, van HELMERS, van NIEUWLAND, van FEITH, van IMMERZEEL, van HUIJGENS en van BODDAERT enz.; terwijl de Schrijver voor het goede verstand derzelve, zijne Landgenooten eenige korte aanmerkingen, zoo over den inhoud der stukken, als over de Dichters, en de geschiedkundige daadzaken, welke daarbij ten grond liggen, mededeelt; allen overgenomen uit Nederlandsche Schrijvers.

Wij hebben de vertalingen met het oorspronkelijke vergeleken en ofschoon wij ook hier bewaarheid vinden, wat de groote CERVANTES, ten aanzien van dergelijken arbeid over het algemeen zegt: *Y lo mesmo haràn*

todos aquellos que los libros de verso quisieren bolver en otra lengua, que por mucho cuydado que pongan, y habilidad que muestren, jamas llegaràn al punto que ellos tienen en su primer nacimento[a]) moeten wij echter bekennen, dat hij den geest van hetzelve zeer goed heeft overgebragt, doch op vele plaatsen meer letterlijk had kunnen vertolken, hetgeen zoo noodzakelijk is, wil men een' vreemd Dichter behoorlijk doen kennen. Wij weten wel dat zulks dikwijls moeijelijk is en dat, indien men zulks slaafs wil doen, zoo als, b.v., de Duitsche Voss, zulks gedaan heeft, de taal derwijze gewrongen en haar zulk een geweld aangedaan wordt, dat men dezelve voor zijne moederspraak niet meer kan erkennen; doch het Hollandsch heeft met het Duitsch zoo veel overeenkomst, dat de overzetting van de eene taal in de andere voorzeker aan oneindig minder zwarigheden onderworpen is dan zulks, ten aanzien van andere talen plaats grijpt. En wat heeft men trots deze moeijelijkheden, geene meesterstukken van vertalingen in het Duitsch? Om van geene andere te gewagen, willen wij, ter bevestiging onzer aanhaling, alleen de aandacht van den Schrijver vestigen op de Vertaling van SHAKESPEARE en CALDERON, door A.W. VON SCHLEGEL; op die van CERVANTES, door L. TIECK; op die van TORQUATO TASSO, door GRIESS, en zoo vele anderen, te veel om hier te worden opgesomd.

Tot eene proef laten wij hier het eerste couplet van het Nederlandsche Volkslied[20]: *Wien Neêrlandsch bloed in de aderen vloeit*, volgen.

Wer Lièbe nuw im Herzen hegt
Für Holland warm und rein;
Wen Hollands Heil die Brust bewegt:
Der stimme mit uns ein;
Der hebe mit uns himmelan
Den Blik zu Gott gewandt,
Das herzerfreuend Festlied an
Für Fürst und Vaterland.

a Hij heeft daarbij ook veel van zijne eigenlijke voortreffelijkheid niet uitgedrukt en dat zal allen bejegenen, welke Poëziën in eene andere taal willen overzetten, want met alle vlijt en hebbelijkheid, die zij aanwenden en bezitten, zal echter de Dichter nooit zoo als in zijne eerste gedaante kunnen verschijnen.

Het is algemeen bekend, welk eene gees[t]drift onze, in den zang zoo bijzonder uitmuntende VRUGT, door dit lied, op de gemoederen in Duitschland heeft te weeg gebragt, waarvan hij in der tijd, wij weten niet door wien, eenige coupletten in het Duitsch heeft laten vertalen. De Schrijver heeft dezelve in zijn' bundel doen afdrukken en wij achten het niet overbodig, de vertaling van hetzelfde couplet, hetgeen hierboven is medegedeeld, hier ter vergelijking, almede te laten volgen:

Wess Adern Hollands Blut durchrinnt
Von fremden Makel rein;
Wem Fürst und Land noch theuer sind,
Stimm' in dies Land mit ein.
Aus edlem Trieb und frommen Drang,
Erheb er, uns verwandt,
Den Gott gefäll'gen Festgesang
Für Fürst und Vaterland.

Deze vertaling moge minder sierlijk zijn, dan de andere; - doch beide onpartijdig aan het oorspronkelijke getoetst, zal men niet ontkennen, dat zij trouwer is, dan de eerste.

Wat hiervan ook moge wezen, blijven wij er bij, dat de Schrijver, over het algemeen, gelukkig in zijn werk is geslaagd en wij kunnen niet nalaten hem openlijk, hierbij onzen dank te betuigen voor zijne edele pogingen, om de vooroordeelen zijner landgenooten met opzigt tot onze poëzij uit te roeijen, terwijl wij het er voor meenen te mogen houden, dat zijn bundel het gewenschte gevolg zal hebben, wat wij van harte wenschen, te meer, daar er niet alleen zulk eene groote overeenstemming tusschen onze taal en die onzer naburen, de Duitschers, bestaat, maar ook tusschen ons en hun karakter; terwijl wij tevens gaarne betuigen dat zij, wat wijsgeerige Wetenschap en echte Poëzij aanbetreft, in vele opzigten onze meesters zijn en wij hun daarom te meer broederlijk onze hand toereiken, om in dat veld gemeenschappelijk werkzaam te zijn.

Eindnoten:

20 Van 1815, bij de stichting van het Koninkrijk der Nederlanden, tot 1932 was Tollens' ‘Wien Neêrlandsch bloed’ het officiële nationale volkslied.

11
Tollens' bloemenpracht (1839)

Hendrik Tollens, 'Voorberigt', in: *Dichtbloemen bij den naburen geplukt*, Leeuwarden: G.T.N. Suringar, 1839, pp. iii-vi.

> Hendrik Tollens (1780-1856): een van de boegbeelden van het soort zelfgenoegzaamheid dat zo kenmerkend wordt geacht voor de Nederlandse letterkunde tijdens het tweede en derde kwart van de negentiende eeuw. Onder de hoogtepunten van zijn vaderlandslievende werk behoren 'Wien Neerlandsch bloed' (zie hiervoor, Nr. 10) en het historische narratieve gedicht *De overwintering der Hollanders op Nova Zembla in de jaren 1596 en 1597*. Knuvelder sluit zijn behandeling van Tollens als volgt af: 'Verder heeft Tollens een deugdzaam, letterlievend leven geleid, zorgvuldig voortwandelend op de eens ingeslagen weg, braaf vertalend, o.a. de *Liedjes van Matthias Claudius* (1832), en andere *Dichtbloemen bij de naburen geplukt* (1839) in tuiltjes schikkend, zodat hij ten voorbeeld strekken kon aan de vele navolgers, waarvan de meeste zich met succes beijverd hebben, nóg tevredener, nóg deugdzamer en nóg zelfvoldaner te zijn dan hun grote voorganger' (1980[7]: 267).

Toen ik, in den aanvang van mijne poëtische loopbaan, niet wijzer dan vele jeugdige dichters van vroegeren en lateren tijd, mij eene eereplaats in den tempel van den Roem door overmaat van geschriften en gedichten dacht te kunnen verwerven, behoorde tot het veelvuldige door mij uitgegeven boekjes en blaadjes, een verzameling van uit het Fransch vertaalde gedichten, die ik, onder eenen nog bloemrijker titel dan dien van den tegenwoordigen bundel, in het licht zond. Dat boekje, ofschoon niet minder gebrekkig en verwerpelijk dan alle andere onrijpe lettervruchten mijner onervarene en onbestuurde jeugd, bleef nogtans, tot mijn leedwezen, langer in aanzijn dan/ (iv) vele andere mijner mislukte dichtproeven, en menig goedwillig en inschikkelijk boekverzamelaar liet het naast mijne latere bundels eene onverdiende plaats beslaan. Ik heb voor deze onderscheiding geene andere reden kunnen opsporen, dan dat er, ondanks al mijne

onhandigheid, hier en daar, als bij toeval, nog ietwat van den geest van enkele in 't oorspronkelijke fraaije stukjes in overgebleven zal zijn. Maar wat er dan ook de reden van wezen moge, genoeg, ik werd ernstig voor 't gevaar beducht, dat er eene tweede uitgave van dat onhebbelijk en lang door mij afgekeurd boekje zou kunnen verschijnen; en alleen om dat gevaar te ontgaan, besloot ik tot het rangschikken en ter perse leggen van eene andere verzameling van sedert door mij overgezette of nagevolgde stukjes, waarbij ik tevens zou kunnen opnemen of inlasschen zoodanige gedichtjes uit den ouden bundel, die zich niet al te slordig of afzigtelijk mogten voordoen om, als ter sluik, eenige weinige bladzijden in den nieuwen te beslaan. Ik meende door dat middel het vorige boekje te onderdrukken/ (v) en te verdringen en het oude sinds lang verwelkte TUILTJE van zoogenoemde DICHTBLOEMEN voor eenen nieuwen ruiker te doen verwerpen.

Met deze bedoeling dan, en ter bereiking van dat oogmerk-alleen, is deze bundel ter perse gegeven. Ik verzoek diensvolgens den beleefden en belangstellenden verzamelaar mijner dichtwerken, het oude boekje, waarvan al het bruikbare in dit nieuweren wordt teruggevonden, als van geene verdere waarde hoegenaamd, te willen uitschieten en er dit betrekkelijk betere voor in de plaats te stellen. -

Hoezeer al de hier verzamelde stukjes aan de dichters, wier namen er bij vermeld staan, zijn ontleend, zoo bevinden er zich echter vele onder, waarvan men den oorsprong niet uit de navolging zou herkennen, en die door verandering van versmaat en vorm - somtijds door toevoeging - dikwijls door uitlating - veeltijds door den Hollandschen tooi en tint aanmerkelijk van het voorbeeld afwijken, zoodanig dat ik vele derzelve met minder gevaar en meerder regt voor mijn/ (vi) eigendom zou kunnen doen doorgaan, dan menig hedendaagsch poëet zijn zoo genoemd oorspronkelijk werk voor den zijnen. (...)

12
Nog meer bloemen: S.J. van den Bergh (1839)

S.J. van den Bergh, 'Voorbericht'. In: idem, *Uitheemsche bloemen. Vertalingen en navolgingen in poezy*. Utrecht: C. van der Post Jr. 1839. vii-viii

Samuel Johannes van den Bergh (1814-1868), alweer een dichter-drogist, ditmaal uit Den Haag, behoorde tot de vroegste kring medewerkers van het in 1837 opgerichte tijdschrift *De Gids*, waarin hij zowel oorspronkelijk als kritisch werk publiceerde. Tevens was hij een van de mede-oprichters van het letterkundig genootschap 'Oefening kweekt kennis'. Het oordeel van Busken Huet over Van den Bergh luidde dat hij 'den indruk [maakte] van een uit de nachtschuit gekomen Tollens, of indien men liever wil, van een opgegraven en weder overeind gezetten Helmers' (geciteerd naar Stuiveling 1982[5]: 90). Van den Bergh heeft veel vertaald, onder meer werk van Anakreoon, Poesjkin (zie hierna, Nr. 13), Thomas Moore, Byron, Longfellow en Tennyson.
In zijn conciesheid en geposeerde bescheidenheid is dit 'voorbericht' exemplarisch voor de wijze waarop in deze periode vele vertalers vele bundels met, om de favoriete metafoor in dit verband te gebruiken, uit vreemde tuin overgeplante bloemen inleidden.

LAMARTINE, VICTOR HUGO, BYRON, MOORE, SEIDL, ziedaar zooveele namen, welke ten onzent met den hoogsten lof bekend zijn, en alzoo een' genoegzamen waarborg opleveren voor de gedachten, in de hier voorkomende dichtstukken vervat; maar het is uwe toegevendheid, geachte Lezer!, welke ik inroep voor de overbrenging hunnen voortbrengselen in onze taal. Wel is waar, ik heb getracht mijne vertalingen zoo getrouw mogelijk te doen zijn, en vermeen zelfs hierin nu en dan geslaagd te wezen; doch het bouquet van den wijn gaat bij het overschenken wel eens te loor, en niet altijd geeft iedere overzetting het oorspronkelijke in alle deelen weder. In/ (viii) de hoop evenwel dat het hier geleverde den druk niet on-

waardig en uw oordeel evenmin ontmoedigend wezen zal, heb ik het, op eene bescheidene kritiek rekenende, der perse overgegeven.

Mocht ik mij in het een noch het ander bedrogen hebbe!

13
Een Haagse ambtenaar over Poesjkin (1841)

P.F.L. Helvetius van den Bergh, '[bespreking van] DE GEVANGENE OP DEN KAUKASUS, een Gedicht naar het Russisch van *Alexander Puschkin*. 's Gravenhage, bij W.P. van Stockum. 1840.' In: *De Gids*, 4e jaargang (1841), deel II, pp. 640-645.

> P.F.L. Helvetius van den Bergh (1799-1873) wordt door de immer villeine Stuiveling gekenschetst als 'een haagse ambtenaar [...], die zich bij aanvallen van reumatiek wat afleiding verschafte door vrolijk te schrijven' (Stuiveling 1982[5]: 59).
> De vertaler van *De Gevangene op de Kaukasus* is S.J. van den Bergh (zie hiervoor, Nr. 12.). Helvetius van den Bergh gispt Van den Bergh voor het gebruik van een Duitse tussenvertaling en voor het te slaafs navolgen hiervan.

[.../641...] Bij de lezing van dit voortbrengsel der Noordsche Muze, werd de Vertaler, - zoo als hij in zijne Voorrede zegt, - door het vele schoone, dat daarin voorkomt, opgewekt, om het in onze taal over te brengen. Het zou misschien onvoorzigtig zijn, te wenschen, dat het vele schoone hem hadde afgeschrikt, omdat het heir onzer vertolkers daarin aanmoediging zou kunnen vinden, om onzen litterarischen hemel met nog meer uitheemsche dwaallichten te verdonkeren. Evenwel moge wij hem de opmerking niet onthouden, dat een onderwerp, als dat van PUSCHKIN'S dichtstuk, dat de navolging van eenen stijl, zoo als de karakterisatie van den straks aangehaalden beoordeelaar ons dien des Russischen Zangers doet onderstellen, oorspronkelijken gloed eischt, en voor slaafsche overbrenging ten eenemale ongeschikt is; of meent men, dat men alles zoo maar vertalen kan, wat in eene vreemde taal is geschreven? Waarom niet? Wel zeker!..... en dan maken zij, met een gebloemd jak en een' dimeten rok, van eene vurige Spaansche een Oudnederlandsch huismoedertje, en verstikken den hartstogt, dien zij gevoelen nog begrijpen, en dus ook niet

uitdrukken kunnen, onder het dekkleed der orthodoxe Oudnederlandsche zedelijkheid. Maar zij kunnen ook dolprettig zijn, wanneer hun toereikend talent het dekkleed niet behoeft, indien zij op de grove zinnelijkheden van het gepeupel den stempel hunner eigene geestigheid drukken, de Parijsche *grisette* van het keurslijf ontdoen, dat deze zelve nimmer aflegt, en er eene Hollandsche ligtekooi van maken....maar we zijn nu geheel van den Kaukasus afgedwaald. Onder het weder beklimmen, willen wij dit nog slechts aanmerken, dat er vrij wat toe behoort, om de poëzij van den hartstogt te vertalen. Voor wie genie bezit, is zulk vertalen nagevoelen; zóó iemand behoudt slechts de vormen van het oorspronkelijke kunststuk, om er een ander oorspronkelijk kunststuk in te gieten. De ongelukkige brekebeen zou verstandiger doen, den hartstogt met rust te laten, dan het talent, dat hem mogt gegeven zijn, tot eenen trechter te vernederen, zijn gevoel tot een kunstgevoel op te winden, en dan, als resultaat van zijn sukkelend werk, dat men ook met mooije woorden en brommende volzinnen beuzelen kan.

/(642) De vertaler van den *Gevangene op den Kaukasus* heeft wel niet gebeuzeld, maar zich evenmin tot de hoogte van het onderwerp verheven. Hoe kon hij dit ook? Hij vertaalde naar eene Hoogduitsche vertaling, en wel met zoo veel angstvallige naauwgezetheid, dat hij, zoo als hij zeer *naïf* vermeent, bijna geene enkele maal van den Duitschen tekst is afgeweken. o Poëtische aandrift!

Nu en dan slaagde hij gelukkig in het bijwerk, in het versieren der lijst van het eigenlijke schilderstuk. Daarin was hij, het zij tot zijne eer gezegd, minder vertaler dan vrije navolger; maar toen het er op aankwam, PUSCHKIN'S conceptie te begrijpen, den poëtischen toestand van den held en de heldin des verhaals levendig voor te stellen, den hartstogt te schilderen.....toen legde hij het penseel bedaard terzijde, nam het *Wörterbuch* in de eene, den trechter in de andere hand, en.....goot over!

[.../644...] Genoeg. Wij wenschen, dat ons min gunstig oordeel over des Vertalers arbeid hem den moed beneme om op het ingetredene pad voort te gaan, namelijk om meer dus te vertalen. Daarentegen zouden wij hem, indien wij ons daartoe eenige bevoegdheid konden toekennen, den raad geven, ons ‘uit zijne oorspronkelijke flesch in te schenken,’ want wij huldigen in hem eenen dichterlijken aanleg, waarvan zijn vertaling, hoe flaauw en gebrekkig ook, hier en daar onmiskenbare blijken geeft. [...]

14
M.P. Lindo en Laurence Sterne (1852)

M.P. Lindo, 'Voorrede van den vertaler', in: Laurence Sterne, *Het leven en de gevoelens van den heer Tristram Shandy* (uit het engelsch vertaald door M.P. Lindo), Haarlem: A.C. Kruseman, 1852, pp. iii-iv.

> Mark Prager Lindo (1819-1877) was van geboorte Engelsman, studeerde moderne talen in Duitsland en verbleef een groot gedeelte van zijn leven in Nederland, alwaar hij in diverse functies in het onderwijs werkzaam was. Naast werk van Sterne, Lindo's versie was de tweede vertaling van *Tristram Shandy* in Nederland, na die van B. Brunius uit de achttiende eeuw, vertaalde hij werk van onder meer Scott, Fielding, Goldsmith en Thackeray. Onder het pseudoniem 'de Oude Heer Smits' leidde hij langdurig het tijdschrift *De Nederlandsche Spectator*. In de traditie van de romantische humorcultus droeg hij daaraan een lange reeks 'Brieven van den Ouden Heer Smits' bij. Onderstaande tekst, die gelezen kan worden als een parodie op het genre van de vertalersvoorrede, moet ook in het licht van die cultus, en de rol van Sterne daarin, gezien worden.

Ik had eene levensschets van STERNE geschreven, om die bij wijze van Voorberigt voor mijne Vertaling van zijn Tristram Shandy te plaatsen.

Ik heb de slechte gewoonte, iets dat ik opgesteld heb, aan den een of anderen vriend voor te lezen eer het gedrukt wordt.

'Gij hebt STERNE lang niet zoo gunstig geschilderd als hij zichzelven afteekent in zijn Yorick, met wien de lezer toch in Tristram bekend wordt,' zei de vriend wien ik mijn schets voorlas.

'Dat weet ik wel,' hernam ik; 'maar vergun mij aangaande STERNE aan te halen, hetgeen de Heer Shandy, zoo ik mij niet vergis, van zijne Dinah aanhaalt: *amicus Plato, sed majus* -

'Dat doet er niet toe,' was het antwoord; 'men ziet genoeg van STERNE zelven uit zijn boek; uwe schets is overvloedig.'

Ik heb de pen er door gehaald.

Aan het einde van het Voorberigt had ik den lezer verwittigd, dat er eene oude Vertaling van Tristram door Brunius bestond, uitgegeven in 1779, te Amsterdam, maar dat die niet meer in den handel was.

‘Laat toch dat gekke “niet in den handel” weg,’ zei mijn vriend: ‘het klinkt zoo echt boekverkoopers-speculatieachtig.’

Ik heb dadelijk de pen er door gehaald.

Verder had ik gezegd, dat de oude Vertaling, hoe uitmuntend ook in vele opzigten, toch ten opzigte van taal en stijl, en het juiste opvatten van enkele fijne zetten en toespelingen, die voor ieder anderen dan een Engelschman moeijelijk goed te verstaan waren, hier en daar wat te wenschen overliet, en dat ik dus ‘noch tijd noch moeite gespaard had,’ enz. enz.

‘Dat klinkt een beetje pedant,’ zei mijn vriend.

Ik haalde onmiddellijk de pen erdoor.

Het overige mijner Voorrede vond ik zelf bij nader inzien overbodig.

15
Van Lenneps Shakspere (1852)

Mr. J. van Lennep, 'Aan de lezer', in: *Romeo en Julia. Treurspel in vijf bedrijven, naar het Engelsch van William Shakspere*. Amsterdam: P. Meijer Warnars, 1852, pp. iii-v.

Jacob van Lennep (1802-1868) was net als zijn vader (de classicus David Jacob van Lennep) schrijver en politicus. Na zijn studie in Leiden werd Van Lennep in 1929 tot rijksadvocaat benoemd, wat hij tot zijn dood bleef. Van 1853 tot 1856 was hij lid van de Tweede Kamer.
Hoewel wij hem tegenwoordig vooral kennen als wandelaar, was zijn rol in de Nederlandse letterkunde van de negentiende eeuw niet gering. Zijn grootste bekendheid verwierf hij met zijn historische romans *De Lotgevallen van Ferdinand Huyck* en *De Roos van Dekama* en met zijn uitgaven van een corrupte eerste druk van Multatuli's *Max Havelaar*.
Zijn bibliografie wordt gesierd door een flink aantal vertalingen, met name van Britse romantici (Byron, Burns, Bulwer Lytton), maar ook van (naar het Frans) *De veertig voorschriften van het Whistspel, in twee-re-ge-lige versjes vervat en van toelichtingen voorzien*. Van Shakespeare vertaalde hij naast *Romeo and Juliet* ook *Othello* (1854).
Van enige aansluiting bij het bescheidenheidstopos is in dit voorwoord geen sprake. Leek noemt Van Lenneps 'Aan de lezer' ronduit 'pedant' (Leek 1988: 63).
Van Lennep breekt enerzijds de staf over achttiende- en negentiende-eeuwse Britse adapteringen van Shakespeare, waarin allerlei wordt weggelaten en aangepast om vervolgens eigen soortgelijke aanpassingen te verdedigen.

Wie een der meesterstukken van SHAKSPERE - want zoo schijnt het thands beslist, dat de naam gespeld moet worden - vertaald [sic], en zich

by die vertaling wijzigingen veroorloofd heeft, ligt onder de verplichting de stoutheid zijner handelwijze te verontschuldigen, althands te verklaren.

Reeds van mijn eerste kindsheid af, had ik een vurig verlangen gekoesterd, om eens den *Romeo en Julia* te zien opvoeren. Tot heden toe was my dat genoegen ontzegd geweest.

Ik had, wel is waar, den *Romeo en Julia* van WEISSE gezien; - 't was niets meer dan een flaauwe weêrschijn van het Engelsche stuk, een kadaver zonder gloed en leven.

Ik had den *Romeo* van la Signora CESSI gehoord: - zy zong zeer fraai in haar tijd; - maar dat was al.

Ik had later, by verschillende gelegenheden, Miss SMITHSON, Miss KELLY en Miss DAVENPORT, telke reize in gezelschap van eenige Toneelisten, of die er zich voor uitgaven, een stuk zien vertoonen, dat voor het echte stuk van SHAKSPERE door moest gaan: het spel van de genoemde Dames had my telkereize groot genoegen verschaft, en toch was ik telke reize ontevreden naar huis gewandeld: ik had nooit het stuk van SHAKSPERE gezien.

Niet dat ik my beklaagd zoû hebben over het weglaten van enkele tooneelen; - maar ik beklaagde my, dat men my noodzakelijke tooneelen van SHAKSPERE onthouden had, om er my daar-en-tegen andere te geven, waar SHAKSPERE nooit van gedroomd had.

Ik zeg ‘andere tooneelen’: want men moet weten, dat de Engelschen, in weêrwil van hun vergoding des grooten treurspeldichters, het stilzwijgend gedoogen, dat men/ (v) 's mans onsterflijke werken veranderd - en als vanzelf spreekt verknoeid - ten toneele voert.

En had men nog de eerlijkheid dat verhanselen van het werk des Meesters te erkennen; maar neen: op de tytel van de zoogenaamde *acting copy*[a] van het treurspel, waarover sprake is, staat onbeschaamd weg: **ROMEO AND JULIET, a tragedy in five acts, by** WILLIAM SHAKESPEARE, zonder dat er is bijgevoegd, *veranderd* (of *gewijzigd*) *door A. of B.*, zonder dat zelfs de voorrede den lezer waarschuwt, dat de uitgever zich *eenige vrijheden* met het oorspronkelijke stuk veroorloofd heeft.

DUCIUS[21] is ten minsten eerlijker geweest en heeft nooit zijn *Hamlet*, zijn *Lear*, zijn *Othello*, zijn *MacBeth*, voor stukken van SHAKSPERE willen doen doorgaan.

a Tooneelboekjen of exemplaar volgends 't welk gespeeld wordt.

't Is waar, dat zy ook even veel op die van SHAKSPERE gelijken als de aschbelt by de Zaagmolenpoort op de Westerkerk.

Toen nu mijn vriend PETERS[22] my in het laatst der maand Augustus uitnoodigde, den *Romeo en Julia* voor het Hollandsche tooneel te bewerken, nam ik die uitnoodiging gretig aan; - maar ik vormde tevens er het besluit by, om van mijn vertaling een gewetenszaak te maken, en een echten, geen verhanselden SHAKSPERE te leveren.

In sommige byzonderheden, dit gevoelde ik, moets ik my evenwel eenige vrijheden veroorloven.

De stukken van SHAKSPERE zijn vol van:

1. min kiesche uitdrukkingen, die in zijn tijd niemand kwetsten (en het nu nog in Engeland niemand schijnen te doen, waarvan elders te zijner plaatse); maar die de ooren van ons publiek zouden stuiten: - deze moesten noodzakelijk weggelaten worden;
2. gezegden, woord- en toespelingen, die in zijnen tijd en in zijne taal, begrepen werden; maar die het onmogelijk wezen zoû, voor hedendaagsche toehoorders verstaanbaar te /(vi) vertolken; - ook deze vond ik my onbezwaard, weg te laten of op mijne wijze door andere te doen vervangen;
3. herhalingen, waarby nogmaals in 't breede verteld wordt, wat de toeschouwer reeds lang weet: - hier van begreep ik my ook te mogen ontslaan;
4. tooneelsveranderingen. - Ook deze hebben groot bezwaar, wanneer men geen schouwburgen heeft, die volkomen *gemachineerd* zijn. Ik achtte my daarom gerechtigd, die door zamensmelting of verschikking van enkele tooneelen, zoodanig in getal te verminderen, dat nu althands elk bedrijf kan afgespeeld worden, zonder dat het gordijn behoeft te vallen.

Op deze wijze heb ik het oorspronkelijke in mijn vertaling vrij wat ingekort en my, hoop ik, niet eene wijziging veroorloofd, welke de schim van SHAKSPERE zoude kunnen vertoornen. De meest belangrijke dier veranderingen zal ik in de aanteekeningen vermelden, en aldaar tevens gelegenheid vinden om meer bepaald aan te wijzen, waarin de Engelsche *arrangeur* heeft misgetast en waarom ik zijn arbeid niet tot leidraad nemen kon.

Wat eindelijk den stijl van mijn vertaling betreft, ik heb ook hierin, zoo veel mogelijk, het oorspronkelijke nagevolgd: - in proza schrijvende,

waar de toon van het onderhoud tot het meest gemeenzame afdaalde, - en voor 't overige, naar de luim het medebracht, my nu eens van rijmelooze, dan eens van rijmende vijfvoetige jamben bedienende. Slechts enkele malen heb ik, ter afwisseling, lyrische maten gebezigd. Ik vlei my, dat het ongewone in den vorm, 't welk het stuk hierdoor voor ons Publiek bekomen heeft, niemand stuiten zal, die bedenkt, dat SHAKSPERE, ook in den vorm, SHAKSPERE blijven moest.

Moge ook zijn geest in mijn vertaling niet geheel verloren zijn gegaan.

Eindnoten:

21 Bedoeld moet zijn Jean-François Ducis (1733-1816) die aan het eind van de achttiende eeuw bewerkingen van genoemde werken publiceerde, die de receptie van Shakespeare op het vasteland lange tijd gedomineerd hebben.

22 Anton Peters (1812-1872), acteur, was in die periode artistiek leider van het Amsterdamse Stadsschouwburggezelschap (zie Leek 1988: 58-60)

16
De bloementuin van J.J.L. ten Kate (1857)

Jan Jakob Lodewijk ten Kate, 'Voorbericht', in: *Bloemen uit den Vreemde, keur van hoogduitsche poëzij, verzameld en overgeplant door J.J.L. ten Kate*, Amsterdam: P.M. van der Made, 1857, pp. i-vi.

> J.J.L. ten Kate (1819-1889), leeft, als Koning der Cantate, vooral voort als het summum van het, in de ogen der Tachtigers, verachtelijke instituut van de dichter-dominee. Na aanvankelijk op zeer jonge leeftijd als boekhouder gewerkt te hebben, begon hij in 1838 een studie theologie en werkte hij vanaf 1845 als dominee te achtereenvolgens Marken, Almkerk, Middelburg en Amsterdam. Zijn poëziedebuut maakte hij op de al evenzeer erg jonge leeftijd van vijftien jaar. Aanvankelijk was hij gelieerd aan het Haagse letterkundig genootschap 'Oefening kweekt kennis', tijdens zijn studie was hij nauw betrokken bij het parodistische 'tijdschrift op rijm' *Braga*. Als vertaler moet Ten Kate beschouwd worden als een van de meest interessante personen uit deze periode.[23] Behalve als dichter was hij ook als vertaler geweldig productief. Zijn uitgebreide vertaalbibliografie omvat onder meer 'Het Paradijs Verloren' van Milton, de *Faust* van Goethe (deel 1), *De Hel* uit Dantes *Goddelijke Komedie*, de Psalmen, een Engels en een Frans deel van de *Bloemen uit den Vreemde*, maar ook de sprookjes van Andersen en de Fabels van De la Fontaine, alsook de *Christenharptoonen* van J.P. Lange. Bij de keuze van te vertalen werken lijkt Ten Kate over het algemeen avontuurlijker te zijn geweest dan in zijn oorspronkelijke dichtwerk. Over Ten Kate als vertaler merkt De Vooys neutraal op: 'talrijk zijn de vertalingen, waarvoor Ten Kate door technische oefening en rijmgemak grote geschiktheid bezat' (De Vooys 1948: 266). Door zijn (vele) tegenstanders werd hem deze eigenschap juist nagedragen, zij beschouwden hem als niet meer dan een 'versificateur'.

De Heer VAN DER MADE kwam mijnen wensch te gemoet, toen hij mij uitnoodigde eenige 'Bloemen uit den Vreemde' te verzamelen en op vaderlandschen bodem over te planten; want sedert geruimen tijd behoorde

zulk een Dichterlijke Arbeid tot mijne lievelings-plannen. De (buiten mijnen wil en uit mij onbekend geblevene oorzake gestaakte) uitgave van het *Panpoëtikon* (waarvan een paar Afleveringen het licht zagen, en dat verder, ter helft voltooid, sedert drie jaren in Handschrift bij den Uitgever berust) moge daarvan ten bewijze strekken.

Bij genoegzame ondersteuning van de zijde des Publieks, is het mijn voornemen, dit Deeltjen, dat uit *een keur van Hoogduitsche Gedichten* bestaat, door een vier- of vijftal te doen volgen, dat eene soortgelijke bloemlezing uit de Fransche, Engelsche, Noord- en Zuid-Europesche Poëzy zal bevatten. - Ik meen daarmede geen nutteloos werk te zullen doen. Vooreerst toch erken ik met GÖTHE, dat het werk der overzetting van belangrijke uitheemsche geschriften in 't algemeen, waar het op waardige wijze geschiedt, ‘een der gewichtigste bezigheden van het algemeen waereldverkeer’ is; daar het geesten met/ (ii) geesten in aanraking brengt, de denkbeelden verfrischt en verrijkt, nieuwe gezichtspunten opent, en den horizont der kennis, ook van volken- en menschenkennis, verwijdt. En ten tweede geloof ik, dat deze beschouwing niet alleen op de overbrenging van eigenlijk gezegde Wetenschappelijke Geschriften der naburen, maar ook evenzeer op de voortbrengselen van uitheemsche Poëzy van toepassing is. Een meerdere bekendheid met de onsterfelijke meesterstukken van een SHAKESPEARE, een GÖTHE, een DANTE, om slechts een drietal groote Dichternamen te noemen, kan niet dan gunstig terugwerken op de ontwikkeling en vooruitgang onzer eigene Letterkunde, op de veredeling onzer Algemeene Beschaving. Of zou de Kunst op deze laatste geenerlei invloed oefenen, gelijk zij meenen, die, in onze bij uitnemendheid *praktischen* tijd, met een meêlijdenden glimlach op wat zij ‘ijdele bespiegeling’ noemen, ter neêrzien, en nog altijd blijven beweeren, ‘que la Poësie s'en va’. Wij zijn zoo vrij het te ontkennen. Wel weet ik, dat de Kunst niet het brood des levens is; maar als men daarom leeraart, dat zij niets meer is dan de blaauwe bloem (een bevallig onkruid!) die tusschen het koren groeit, dan houd ik het er voor, dat men haar miskent in hare aart en roeping. Heeft niet de mensch een aangeboren zin ook voor het Schoone? Waar dat Schoone de gezellin is van het Ware en Goede (en oorspronkelijk zijn deze één, gelijk in God-zelven de Hoogste Schoonheid, Waarheid en Goedheid tot ééne ondeelbare volmaaktheid verbonden zijn), daar streelt het niet alleen den aesthetischen smaak door behagelijke vormen, maar daar brengt het ook een zeer wezendlijk voed-

sel aan voor verstand en hart, en werkt het krachtig mede tot de harmonische vorming en opvoeding van den geheelen Mensch. In zooverre is de Kunst eene zuster der Godsdienst, gelijk dan/ (iii) ook de beroemde ULLMANN eenmaal getuigde: ‘Op haar verhevenste toppunt is de Kunst lichamelijke voorstelling van het Heilige, dat naar zijn innigst wezen tevens schoon is.’ Juist in deze roeping der Kunst ligt eene der redenen, waarom de Poëzy nooit van de aarde zal verdwijnen, maar ten allen tijde en onder alle volken hare eigene plaats blijft bekleeden.

Zoolang ik van dit gevoelen blijf, zal ik de dichtpen niet licht nederleggen, nog ook mij beklagen over het werk, waartoe ik mij bij de uitgave dezer ‘*Uitheemsche Bloemen*’ aanvankelijk heb aangegord. Het oordeel van de *wijze*, waarop ik mij van die taak heb gekweten, verblijft natuurlijk aan de geduchte agonotheten, die uit hunne gemakkelijke amphitheaters-bank de worstelaars in de poëtische arena gadeslaan. Maar gelijk ik in oprechtheid de verzekering van wijlen mijn zeer waarden vriend TOLLENS kan overnemen, ‘dat ik mijne verzen zoo goed gemaakt heb als ik kon’, zoo meen ik met eenige kalmte dit oordeel te mogen afwachten, vooral na de ontvangst, die (ik zeg het met oodmoedige erkentelijkheid) mijnen *Tasso* is te beurte gevallen; en - na de vroegere betuiging zelfs van den *Tijdspiegel* (die het zeker niet op zijn geweten zou hebben, indien ik ooit een bedorven kind der Kritiek ware geworden), dat ‘hij mij altijd dankbaar zal zijn, indien ik onze letterkunde verrijken wil met wat het Buitenland uitstekends bezit’, mits ik ‘het zonder terughouding vermelde’. Nu, omtrent dit laatste punt heb ik hem, zo ver ik weet, geene reden tot klagen gegeven sedert die vermaning, die nu ruim drie jaar oud is, en waarop ik dan ook niet meer zou zijn teruggekomen, indien ik niet gemeend had, dat het toch nog zijne nuttigheid kon hebben, gebruik te maken van eene zo gunstige gelegenheid als een ‘Voorbericht’ aanbiedt (ik schrijf er anders zoo zelden een!), om met een enkel/ (vi) woord van mijne opinie te doen blijken aangaande de bekende aankondiging van *Lier en Harp*; een artikel, dat mij meer verdriets heeft berokkend, dan ooit in de bedoeling des schrijvers gelegen kan hebben. Ik erken het vóór alle dingen, dat de, hetzij dan geheele of gedeeltelijke, overname van uitheemsche gedichten, zonder vermelding van de bronnen, stellige afkeuring verdient, ook al mocht het voorbeeld van doorluchtige voorgangers onder dooden en nog levenden, waaronder uitstekende talenten en voorbeeldige burgers, het vergrijp minder afschuwelijk schijnen te maken, dan de gestrenge richters het

meenden te moeten voorstellen. Maar ik blijf het nog altijd betreuren, dat zulk eene afkeuring, zonder inachtneming van personen en bijkomende omstandigheden, menigmaal op de onbarmhartigste wijze tot een doodvonnis gescherpt wordt. Er zijn gevallen waarin van *opzettelijk plagiaat* geen sprake *kan* zijn. Als een Dichter van een gevestigden naam, die, na een half dozijn oorspronkelijke bundels en meer misschien, de vrucht van achttien jaren denkens en dichtens, nog altijd blijken geeft van onvermoeide werkzaamheid en produktiviteit, het ongeluk heeft een handvol Duitsche versjens, van LEOPOLD SCHEFER bij voorbeeld, bewerkt en verwerkt, misschien wel van het Heidendom tot het Christendom overgebracht, bijna altijd in vele opzichten gewijzigd, en ik elk geval met zijn eigen *cachet* gestempeld, in de waereld te zenden, zonder er aan te denken dat men ten slotte nog de aanwijzing verwacht van den oorspronkelijken schrijver (die trouwens vijf, zes drukken beleefde, en dus moeielijk als een onbekende en straffeloos te plunderen buit kon beschouwd worden), dan, ja! dan doet hij ongetwijfeld iets, dat - niet behoorde; dan mag de Kritiek hem van achteloosheid, van onvoorzichtigheid of eene dergelijke lelijke onhebbelijkheid beschuldigen en waarschuwend/ (v) den wijsvinger opheffen, want hiermeê volbrengt zij hare plicht. Maar wat de Kritiek *niet* doen mag, wat haar op hare beurt lelijk staat, wat haar op een overijverigen en daarom wat overhaastigen, maar niet altijd overbillijken *police-man* doet gelijken, is dit: dat zij zulk een Dichter de tuchtiging waardig acht *van*, en hen daardoor op ééne lijn stelt *met* eenen eerstbeginner, die het beetjen naam, waarop hij vlascht, nog geheel moet maken, en nu door een eersten bundel letterlijk vertaalde gedichten, die hij blijkbaar met bedachten rade voor geheel eigen scheppingen wil doen doorgaan, te recht in verdenking komt, dat hij op al te goedkoope wijze zijn Dichter-diploma over de grenzen heeft willen binnensmokkelen.- Wie heeft er ooit aan gedacht, om één enkel voorbeeld met name te noemen, om het zedelijk charakter des Dichters van '*De ziekten der geleerden*' en '*De Ondergang der eerste waereld*' verdacht te maken, omdat b.v. '*De Winter*' in zijne Verspreide Gedichten, aan BURGER, de inleiding van den '*Bruiloftszang*' in zijne *Mengelingen*, aan MILTON, '*De Dood*' in zijne *Mengelpoëzy*, aan SCHILLER, een half dozijn verspreide *Romancen* aan PERCEYS oud Balladenboek of een Duitsch origineel ontleend is, dat hij tienmaal overtroffen heeft misschien, maar ongelukkig niet met name aanwees. Men misprijze een NAPOLEON zooveel men rechtvaardig acht: alleen men schelde hem

geen CARTOUCHE. Koningen worden veroveraars; Bedelaars-alleen worden sluikers en dieven. Men zij toch billijk en zachtmoedig in zijn oordeel en herinnere zich het goede woord, voor vele jaren door *De Gids* gesproken: ‘De Letterkunde behoeft schandbord noch palei.’

Ik vraag verschooning voor deze uitwijding, die ik mijnen vrienden (en deze immers alleen koopen mijne werken?) verschuldigd was. Ook dit boekjen vinden bij hen de oude, dat/ (vi) is eene goede ontvangst, en neme ook hier nog eens het oude Bilderdijksche motto op, waarmeê ik in 1836 mijn eersteling ter waereld inzind, en dat mij nog altijd vrijmoedigheid geeft, om, ware 't ook alleen *Musis et mihi*, te zingen:

‘*Ik stort mijn boezem uit, als 't vinkjen in de abeelen*
En vraag niet, wien mijn stem kan streelen,
Maar vier behoefte bot. Mijn dichtkunst is gevoel:
En 't zij uit eigen bron gevloten,
Of, uit eene andre borst mijn boezem ingegoten,
Ik zing en ken geen ander doel.’

Eindnoten:

23 Dat besef was bij tijdgenoten ook al aanwezig. Busken Huet merkte over Ten Kate als vertaler op: ‘En inderdaad, wanneer men niet alleen Tasso's hoofdwerk in zijn geheelen omvang, maar ook aan-mer-kelijke brokken van Dante, van Milton, van Byron, van Goethe; wanneer men, van schier alle dichters van den nieuweren tijd, een aantal beroemde verzen in hollandsche dichtmaat heeft overgebragt, en men daarenboven zoomin voor de oostersche als voor de noord-europesche letterkunde is teruggedeinsd; dan heeft men aanspraak op ernstiger waardering, dan onzen landgenoot tot hiertoe te beurt gevallen is.
Door welk beginsel heeft Ten Kate zich bij het zamenstellen zijner vertalingen laten leiden? Wat heeft telkens, in de hoofdzaak, onder het verrigten van dien arbeid zijne keus bepaald? Op welke leemten in onze eigen letterkunde heeft hij het oog gehad, wanneer hij de hand naar een of ander meesterstuk van het buitenland uitstrekte? Welke methode van vertalen is door hem bij voorkeur in praktijk gebragt? Welke vruchten heeft ons volk van een zoo veel omvattenden arbeid te plukken? In hoever en onder welk beeld spiegelt, in Ten Kate's vertalingen, onze litterarische ontwikkeling gedurende de laatste vijfentwintig jaren zich af? Wat leeren ons die vertalingen omtrent de vorming van zijn eigen smaak en omtrent den gang dier vorming?... Wie zich deze of dergelijke vragen niet stelt; niet naar een eenigzins bevredigend antwoord daarop zoekt; moge in het afgetrokkene het regt hebben onzen dichter te prijzen, hij zal niet kunnen vergen dat deze hem onder zijne ware vereerders telle.’
(Busken Huet 1881-1888, zevende deel, pp. 40-41;
https://www.dbnl.org/tekst/busk001litt07/bh07_002.htm; zie ook Van den Broeck 1986: 510).

17
Jacob Geel en Laurence Sterne - II (1859)

Jacob Geel, 'Voorrede van den tweeden druk', in: *Sternes sentimenteele reis door Frankrijk en Italië: door Geel*, Tweede verbeterde druk. Amsterdam: Nayler & Co. 1859, pp. vii-viii.

> In de inleiding bij deze tweede, herziene druk van de *Sentimenteele reis* is bij Jacob Geel (zie Nr. 9) de luimige toon bijna geheel verdwenen. Hij reageert op bedenkingen tegen de eerste druk van zijn vertaling en gaat aldoende in op een aantal themata van het contemporaine vertaaldiscours: vrijheid tegenover getrouwheid en vertaalwaardigheid van het origineel.

Het rouwt den Vertaler niet dat hij vroeger eenige uren op zijn kantoortijd beknibbeld en aan deze Vertaling besteed heeft; evenmin, dat hij dezen tweeden druk, zoo goed als hij kon, overgewerkt heeft en gezuiverd van allerlei fouten, uitgenomen die van Sterne.

De hoofdfout van den Vertaler was dat, hoe getrouw ook arbeidende, hij nog te veel van Sterne afgeweken was.

De Vertaler gelooft, in gemoede, dat men niets vertalen moet wat niet waard is vertaald te worden - eene overtollige herinnering in dit land! maar zij staat hier alleen om te *figureren* - dat men *vrij* mag vertalen, wanneer het alleen *zaken* geldt: dat men aan vorm en stijl van het origineel zich binden moet, wanneer het om deze te doen is; dat het zoogenaamde *overbrengen*/ (viii) en *vrije navolgen* een beunhazerij is, een misselijke ijdelheid van den Navolger: *ijdelheid*, omdat hij (vraag het hem zelven!) zich in de firma van het auteurschap meent in te dringen: misselijk, omdat hij het gemakkelijke hooger stelt dan het moeijelijke -

- Maar, zeggen zij, men dient het vertaalde Hollandsch te kleeden, en Hollandsch te tooijen -

- Dit maakt de zaak zeer begrijpelijk voor kleêren- en haarsnijders. Met die metaphora sleept gij een kunststuk van Phidias naar Holland, en

trekt het beeld van Pericles een gekleeden rok aan, en zet hem een staartpruik op - dat gaat gemakkelijk.

- Maar hoe moeten wij dan vertalen? Het moet toch Hollandsch wezen! zeggen zij.

Doet het maar, en praat er zoveel niet *over*! Vertaling is geen kleed, waarde Heeren, en geen pruik: het is niet meer of minder dan de getrouwe kopij van een kunststuk, gewerkt uit dezelfde stoffe, en overgeplaatst onder eene andere lucht. Zoo deze schadelijk is voor marmer of verw, wie kan dáár tegen? Men kan het beproeven.

De Vertaler heeft een zware bedenking vernomen tegen zijn arbeid - Tijdverlies! zeggen zij, waarom niet Bunyan vertaald, of een preek?

- Wel Mijneheeren, juist omdat er stof voor honderd preken schuilt in dit boekje. Is het de schuld van het kleine ding, dat jij ze niet vinden wilt? Indien de Vertaler niet hield van veel af te doen in weinig tijds (want het leven is kort) dan zou hij U geraadpleegd hebben hoe hij zijnen tijd moest besteden. Hij is evenwel beleefdelijk dankbaar voor deze aanmerking.

Over de fouten van Sterne zal gehandeld worden - bij den Vijfden Druk van deze Vertaling.

18
Frans de Cort en Robert Burns (1862)

Frans de Cort (vert.), *De schoonste liederen van Robert Burns* (Uit het Schotsch vertaald door Frans de Cort), Brussel: L. Truyts, 1862, 'Inhoudstafel', pp. 89-95.

Frans de Cort (1834-1878) was voornamelijk werkzaam als journalist voor hij een betrekking kreeg als auditeur-generaal bij het hoge militaire gerechtshof in Brussel. Hij was vanaf 1861 hoofdredacteur van *De Toekomst*, tijdschrift voor opvoeding en onderwijs. Hij wordt herdacht als liberaal-Vlaams volksdichter. Hij publiceerde zelf twee bundels *Liederen* (1857 en 1859) en een boek over het gebruik der talen in België. Naast zijn Burns-vertaling gaf hij ook een vertaling uit van de Oden van Horatius.

[89...]

I. - In oogstmaand gedicht

Wie de oorspronkelijke texten met de vertalingen ver-/ (90) gelijkt zal opmerken, dat ik mij, voor wat den vorm, de versificatie betreft, de taak heb opgelegd, talrijke niet geringe moeielijkheden te overwinnen. Vindt men, dat, bij voorbeeld, dit prachtige lied bij de overzetting al te veel van zijne waarde verloren heeft, zoo zal men toch, hoop ik, wel willen erkennen, dat ik, om de vele schoonheden ervan in het Nederduitsch over te brengen, tegen geenen arbeid heb opgezien.

Bladz. 4. - *Peggy* en *Peg* zijn verkortingen van *Margaretha*.

Onder Hoogduitsche schrijvers, die uit Burns' liedeboek het eene of het andere meesterstukjen vertaalden, zijn er enkele, die gemeend hebben, de Schotsche persoonsnamen door Hoogduitsche te moeten vervangen. Ik heb dat voorbeeld niet gevolgd, opdat de locale kleur zou behouden blijven. Luther heeft voorzeker geen ongelijk, als hij, met zijne gewone ruwheid, zegt: *Man musz nicht die Buchstaben in der*

lateinischen Sprache fragen, wenn mann soll deutsch reden, wie die Esel thun, sondern musz die Mutter im Hause, die Kinder auf den Gassen, den gemeinen Mann auf dem Markte fragen und denselben auf das Maul sehen, wie die reden, und darnach dolmetschen,[24] - maar dat voorschrift neemt men geenszins volkomen in acht, als men slechts hier en daar eenen naam verandert. Er zou dan van geene vertaling, maar enkel van eene omwerking mogen sprake zijn. Burns' originaliteit ligt toch niet alleen in de namen zijner personagiën! - Overigens belet niets, dat men, bij het zingen, in stede van *Johhnie, Maggy, Peggy, Bess*, Hannes, Robbert, Leentjen, Grietjen, Beth of alle andere in het vers passende namen bezige.

[.../91...]

VII.- Chloris

Het zou mij niet verwonderen, indien mij het gebruik diens lieven woordekens *wonne* verweten werde. Men is, bijzonder in Noord-Nederland, zoo belachelijk van zoogezegde *germanismen* vervaard, dat men wel eens woorden, die sedert eeuwen in onze taal bestaan, als zoodanig beschouwt. Hetzelfde geldt voor het meermaals door mij gebezigde *vro*.

VIII.- Het landmeisjen

Ge zijt 'NE *flinke jonge meid*

Het komt mij verkieslijker voor, '*ne* in stede van *een*' of *een* te schrijven, eerstens, omdat alzoo de geslachtsvorm behouden blijft, wat, mijns inziens, allernoodzakelijkst is; tweedens, omdat het schrijven van '*t* voor *het, 's* voor *des, 'n* voor *een* (b.v. *zoo'n* voor *zoo een*), het bezigen van '*ne* voor/ (92) *eene* volkomen wettigt. Ik zal hierover niet uitweiden. *Hic non est locus*. De gansche zaak is maar te weten, of ik, tegen het nagenoeg algemeene gebruik in, de geslachts- en verbuigingsvormen eerbiedigende, zoo als ze ons in alle spraakleeren voorgesteld worden, en zoo juist schrijvende als ik kan, er in geluk, verzen te maken, die niet lammer, gerekter, wanluidender, onverstaanbarer zijn, dan de voortbrengselen der dichteren, die de vormloosheid der

Engelsche taal in de onze willen overbrengen, en met de spraakkunst gekscheren!
[...]

Eindnoten:

24 Uit de ‘Sendbrief vom Dolmetschen’; zie Störig 1963, 14-32.

19
Vertaalde Sproken voor de jeugd (1863)

Anonymus, 'De sprookjes van Perrault', in: *De Nederlandsche Spectator*, 28 februari 1863, pp. 66-7.

> In de negentiende eeuw nemen ook de uitgaven van kinderboeken een hoge vlucht (zie Brantas et. al. 1989). Een belangrijk genre, ook toen al, was het (vertaalde) sprookje - van de drie grote sprookjesverzamelingen (Perrault, de gebroeders Grimm en Andersen) verschenen vele vertalingen en bewerkingen. In deze bespreking van Arnold Isings (1824-1898; schreef vele boeken voor de jeugd) bewerking van de door Charles Perrault verzamelde volksverhalen wordt de wijze van vertaling in verband gebracht met het doelpubliek. Aan een publiek van volwassenen mag de achttiende-eeuwse ruwheid onversneden worden voorgezet, men moet in dat geval de tekst van Perrault recht doen. Voor de negentiende-eeuwse kinderziel gelden echter andere normen.

De toovergeest van de sprookjes van Moeder de Gans, de achttiende eeuw overleefd hebbende, schijnt het ook de negentiende eeuw te zullen doen. Zijn invloed bleek zelfs niet enkel op 't kindergemoed maar ook op de volwassenen van kracht te zijn. De mannelijke hand die Dante's visionaire reizen in de onderwereld in beeld bracht, die zooveel duizenden illustraties in 't leven riep, maar bij wiens laatste werken wij helaas wel eens met een zucht uitroepen *Doré, Doré*, maar meest ook *sur branche*, die zelfde hand heeft ook Perraults Sprookjes geïllustreerd.

Wij hebben op 't oogenblik die teekeningen niet te toetsen aan al de eischen der kunst. Zooveel is zeker dat zij bij zachter of strenger waardering, steeds genoeg goeds zullen overhouden om het zeer toe te juichen dat zij thands voor onze kinderwereld zijn toegankelijk gemaakt. De heeren van Es doen een goed werk nu zij de door hen aangekochte cliché's bezigen tot illustratie van eene Nederlandsche uitgave der Sprookjes. Die Sprookjes zelve zijn in onze kinderwereld welkom en dienstig, en het is

zeer juist ingezien dat men den kinderen iets wezenlijk fraai's moet geven en hun smaak niet reeds vroegtijdig door prulprenten van den weg helpen. Wij begroeten alzoo deze uitgave en de bewerking van den heer Ising met genoegen.

Het sprak van zelve dat een nieuwe vertolking van deze Sprookjes tot eenige wijzigingen aanleiding moest geven. Waar die wijzigingen, in den smaak, den geest van *onzen* tijd, de betrekking tot *onze* kinderen, haar grens moeten vinden, ziedaar eene vraag die tot verschillende antwoorden aanleiding kan geven.

Er doet zich bij de eerste aflevering die het licht zag, het Sprookje van de *schoone slaapster*, al dadelijk eene vraag voor, die te minder onbesproken mag blijven omdat zij in het Januarijnommer van *de Gids*[25] reeds is ter sprake gebracht, en zij werkelijk voor deze vertolking eene levensvraag mag heeten.

Zij is deze, was hij die Perraults Sproken voor Nederlandsche kinderen uit de negentiende eeuw bewerkte en vertolkte, gerechtigd sommige bijzonderheden weg te laten als niet meer tot onze tijd behoorende? Neen, zegt Busken Huet hij heeft daardoor te kort gedaan aan Perrault, aan de eischen van de verbeelding onzer kleinen, aan de fee die haar maaltijd derft.

Na wikken en wegen, moet ik ja zeggen.

Voor alles zij vastgesteld, wat ook Huet vordert, wat ook Ising in zijne voorrede heeft getoond te begeeren, dat de geest der kinderen recht heeft op een zeker hoeveelheid *wonderlijks*, waarvan volstrekt niet hoeft worden uitgesloten te worden het *verschrikkelijke*, eene der heerlijkste prikkelen voor het kindergemoed, gelijk het een factor van het tragische genot is voor den grooten mensch; dat hunne fantasie, die haar bestaan en haar werken dagelijksch van den ochtend tot den avond dikwijls zoo verrassend verkondigt, eischen doet gelden die men heeft te ontzien, te waarderen zelfs. Te waarderen, omdat deze de vorm is waarin zich de kinderlijke *poëzie* uit. De kinderen, zij leven in een door hen gemaakte of in eene herschepping van de werkelijke wereld. Zij praten tegen onzichtbare wezens, bouwen voor ons oog onkenbare voorwerpen, herscheppen de zaken der werkelijkheid in voorwerpen hunner fantasie.

Tot die fantasie heeft alzoo de schrijver te spreken. Overprikkelen echter, daartoe is evenmin reden als tot te groote kieskeurigheid en onthouding.

Maar de fantasie der 19e eeuw is bij kinderen gelijk bij groote menschen, eene andere dan die der 18e of 17e. De smaak, het schoonheidsgevoel zelfs, zij wisselen of worden althans gewijzigd.

Wat eens de verbeelding kon opwekken,/ (67) zal het nu wellicht niet langer vermogen.

Ziedaar redenen om wel degelijk toe te zien *wat* men thands de jonge verbeelding ten voedsel geeft. Tegen de feeën, den honderdjarigen slaap, de pompoen met de prachtige koets, het muiltje van *glas*, heeft de jeugdige fantasie geen bezwaar. Maar het opeten eener prinses door een tooverheks, daaraan heeft zij niets; en daarenboven ben ik overtuigd dat zij er niet aan gelooft.

Zij het met of zonder het onmiddellijk toedoen der opvoeding, onze kleinen *zijn* nu eenmaal met wat meer rede en natuurkennis toegerust dan vroeger en hun smaak is veranderd. Dat zit in de atmosfeer der 19e eeuw, en gij woudt dat de kleinen het niet zouden ingeademd hebben? Dat een mensch - want een fee is toch ook een mensch, zóó redeneert hun anthropomorfisme - dat een mensch een ander mensch opeet, - och kom dat gebeurt immers niet, daar gelooven zij niets van; en de indruk van uw verhaal is door deze sceptische stoornis verhinderd. Daarenboven vinden zij het opeten van een prinses viesch en niet prettig.

Met het weglaten van dat dessert is de maaltijd niet verslimmerd.

Ik acht alzoo den heer Ising in zijn recht waar hij dit kanibaalsch gerecht heeft weggelaten, en heb hier nog slechts ééne opmerking bij te voegen. Men moet namelijk wel toezien dat men *onze* eischen, de eischen van een volwassen mensch, *onze* letterkundige behoeften niet verwarre met wat onze kinderen aanspraak hebben te verlangen.

Beschouwt men eene vertaling van Perrault uit het standpunt van *ons*, groote menschen, dan zeker mag uit dit letterkundig product niets worden weggelaten. Wij willen het dan kennen, geheel en in de geest waarin het geschreven is. Evenzoo willen *wij* uit Homerus de ruwheden niet missen, al komen zij met ons modern gevoel niet overeen. Ik hoef er wel verder niet op aan te dringen dat ten opzichte van kinderen het geval geheel anders is.

Zeker zullen zich bij de verdere bewerking van Perraults verhalen, nog vele dergelijke gevallen aan den vertolker voordoen.

Voor de daarin te volgen methode regels te geven achten wij, indien men de aanmatiging vergeven wilde, niet uitvoerbaar. Ik geloof dat de

bewerker zich slechts naar het moderne begrip, den modernen smaak onzer kinderen te voegen heeft. Wat hierin al dan niet past, hierover moeten eigen oordeel en smaak passen. Al te grote kieskeurigheid mag het karakteristieke, als is het soms wat ruw, niet verdringen; het verschrikkelijke, als element van tragisch genot voor de kleinen mag volstrekt niet worden weggelaten. Doch die deze sprookjes voor onze kinderen thands vertolkt, zal zich toch van eenige bloederigheden te onthouden hebben, en b.v. liefst niet in bijzonderheden verhalen hoe 't groote zwaard van den reus diens eigen zeven kindertjes onthoofde.

Alleen op die wijze zijn deze sproken nog voor onze kinderen geschikt te maken. In 't voorbijgaan, en daar ons onderwerp de kinderliteratuur raakt, zij de vraag geopperd, waarom voor haar nog zoo weinig gebruik is gemaakt van de Duizend en ééne nacht? Mits met oordeel kiezende, zal men in deze een schat van fantasievolle verhalen kunnen vinden, die men met gerustheid in onze kinderwereld kan overbrengen.

Eindnoten:

25 De auteur verwijst hier naar een passage in het artikel ‘Kinderboeken’. Ook gepubliceerd in Busken Huet 1868-1885, achtste deel: 18-39.
(http://www.dbnl.nl/tekst/busk001litt08/bh08_002.htm, bezocht op 10-12-2002)

20
Vleeschouwers Vlaamse *Faust* (1865)

L. Vleeschouwer, '[Voorwoord]', in *Faust, een tragedie van Goethe, vertaald door L. Vleeschouwer*. Antwerpen: H. Sermon, 1865 (tweede uitgaaf), p. V-XL.

> Lodewijk Joachim Vleeschouwer (1810-1866) werd na jarenlange buitenlandse omzwervingen door de Verenigde Staten en Europa redacteur van o.a. *Het Handelsblad van Antwerpen*, richtte met onder meer Hendrik Conscience het anti-Franse en antiliberale weekblad *De Roskam* op en werd in 1851 redacteur, in 1853 hoofdredacteur van het *Journal d'Anvers*. Hij stichtte en leidde tot zijn dood het satirische weekblad *Reinaert de Vos*, waaraan ook Guido Gezelle meewerkte. Het lijkt mij beslist niet ondenkbaar, gezien de polemische toon van deze inleiding, dat Vleeschouwer zelf schuil gaat achter de 'Andræas' die hier als criticaster wordt opgevoerd. Vleeschouwer werd beschouwd als een van de meest getalenteerde journalisten van zijn tijd en was groot voorstander van de Vlaamsche Beweging. Zijn vertaling van Goethes *Faust* was één van de eerste in het Nederlands.

Op eenen vierde October, zijnde de feestdag van den stichter van het orde der Franciscanen, sprak een kapucien de lofrede uit van dien heilige. Op het einde van zijn sermoon, riep hij met geestdrift uit: 'Waar zal ik hem plaatsen, dien grooten man? Zet ik hem bij de martelaars en belijders, hij is grooter dan de belijders en de martelaars! Zet ik hem bij de partiarchen, hij is grooter dan de patriarchen! Zet ik hem bij de engelen en aartsengelen, hij is grooter dan al de hemelsche scharen! Waar zal ik hem plaatsen? Waar zal ik hem toch plaatsen?' Een toehoorder stond recht, en den kapucien het woord toesturende: 'Pater, zegde hij, als ge niet weet waar met uwen patroon te blijven, zet hem dan op mijne plaats; want ik ga toch weg.'

Vertalers handelen doorgaans gelijk onze kapucien. Ze zijn zoodanig opgetogen met hunnen *auteur*, dat zij geene plaats verheven genoeg kennen, om er hem op/ (vi) te hijschen. ‘Met wien zal ik hem vergelijken, dien grooten schrijver?’ roepen zij uit; ‘hij is groooter dan Homerus, Virgilius, Shakespeare! Grooter dan al wie er ooit eene pen in de hand nam of een uitmuntend werk voortbracht. [’] Ongelukkiger wijze, is er niemand die hen in hunne overdrevenheid stuit, om hun te zeggen: ‘Zet hem hier; want gij verveelt mij?’ Zoo komt het, dat zij met hem op eene hoogte vliegen, waar niemand hun wil volgen.

[.../xii...] Maar het is van Shakespeare niet, dat hier moet gesproken worden, het is van Goethe. Ik zal zijne lofrede niet maken. Ik zal het voorbeeld van den kapucien niet volgen: iedereen weet op welk verheven standpunt de groote duitsche dichter staat. Hij heeft niet noodig, dat er iemand zou opstaan, om hem plaats te geven. Minder overbodig zal het zijn, eenige woorden te zeggen over mijne vertaling, en wel bijzonder over deze tweede uitgaaf.

Toen ik de eerste deed verschijnen, was ik onlangs uit Duitschland terug gekeerd, en mijn vlaamsch had eenen tamelijk hoogduitschen vorm aangenomen. Dit werd mij met recht verweten. Het *Kunst- en letterblad* van Gent bevatte een artikel van Dr Snellaert, waarin hij onder andere zegde:

By den Faust zyn wy wat langer, dan wy gewoonlyk doen, blyven staan, omdat de heer V. zich op een standpunt plaetst, van waer hy vermeent de tael, zoo als zy door zoo vele schoone vernuften is overgelaten, te mogen bestryden, en dat hy belooft - gewis op de zelfde wyze - voort te gaen met de meest beroemde vreemde meesterstukken over te brengen. By zoo veel moed, gepaerd aan onbetwistbaren heerlyken aenleg, is het waerlyk bedroevend, te zien hoe een jeugdig talent zich zoo verliezen kan met uit stelselzucht zyne tael te verleeren, om zich eene eigene spraek te maken, welke niemand gezind kan zyn hem na te praten.[a]

Het was zeer braaf van Dr Snellaert, dat hij zoo veel bezorgdheid voor mij toonde; maar het was niet uit stelselzucht, dat ik mijn nederduitsch verleerd had; het was door eene zesjarige afwezigheid uit het vlaamsche land. De woorden van den geleerden criticus zijn voor mij niet verloren

a *Kunst- en Letterblad*, jaar 1842. Bladz. 63.

gegaan; in deze uitgaaf heb ik er degelijk voordeel uit getrokken. Dit belet mij echter niet, eenigen zijner heekelingen ongegrond te vinden, en ik neem de gelegenheid waar, hem dit hier openhertig te zeggen.

[.../xvi...] Het is niemand verboden geen duitsch te kunnen. De geleerde heer Snellaert had dus het volle recht, niet te weten wat hij zegde. Misschien ware het wijselijker geweest, eene zoo prachtige gelegenheid om te zwijgen, niet te laten voorbijgaan; maar dit moest *hij* het /(xvii) beste weten, en ik heb teveel eerbied voor de koninklijke belgische Akademie, om mijnen hoed niet onderdanig af te nemen, voor een vernuft welk zij later uitmuntend genoeg geacht heeft om als medelid in haren schoot op te nemen.

Wat misschien minder te verontschuldigen is bij een man zoo vermaard door zijne diepe taalkennissen, is zijn misoordeel over het nederduitsch mijner vertaling. Dat hij mij verbiedt het woord *milderen* te gebruiken, welk nochtans goed nederduitsch is; dat hij *groenomgeven* hekelt, al hebben uitstekende nederlandsche dichters dergelijke zamenkoppelingen van woorden gebruikt; dat hij de verbuiging van het bijvoeglijke naamwoord in den tweeden naamval, bij voorbeeld in ‘de beelden *blijder* dagen,’ afkeurt, al ligt die verbuiging in den aard den taal; dit laat ik allemaal toe: de mensch moest razen, anders kon hij niet recenseeren; [...].

[.../xxii...] Toen ik, een paar jaar geleden, aankondigde, dat ik voornemens was, eene tweede uitgaaf van *Faust* onder de pers te leggen, nam het humoristiek weekblad *Reinaert de Vos* den volgenden brief op van eenen zijner abonnenten:

Mynheer Reinaert,

Ik heb in uw diepzinnig blad gelezen, dat de vertaler van Faust van zin is zijn werk voor de tweede mael uit te geven Ik keur dit voornemen niet af; in tegendeel. Het ware te wenschen, dat men zich hier te lande den geest wat meerder voedde met de duitsche letterkunde, en wat minder met den franschen onzin, die ons meestendeels opgedischt wordt, en den smaek onzer jeugd bederft.

Nogtans, M. Reinaert, moet ik den vertaler doen opmerken, dat er, in het gemeld drama, dingen voorkomen, die missschien wel wat al te vry zyn, en dus niet geschikt om onder de oogen der menigte gebragt te worden. Zoo vind ik, by voorbeeld, in den proloog, dat Mephistopheles met te weinig eerbied van den Heer spreekt, wanneer hy zegt:

‘Van tyd tot tyd zie ik den Oude geerne, en wacht my wel met hem te breken. Het is zeer fraei van zulk een groot heer, zoo menschlyk met den duivel zelf te spreken.’

Vindt gy niet, M. Reinaert, dat dit aenstootelyk is? Niet minder onbetamelyk is het, dat de Heer by den duivel te rade gaet, om te weten wat deze over Faust denkt, en de vergunning die hy den Booze verleent, om den doctor te bekoren en hem van den goeden weg af te brengen.

In het begin des stuks vind ik eene uitdrukking, die het my zeer gewaegd zou schynen, letterlyk in het nederduitsch over te zetten. Hier zyn de twee verzen, waerin deze uitdrukking voorkomt:

> Zwar bin ich gescheidter als alle die Laffen,
> Doctoren, Magister, Schreiber und *Pfaffen*.

Zal de vertaler dit laetste woord letterlyk uitdrukken door het woord *papen*? Maar dit is eene beleediging voor de geestelykheid, en mag, volgens my, in geen ernstig letterkundig werk voorkomen.

Ik zoude nog verscheiden plaetsen van denzelfden aerd in dit werk kunnen aenvoeren; ik zal my echter by eene enkele bepalen. Zy luidt als volgt:

> Die Kirch' allein, meine liebe Frauen,
> Kann ungerechtes Gut verdauen.

Dit is immers eene niet te rechtveerdige beschimping. En denkt gy, M. Reinaert, dat een boek, waer zulke dingen in te lezen staen, zonder gevaer kan in ieders handen gegeven worden?

Waerom zend ik u deze opmerkingen? Is het, opdat gy den vertaler zoudt aenraden, zyn werk niet uit te geven? Neen. Maer my dunkt, dat hy voorzichtig zou hande en, indien hy dergelyke uitdrukkingen, of wel geheel liet vallen, of op eene wyze vertaalde, dat er niemand kon door beleedigd worden.

Daer ik weet, dat gy in vriendelyke betrekking staet met den vertaler, neem ik de vrijheid, M. Reinaert, u te verzoeken, hem myne bedenkingen te willen mededeelen.

ANDRÆAS.

Ziet gij dat? Men wenschte, dat ik eene *editio expurgata ad usum puerorum* zou uitgeven! Vele lieden dachten zelfs, dat dit mijne inzicht was, en dat ik zelf daarom dezen brief in *Reinaert* had doen opnemen. Om dit

vermoeden te keer te gaan, haastte ik mij, het volgende antwoord aan dit blad te zenden:

Mijnheer Reinaert,

Ik heb u te bedanken, omdat gij de aanmerkingen van Andræas over mijne vertaling wel hebt willen in uw blad opnemen; dit geeft mij de gelegenheid, er in 't openbaar op te antwoorden.

Andræas vindt, dat ik Goethes werk niet mag getrouw in 't nederduitsch overbrengen, omdat er eenige uitdrukkingen in zijn, die hem onbetamelijk voorkomen, en hij haalt drie dezer onbetamelijkheden aan. [...]

Andræas is een slimme vogel! Zijn naam, in 't grieksch *andreia*, heeft de/ (xxiii) beteekenis van *sterkte*, en desniettegenstaande neemt de sterke Andræas zijn toevlucht tot list. Na met groote moeite eenige plaatsen in *Faust* opgezocht te hebben, die op zich zelven genomen, aanstootelijk kunnen voorkomen, haalt hij ze afzonderlijk aan. Daardoor beneemt hij hun de bediedenis, die zij hebben, wanneer zij met het voorafgaande en het volgende in verband staan. [.../xxviii]

De goede brave Andræas geeft mij den verstandigen raad, de aangehaalde uitdrukkingen geheel weg te laten, of ze ongetrouw te vertalen, uit vrees dat er anders de Heer, de Kerk en de Geestelijkheid zouden door beleedigd worden.

Ach! mijn beste Andræas, hoe kunt gij toch zoo spreken? Hadt gij mij geraden, geheel van de vertaling af te zien, dit had ik begrepen. Maar dat ik mij aan eene vervalsching zoude plichtig maken, dit kunt gij in ernst niet gemeend hebben.

Wat nu Andræas vrees betreft, dat zulke dingen ongeschikt zijn, om onder de oogen der menigte gebracht te worden, die vrees is ongegrond. De menigte zal *Faust* niet lezen. Dit werk wordt tot meer geoefende verstanden gericht. Dezen zullen niet afgeschrikt worden door uitdrukkingen, die de schrijver in den mond des duivels heeft geplaatst.

Weet ge wat gevaarlijk is voor de menigte, o Andræas! Het zijn de wezenlijk letterkundige en dichterlijke voortbrengselen niet, die den geest ontwikkelen; het zijn de ontelbare voortbrengsels, die Frankrijk ons oplevert, en volstrekt geene aanspraak op letterkunde maken, maar de zeden bederven en den geest der lezers in den war brengen.

Vergeef mij, M. Reinaert, dat ik u zoo lang heb opgehouden, en aanvaard mijn hertelijke groetenis.

DE NEDERDUITSCHE VERTALER VAN FAUST.

Aldus luidde mijn antwoord op den brief van Andræas. Daaruit blijkt genoeg, dat ik niet voornemens was, iets aan den zin mijner vertaling te veranderen. Veel minder nog kon ik er in toestemmen, een gedeelte van het oorspronkelijke onvertaald te laten, om de teedergevoeligheid der vromen niet te kwetsen.

De heer Frijlink[26], die onlangs te Amsterdam eene vertaling, of liever, zoo als hij zelf bekent, eene navolging van *Faust* uitgaf, heeft de Andræassen van zijn land niet durven trotseeren. Wat hun aanstootelijk had kunnen voorkomen, heeft hij zomaar eenvoudig weggelaten. Zoo heeft hij, onder anderen, den *Proloog in den hemel* niet durven vertalen, omdat, zegt hij, 'de Heer sprekende wordt ingevoerd, wat alte zeer aanleiding geeft tot spotternij of verkeerde toepassing.' Prachtig! Had de heer Frij-link misschien ook eenen brief gekregen van ergens eenen godvreezenden Andræas?

Uit de voorrede derzelfde vertaling of navolging, verneem ik, dat er te Stuttgard eene geïllustreerde uitgave van *Faust* is verschenen, waarin de Heer vervangen wordt 'door den Paus, in groot pontificaal!' Ongetwijfeld zal de Heer zeer dankbaar zijn, dat de Duitsche uitgever hem wel heeft willen sparen; maar of Goethe hem even veel verplichting zou hebben voor deze slimme vervalsching, daar ben ik niet zoo zeker van.

Of zulke vermomming wel in den smaak valt van het duitsche publiek? Hier te lande zou zij maar zonderbaar voorkomen. Verbeeldt u eens den paus, aan wien de drij aartsengelen komen zingen:

> Uw aanblik geeft den englen sterkte,
> Daar niemand u doorgronden mag,
> Uw onbegrijpelijk hooge werken
> Zijn heerlijk als den eersten dag!

Hoe hoog de Paus ook moge geplaatst zijn in de kerkelijke weerdigheid, toch zouden mij de woorden der engelen voorkomen, niet als eene hulde, maar als eenen plompen slag met het wierookvat op den neus van hem, dien zij wilden huldigen.

Dergelijke vrijpostigheid, zelfs al ware zij niet zoo onbezonnen, zou ik niet durven nemen. Ik heb het duitsch gedicht zoo getrouw mogelijk in onze nederduitsche taal getracht over te brengen. Dat mijne vertaling echter geheel dezelfde gebleven is, als in de eerste uitgaaf, dit zal ik niet

beweren. Zij was te hoogduitsch in den vorm; velen verstonden haar niet. Dit heb ik veranderd.

[.../xxxiii...] Mijn wensch om getrouw te blijven aan het oorspronkelijke gedicht was zoo groot, dat ik er meer dan eens den rijm heb aan opgeofferd. Ik heb dit deste meer vermeend te mogen doen, daar Goethe zelf daarin niet zeer nauw gezet is, en de Duitschers, over 't algemeen, handelen daarin vrijer dan wij.

[.../xxxvi...] O! had ik slechts eene navolging willen maken, gelijk de heer Frijlink, dan hadde ik, zoo als hij, alles, tot de eigennamen toe, een onduitsch kleedje aangepast; ik hadde *Wagner* in *Wagenaar* veranderd, *Frosch* in *Kikkers*, ik geloof zelfs dat ik verder zou gegaan zijn, en *Doctor Faust* driestweg zou herschapen hebben in *Doctor Vuist. Il faut oser pousser un système jusqu'à ses dernières conséquences!*

In ernst gesproken, de heer Frijlink schijnt mij een beetje alte vrij met Goethe te zijn omgesprongen.

[.../XL...] Punctum!

Het is tijd, deze reeds alte lange voorrede te sluiten. Als gij, beste lezer, met mijne vertaling ontevreden zijt, dan smeek ik u, wel te willen in aanmerking nemen, dat ik geen voorbeeld van vlaamsche taal heb willen geven; maar enkel den smaak onderhouden voor eene letterkunde, die hier te lande al te zeer verontachtzaamd wordt. Is mij die poging gelukt: deste beter! Is zij het niet; welnu, vergeef mijne verwaandheid, en denk, dat ik, om u te bevallen, zoo goed deed als ik kon.

Eindnoten:

26 Hendrik Frijlink (1800-1886) publiceerde in 1865 zijn ‘navolging’ *Faust: een dramatisch dichtstuk* (Amsterdam: Frijlink).

21
Wolff over Steenbergens *Faust* (1869)

D.E.W. Wolff, 'Bibliographisch Album: Goethe's Faust, vertaald door A. Steenbergen. Met een inleiding van Dr. J. van Vloten.' In: *De Gids*, jaargang 33 (1869), dl. 4, pp. 138-154.

> Diederik Egbert Willem Wolff (1823-1890) studeerde theologie te Leiden, maar zijn al te onorthodoxe opvattingen stonden een loopbaan als predikant in de weg. Hij nam vervolgens de letterenstudie op en promoveerde in 1858 op een proefschrift over het Semitisch letterschrift. Vanaf 1865 was hij docent in de humanoria aan het Nederlands Israëlisch Seminarium te Amsterdam en privaatdocent (en bereidde in die hoedanigheid de jonge Jacques Perk [1859-1881] voor op het staatsexamen). Tevens was hij vast medewerker van *De Gids*, waarin van zijn hand voornamelijk letterkundige en biografische opstellen werden geplaatst. Daaronder bevindt zich ook een aantal die vertaling als onderwerp hebben en waarin hij zich als een erudiet en weloverwogen criticus laat kennen.

Stond het vrij om, bij een vertaling van Faust, met den goeden wil en de edele bedoeling voor lief te nemen, dan zou men slechts toejuiching kunnen schenken aan hem, die zich de moeite geeft om den dichtlievenden hollander den toegang te openen tot een dichtstuk, dat, eenmaal verstaan en begrepen, genoemden hollander van menig vooroordeel zou kunnen bevrijden, en onder anderen zou kunnen bijdragen om hem te genezen van overdreven ingenomenheid met eigen rijmelarij. Jammer maar, dat het willen en bedoelen hier niet voldoende is. Goethe's Faust vertalen is een werk dat òf goed, òf in het geheel niet moet gedaan worden. Wie dit werk onderneemt en uitvoert met ontoereikende middelen, bereikt het tegendeel van hetgeen hij bedoelde. Na de lectuur van zijn vertaling zal de dichtlievende hollander uitroepen: 'Kijk, hadden we geen gelijk? Het is met dien Goethe zoo veel bijzonders niet; zijn Gretchen kan niet halen bij Bilderdijks Elpine; die spreekt vrij wat mooijer.' Tot het vertalen van

den Faust wordt een mate van talent en arbeid vereischt, die grooter is dan men denken zou. Trouwens, bij het onafgebroken geklepper van de hollandsche vertaalmolen, waarin zoo zelden goed meel gemalen wordt, bederft men zijn gehoor, en verliest zijn vermogen om een goede vertaling van een slechte te onderkennen. Maar iemand die duitsch verstaat, zou ook dit van de duitschers kunnen leeren. Zij bezitten een genoegzaam aantal werken, waaraan men de moeijelijke kunst van vertalen zou kunnen bestuderen; werken, die als toonbeeld kunnen dienen van hetgeen op dit terrein kan worden verricht. Ik noem b.v. slechts: Shakespeare's Sonnetten van Bodenstedt en den Sophocles van Jordan. Buitendien, een vertaler van Faust behoeft/ (139) niet verlegen te zijn om modellen, waaraan hij des noods zijn werk zou kunnen toetsen, en waarvan hij zou kunnen leeren hoe een vertaling van Faust er behoort uit te zien. In het fransch bestaan er, voor zoo ver ik weet, drie vertalingen, die van Stapfer, van Porchat en van Henry Blaze; waarvan de laatste inzonderheid allerwege als voortreffelijk wordt gewaardeerd. [...]

Eene andere eigenaardigheid meen ik opgemerkt te hebben in de zucht van den vertaler om een aantal naamwoorden met een zachte *e* te verlengen; b.v. *gidse, ziele, harte, stemme* [...].

[.../140...] Ik heb altoos gemeend dat deze verlenging der naamwoorden eigen was aan de nederlandsche kanseltaal, en dienen moest om de rede te rekken en haar zalving bij te zetten. Waartoe zij echter in een vertaling van Faust moet dienen, tenzij om hier en daar het vereischte aantal syllaben in den versregel te krijgen, is mij niet duidelijk.

[.../ 141...] De vrijheid, die de vertaler zich veroorlooft in het smeden van woorden en het verbinden van heterogene uitdrukkingen, veroor-/ (142) looft hij zich tevens in de woordvoeging. Iedereen weet, dat de duitsche woordvoeging in een aantal gevallen van de hollandsche verschilt. In het duitsch, dat de casus-uitgangen beter bewaard heeft, kan men in een aantal gevallen, waar zulks in het hollandsch niet mag geschieden, den bepalenden genitief vóór het naamwoord plaatsen, waarvan hij afhangt. De volgorde van twee afhankelijke infinitieven is in het duitsch soms anders dan in het hollandsch. Gesteund door die vrijheid van woordvoeging, kon Rückert het zelfs wagen om den genitief van bepaling tusschen een dergelijk adjectief en zijn substantief te plaatsen, in de regels:

Süsze meiner Kindheit Auen,
die ich lange nicht gesehn -

Vertaalt men nu deze regels in het hollandsch, heel woordelijk en getrouw, aldus:

Zoete mijner kindschheid dreven,
die ik lange niet gezien -

dan krijgt men ten naaste bij eenig denkbeeld van de manier, waarop de vertaler van Faust zijn model op den voet volgt, en de duitsche vrijheid op vaderlandsche bodem overbrengt. ‘Ein freies Leben führen wir’, zingen de bandieten bij Schiller; ‘ein freie Sprache reden wir’, denkt onze vertaler, en laat zijn hollandsch luchtsprongen maken, zoo als men er tot nog toe weinig heeft gezien. De voorbeelden zijn voor 't nemen:

Ik waag het niet de sfeeren *in te zweven*.
Van waar *mij klonk die zoete toon*.
Mijn spreuke heeft *geen leed hem gedaan*.
En nu ik u *heb kennen leeren*.
Christus is opgestaan *uit der ontbindingsschoot*.

Waarschijnlijk was dit eerst: uit der ontbinding schoot; een substantief met een voorafgaanden bepalenden genitief. Vervolgens is uit het substantief met zijn bepaling een zamengesteld woord geworden: ontbindingsschoot; maar tevens het lidwoord in den genitief blijven staan.

Stijg niet tot *des welfsels top*.
Wat bindt u aan dees cel? ik zag er *killer geen*.
Daar was iets in mij,
Dat 't harte mij ontroerde en u van schuld *sprak vrij*.
Des *menschdoms gantsche jammer* grijpt mij aan.

Uit deze weinig voorbeelden (men zou er veel meer kunnen aanhalen) moge men opmaken, in hoever de eerste eigenschap van een vertaler, dat hij namelijk zijn eigen taal meester is, bij dezen vertaler van Faust wordt aangetroffen. Ik twijfel er aan of het met zulk hollandsch als wij hier vinden, wel eens mogelijk zou zijn om ook maar den zin van Goethe's woor-

den in eenvoudig proza terug te geven. Het zou anders van onzen vertaler geen al te groote bescheidenheid zijn geweest, als hij voorloopig zijn krachten eens aan een proza-vertaling had beproefd. Ook Henri Blaze heeft dezen weg ingeslagen. Hij vertaalt in proza en bewaart rijm en dichtmaat voor het lyrische gedeelte, voor de zangen en liederen, die hier en daar zijn ingevlochten. Daarmeê heeft hij aan de schoonheid van het oorspronkelijk in zijn vertaling geen afbreuk gedaan. Integendeel, hij heeft het zich zoodoende mogelijk gemaakt om in het drama met zooveel te meer getrouwheid en juistheid de gedachten van Goethe terug te geven, een zaak waar het bij een gedicht als ‘Faust’ in de eerste plaats aankomt.

[.../ 147...] In 't voorbijgaan veroorlove men een kleine opmerking, die bij de lectuur van ‘Faust’ zich onwillekeurig aanbiedt. Onze vaderlandsche zangers hebben in den regel weinig snaren op hun instrumenten. Wel is waar zijn het meestal fiksche bas-snaren, die een zwaar en brommend geluid geven; maar dat neemt niet weg dat zulk een instrument weinig geschikt is om er meê te moduleren in verschillende toonsoorten. Goethe's Faust nu (componisten als Beethoven en Schumann hebben dat gevoeld) gelijkt op een symphonie, die beurtelings alle toonen, van den diepsten tot den heldersten, laat hooren en in de meest verschillende toonsoorten moduleert; een symphonie, waarin nu eens alle stemmen zich vereenigen om accoorden te vormen van wegslepende schoonheid, terwijl dan weêr een enkel instrument domineert en bij eenvoudig accompagnement, liefelijke melodiën speelt. Nu hooren wij Faust in somber droefgeestige toonen klagen over 's menschen kortzichtige kennis, beperkte kracht en vruchteloos streven; dan treedt Wagner op en ontwikkelt met kalm en onverstoorbaar zelfbehagen de gemeenplaatsen van zijn schoolsche boekenwijsheid. Nu treft ons het scherpe geluid van de sarcasmen en spotternijen van Mephistopheles; dan luisteren wij verrukt naar het naieve gekeuvel van Margaretha. Wie voor die verscheidenheid van toon geen oor heeft, of ze in zijn / (148) vertaling niet weet uit te drukken; wie niet anders kan dan droogweg van 't begin tot het eind in denzelfden toon blijven, die doet verstandig als hij Goethe's Faust stilletjes laat liggen. Hij toont dan ten minste eenig ontzag voor een dichtstuk, dat een componist als Beethoven de gedachte heeft doen opvatten, om er een instrumentaal-muziek bij te schrijven, maar ook weder voor het kolossale van die taak heeft doen terugdeinzen; dat aan een dichter als Byron zijn Manfred heft

geïnspireerd en waaraan schilders als Scheffer en Kaulbach de motieven hebben ontleend voor sommige van hun schoonste werken.

Is het misschien van een vertaler van ‘Faust’ te veel verlangd, als men eischt dat hij zich duidelijk bewust zij van de eigenlijke en bijzondere eischen, aan zulk een werk verbonden? In elk geval mag men verlangen, dat hij de taal versta van het werk dat hij vertalen wil. Hoe is het in dit opzicht met onzen vertaler gesteld? Men verkeert soms in 't onzekere, vooral bij vertalingen in dichtmaat, of een verkeerde vertaling aan verkeerde opvatting van de oorspronkelijke woorden is toe te schrijven, of aan onvermogen om het goed opgevatte denkbeeld behoorlijk in 't hollandsch uit te drukken.

[.../150...]

———

Wie een meesterstuk van dichtkunst vertaalt, verricht een dergelijk werk als de schilder of teekenaar, die naar de schilderij van een groot meester een copij vervaardigt. Zoo trof ik voor eenigen tijd in het vertrek van het museum te Dresden, waar Rafaëls Madonna hangt, dag aan dag een teekenaar aan, die aan een copij in krijt van dat meesterstuk werkte. Het duurde niet lang of die man met zijn copij interesseerde mij meer dan het schilderij van Rafaël, die, zooals kenners beweren, veel te voortreffelijk is om door iemand, die niet in al de geheimen der kunst is ingewijd, naar behooren/ (151) gewaardeerd te kunnen worden. De copij was, naar het scheen, voltooid; toch stond de teekenaar dag aan dag voor zijn model te werken. Niet dat hij juist altoos de handen op het papier had; langen tijd stond hij soms te staren op de schilderij, als om den indruk van het geheel diep in zijn ziel te prenten; of er werd nog eens een van de beide engelen-kopjes, of een ander gedeelte, bijzonder in oogenschouw genomen, om dan, na lang peinzen en overwegen, aan de copij hier en daar nog een toets toe te voegen. Soms kreeg hij ook bezoek van een of anderen vrind, die zich voor zijn werk interesseerde; dan werd met gemeenschappelijk overleg de copij met het model vergeleken, en in alle bijzonderheden nauwkeurig nagegaan. Als ge dien man zaagt werken, dan moest onwillekeurig de gedachte bij u oprijzen, hoeveel maanden van arbeid en studie hij wel aan zijn teekening mocht hebben gewijd, en hoe lang het nog duren zou, voor dat hij ze voor afgewerkt zou houden; welk

een liefde hem moest bezielen voor de schilderij van den meester, en hoe grondig hij ze moest verstaan en begrijpen, om de taak op zich te nemen van in een eenvoudige krijt-teekening de schoonheid van het origineel, voor zoover dat mogelijk is, terug te geven. Ut pictura poësis - zooals die teekenaar studeerde en werkte, zoo behoort het de vertaler van Faust te doen. Groote liefde voor zijn model moet hem bezielen; zonder die inspiratie, en zonder de kracht en het talent, dat aan de echte inspiratie pleegt verbonden te zijn, kan ook de vertaling van een meesterstuk niet gelukken. Maar, zooals Dante tot zijn Vergilius zegt, bij ‘il grande amore’ moet ‘il longo studio’ komen; het meesterstuk moet in den grond verstaan en begrepen zijn, als een poging tot vertalen ook maar de minste kans van slagen zal hebben. Nu twijfel ik haast, of het niet soms daarmeê te ligt genomen wordt. Datgene wat in 't algemeen duitsche werken, bij schijnbare gemakkelijkheid, voor den hollander moeielijk maakt om te verstaan, geldt in verhoogde mate voor Goethes's Faust. Gelijk geen dichter ooit het land en het volk verloochent, waaruit hij is ontsproten, zoo blijft ook Goethe, tot welk een hoogte hij zich ook verheft, toch altoos duitscher door en door, en zijn Faust is van alle duitsche gedichten het meest duitsche. Wel is waar zou de Faust uit de Faust zijn, niet het gedicht, waarin het leven der eeuw zich op het zuiverst weêrspiegelt, indien het niet een meer algemeen element bevatte,/ (152) waarvoor alle onderscheid van nationaliteit terugwijkt, waardoor ieder kind der eeuw, duitscher of franschman, hollander of zweed, eenvoudig als mensch getroffen en meêgesleept wordt. Maar dat algemeene is met het bijzondere en eigenaardig duitsche zoo innig saâmgeweven, dat het in vereniging daarmede opgevat en verstaan moet worden. Wie dat algemeene van het bijzondere wilde scheiden, zou wel is waar altoos eenige vrucht uit de lectuur van den Faust trekken; maar hij zou het dichtstuk toch slechts ten deele verstaan. Om het geheel te verstaan, moet men zich, om zoo te zeggen, tot duitscher maken; men moet Duitschland kennen, men moet met duitschers, en niet met beschaafden en geleerden alleen, maar nog veel meer met menschen uit het volk geleefd en verkeerd hebben.

[.../154...]

De medegedeelde proeven zullen voldoende zijn om aan te toonen dat deze vertaling van Faust niet als definitief kan beschouwd worden. Moet er een hollandsche vertaling van Faust wezen, dan dient het werk nog eens overgedaan te worden.

22
Vosmaer over het vertalen van Homerus (1877)

Carel Vosmaer, 'Homeros in Nederland'. In: *De Banier*, jaargang 3, nummer 3, 1877, pp. 1-52.

Mr. Carel Vosmaer (1826-1880) was aanvankelijk werkzaam als jurist, maar besloot na financieel onafhankelijk te zijn geworden tot een loopbaan in de letteren. Bekende publicaties van zijn hand zijn het geheel in hexameters gestelde *Londinias* (1875) en *Nanno* (1883). Hij wordt over het algemeen gezien als een van de voorlopers van de Tachtigers - in poëticaal opzicht, maar ook als de man die hen de eerste publicatiemogelijkheden gaf (zie ook Nr. 26).
De publicatie van zijn vertalingen van Homerus (de *Ilias* in drie delen van 1878 tot 1880 en de *Odussee* postuum in 1888-1889) vormt een belangrijk moment in de Nederlandse vertaalgeschiedenis, met name wat betreft de vertaling van de klassieken. Volgens Vosmaer zelf is zijn vertaling de eerste *echte* vertaling van Homerus, d.w.z. van Homerus 'zoals hij is'.
Deze bijdrage uit *De Banier* zou later, in iets uitgebreidere vorm, als inleiding verschijnen bij de derde aflevering van zijn *Ilias*vertaling.
Een groot deel van dit stuk bestaat uit een historisch overzicht van eerdere Nederlandse vertalingen, waar Vosmaer zich zeer kritisch en vaak laatdunkend over uitlaat[27]. Tegenover de Nederlandse praktijk stelt Vosmaer die van de Duitsers, die er wel in geslaagd zouden zijn een traditie op te bouwen in hexametrische Homerusvertalingen. Vosmaer plaatst zichzelf in die Duitse traditie.
Het laatste deel van dit stuk vormt een korte Nederlandse versleer, waarin Vosmaer zijn keuze voor een echte Nederlandse hexameter naar Grieks voorbeeld bepleit. Hij trekt daarin fel van leer tegen de ontwikkeling van de Nederlandse dichtkunst en de aansluiting daarin bij Franse voorbeelden.
Tussendoor ontwikkelt Vosmaer ook nog zoiets als een eigen vertaal-poëtica.

[.../25] Dat een man, zoo geoefend in den versbouw als da Costa, hierin zoo geheel mis kon tasten, dat in de geheele hollandsche poëzie, van Vondel tot de halsstarrigheden van heden, bijna allen blind waren voor andere als fransche maten, is een ramp geweest voor onze dichtkunst en onzen dichtgeest. Beiden zijn er door verarmd en eenzijdig geworden. Men behoeft den alexandrijn en het fransche sylbentellen niet geheel na te laten, maar beiden, onze rythmiek en onze dichtgeest hadden winst behooren te doen, eerstens met de middeneeuwsche/ (26) versvormen, voorts met de metrische en rhytmische op het voetspoor der ouden, dan met Shakespeare's blank verses, eindelijk met den rijken schat van duitsche dichtvormen.

Eene kritiek van het bij ons bestaande versstelsel zou te ver leiden, het wordt tijd tot het stellige gedeelte van mijn betoog over te gaan. Ik beperk mij hier, waar het Homeros geldt, tot den hexameter alleen.

Er is eene wet die vooraan vast staat, en waaraan meer dan eenige helleensche kunst zoo zeer voldaan heeft dat zij haar gansche wezen beheerscht, de *eenheid van vorm en inhoud*.

Reeds daardoor is de vertaler van Homeros onvoorwaardelijk, schoon binnen de grenzen van het mogelijke, gebonden aan den homerische vorm, zowel in het vers, als in alle deelen van zinbouw, woordvorming, vergelijkingen, epitheta enz.

Gelukkig staat de mogelijkheid dit in eene germaansche taal met betrekkelijk voldoenden uitslag te doen, vast. Het voorbeeld van Voss blijft met gebiedenden kracht bestaan. Voss echter heeft dat gezag niet op eens veroverd.

Het is niet onaardig hierop even een oog te werpen, want de strijd dien hij voor negentig jaar te strijden had en waarin hij verwon, staat bij ons eerst nu voor de deur. Als men lezen *wil* kan men zich veel onnut geschermutsel besparen. Al de aanmerkingen die men in Nederland tegen eene aanstaande vertolking in hexameters *zal* maken, zijn in Duitschland reeds sinds negentig jaren gehoord en thans verouderd.

Thans staat vast dat Voss door zijne hexameters niet alleen/ (27) de duitsche metriek, maar geheel de duitsche taal ontzachelijk heeft vooruit gebracht.

Wir müssten das Herz fassen endlich einmal ungereimte Verse zu machen, zuchtte Gottsched in 1742 ? en hij zelf maakte een aanvang. [...]

Toen trad Johann Heinrich Voss op, in 1781 met de Odussee, in 1793 met den geheelen Homeros.

Lessing en Herder waren noch overtuigd geweest dat Homeros niet in zijne versmaat in het Duitsch te vertalen was; Wieland stond zelfs tegen den tweeden Voss op; ook Schlegel, doch deze herriep later zijne veroordeeling.

Toch drong allengs de vertaling van Voss door. Zelfs Goethe werd gewonnen. Niemand die thans meer twijfelt of Homeros ooit zóo is gevoeld en weergegeven als door Voss, niemand die niet den hexameter van Voss tot punt van uitgang neemt.

[...]

Aan al deze nieuwe pogingen ligt éene aanmerking tegen Voss ten grondslag: zijne taal, zinbouw en woordkeus heeft veel conventioneels; zij is geen Duitsch, maar eene vertaalspraak; zij is niet vloeiend genoeg.

Nu is het zeker dat deze aanmerking niet altijd geheel/ (28) van grond ontbloot is, dat verbetering niet is uitgesloten. Het is waar dat vooral Donner eenen Homeros heeft gegeven die meer duitsch en vloeiender is ? maar dan ook veel minder Homeros is.

Tusschen deze twee zal elke vertaler van Homeros geslingerd worden. Het gelukkigst zal hij slagen die de beide eischen het meest zal bevredigen; het is eene zaak van smaak, waar telkens in bizondere gevallen beslist moet worden, waar geen volstrekt voorschrift te stellen is.

Wat bij de vertaling van Homeros vooral in het oog moet worden gehouden, is het karakter van het oorspronkelijke zoo veel mogelijk te behouden, in vorm en geest. Beiden, vorm en geest zijn daarin zoo nauw verbonden dat wij ze te zamen dienen te behandelen, alleen met uitzondering van den versvorm, dien ik ten slotte zal bespreken.

Vooral treft ons de vereeniging van natuurlijkheid en kunst, zoowel in de teekening der beelden, van hunnen karakters, hunne bewegende krachten, als in de beschrijvingen, de vergelijkingen, de epitheta. Eenvoud en toch fijnheid; naiefheid zonder platheid; kracht en grootschheid zonder gezwollenheid. Volstrekt noodzakelijk is het bewaren van dat onopgesmukte en eenvoudige[...].

[.../31...] Dit zijn enkele aanwijzingen van de eigenaardigheid die het wezen van den epischen stijl der Ilias uitmaakt./ (32) Als men die verwaarloost, gaat het karakter verloren, en hierin ligt ook het bewijs dat tot dus ver de nederlandsche vertaling van Ilias en Odussee mislukte.

Tot dit eigenaardige behoort ook in hooge mate de versvorm. Die dezen verandert doet terstond het karakter verloren gaan. Homeros is niet anders als in hexameters weder te geven.

Die versvorm, gelijk trouwens elke dichtvorm, is volstrekt niet willekeurig, zoo als menigeen denkt.

De epische stijl der Ilias en de hexameter vereischen, veroorzaken elkander wederkerig. Aan dit metrum zoo veel gewicht te hechten, is dus niet een gril van een dichter of een geleerde; het metrum is hier geene ondergeschikte zaak, geen bloote vorm die voor geest en inhoud zou moeten wijken. Het is eene onverbreekbare eenheid.

[.../37...] De eenige vraag die noch te beantwoorden valt, is deze: is het mogelijk goede hollandsche hexameters te maken? Strijdt de aard der taal er tegen?

Reeds aanstonds geven een aantal schoone voorbeelden ons goede hoop.

Tusschen het Hoogduitsch en Nederlandsch bestaat geen verschil in aard; alleen in onderdeelen en op ondergeschikte punten. Nu hebben beoefening en uitoefening beide bewezen, dat de duitsche taal uitmuntend voor den hexameter geschikt is. Wat de theorie aangaat wijs ik het liefst op het voortreffelijke werk van *Gruppe* Deutsche Uebersetzerkunst[28], wat de praktijk betreft op Voss, Wolf, Donner, Jordan; op Goethe, Schiller, Platen. Honderden zijn er, maar dezen volstaan reeds.

/(38) Wij kunnen een stap verder gaan en op Nederlanders wijzen, Dautzenberg, van Beers, Frans de Cort, de Rop.

Wat den aard onzer taal betreft, onze woordvoeging, zinbouw, woordvorming heeft veel verscheidenheid, lenigheid, vrijheid. Wij kunnen woorden op verschillende wijzen samenstellen; de woorden verkorten, verlengen; de zinnen op twee, drie wijzen omzetten, het objekt en subjekt nu eens voor, dan achter, dan in het midden plaatsen.

Wezenlijk bestaat er reeds van ouds af eene veel nauwere verwantschap van de germaansche rythmiek met de antieke, dan met de nieuwere fransche. Het fransche stelsel van lettergrepen te tellen heeft, sinds de 16de eeuw en tot heden, ons metriesch stelsel overheerscht, en het oude wezen wel tot onkenbaar worden toe verduisterd en verward, maar niet geheel vernietigd.

Ons oude vers toch is, even als het antieke, geheel rythmiesch; de syllaben worden er volstrekt niet geteld, maar het rythme bestaat uit heffin

gen, die altijd op de wortelsylben vallen, en dalingen met een ongelijk en onverschillig sylbental.

[.../40...] Een gewichtig bezwaar is gemaakt: in de klassieke talen wordt de prosodie beheerscht door de quantiteit, dat is, de lengte of kortheid der lettergrepen, in het Duitsche en Hollandsch doet de lengte niets, maar geldt alleen het accent, de klemtoon.

Er is echter een bewijs voorhanden dat eene oorspronkelijk niet quantiteerende taal uitstekend hexameters kan leeren maken. Het oude latijnsche vers was niet quantiteerend, het saturnische vers werd geteld en met heffingen gebouwd, en toch hebben later Ovidius, Horatius, Vergilius bewezen hoe geschikt het Latijn is voor den hexameter.

Intusschen de opmerking heeft eenigen grond. De vraag is alleen of men der taal geweld aandoet door het streven om het verschil te boven te komen.

Nu moet men echter het gewicht van het bezwaar niet overdrijven. Vooral moet men het wezenlijke niet voor het ondergeschikte, de zaak niet voor formalisme, doen zwichten.

Ook bij quantiteit bestaat accent. Het verschil tussen quantiteit en accent moet niet onverzoenbaar worden geacht. Ik neem het woord accent voor ons aan; maar laat niet toe dat er verkeerde gevolgen uit worden afgeleid. Wat is ons accent? De nadruk door toon of zin geeischt, en liggende op de hoofdzaak, den wortel van het woord. Er is dus woord- en zinaccent. Doch beide hebben eene zelfde uitwerking, den nadruk. Juister dan van accent ware het dus bij ons te spreken van gehalte of gewicht, hetzij door den zin, hetzij door den/ (42) sylben die zoowel door toon als door gedachte inhoud veel te veel waarde hebben om als kort te gelden.

[...]

Onze hexameter moet dus geheel gebouwd worden volgens het accent; de klemtoon vormt lengte. De groote waarde van dit accent- of klemtoonstelsel ligt daarin, dat in het Duitsch en Hollandsch begrip en toon altijd samenvallen, de toon valt op den hoofdinhoud, op den wortel van het woord; de toon klemt en verheft dus het begrip, in het woord vervat[.]

[.../44] Ik weet zeer goed wat men zal antwoorden: Gij hebt geen begrip van het onderscheid tusschen woordaccent en versaccent. Mijn betoog heeft echter eene andere strekking. Ik wil die verssoort laten gelden. Maar als men sine grano salis tegen onzen hexameter redeneert, doe ik het tegen het gebruikelijke hollandsche verzensysteem. Wil men bij ons de verzen alleen blijven *tellen*, dan eisch ik ook strengheid; wil men daaren

tegen toegeven dat het tellen verworpen moet worden, om plaats te ruimen voor het stelsel der heffingen en dat der rythmen, dan ben ik te spreken. Maar dan ook komen wij elkander nader en de weg ter oplossing van het geschil ligt open. In ieder geval kan men van den hexameter leeren strenger acht te slaan op de waarde der lettergrepen.

[.../48...] Voss heeft eerst den trocheus niet geschuwd, doch later zich beijverd hem te vermijden. Hij is er dikwijls gezocht door geworden. Na hem was het streven vooral dáarop gericht, hexameters zonder trocheën te maken. De zaak is zeer ondergeschikt en het verstandigste is wat Gruppe met overredenden klem heeft betoogd. Men gebruike zoo veel mogelijk spondeën, men dulde echter de trocheus.

Immers wat is het geval?

Wanneer men zelf dicht, kan men de schikking beheerschen; niet wanneer men vertaalt. Nu zal men door over-/ (49) dreven vrees voor trocheën vaak gevaar loopen aan het uiterlijke meer gewicht te geven dan het wezenlijke, en het juiste woord door een ander te vervangen, alleen om het schijnbare voordeel van een trocheus te vermijden.

Het karakter, de zin hebben in eene vertaling toch de hoogste eischen. Men vergete nooit dat het dichterlijke en muzikale boven het mechanische staat; vooral dat het vers niet moet beoordeeld worden naar het *schrift*, maar als *gesproken* woord. Homeros zelf geeft hier als het ware eene vingerwijzing. Men zegt altijd dat het sluiten van den hexameter met eenen spondeus eene wet is. Welnu, talrijk zijn bij Homeros de gevallen waarin dit geen plaats vindt, maar een trocheus het vers sluit. Zoo behoeven wij dan ook niet zoo bevreesd te zijn, als de zin het vraagt en het rythme van het vers er door gebaat wordt, een trocheus in de overige voeten toe te laten.

Maar niet in spitsvondigheden over lengte of kortheid, quantiteit of accent ligt de hoofdzaak. Deze ligt in het karakter van het rythme, in den bouw van het vers; waar zijne ronding, golving, spanning is, waar zijn gewrichten, zijn spieren zitten; of het goed loopt, glijdt, springt, vleit of stormt. De rythmus is, zoo als de Lamartine zegt, un langage cadancé comme une danse des mots dans l'oreille. Een dans: ook de geleerdste dansmeester kan geene bevalligheid scheppen, wel aanwijzen hoe zij zich ontwikkele. De passen en figuren zijn doode vormen; de mollige, smedige beweging van het lichaam, de veerkracht der slanke enkels brengen het leven in den dans; zij geven die duizenderlei zwaaiing en zwenking, de uitzetting of krimping der kracht. En zoo is ook het vers.

Eindnoten:

27 In een naschrift bij het artikel ‘De Homerische gezangen merkt Busken Huet over deze inleiding op: ‘Zelfverdedigingen, in aangelegenheden van technischen aard, hebben alleen belang voor het gilde der vertalers onderling.’ en ‘Den lof, aan deelen der vertaling toegezwaaid, zou ik na kennismaking met het geheel nog willen versterken; doch niemand kan die smakelooze inleiding prijzen’. (Busken Huet 1868-1885, deel 12, pp. 62-63).
(http://www.dbnl.nl/tekst/busk001litt12/bh12_002.htm), bezocht op 10-12-2002)

28 Vosmaer verwijst hier naar het standaardwerk van O.F. Gruppe (1804-1876) uit 1866: *Deutsche Uebersetzerkunst: mit besonderer Ruecksicht auf die Nachbildung antiker Maasse, nebst einer historisch begruendeten Lehre von deutscher Silbenmessung: ein Supplement zu jeder deutschen Littera-tur-ge-schichte*.

23
De beoordeelaar beoordeeld (1878)

D.E.W. Wolff, 'Bibliographisch Album: *Het leven van Ludwig Uhland en vertalingen uit zijn dichtbundel, door B. van Meurs. Nijmegen, Blomhert en Timmerman, 1877*.' In: *De Gids*, jaargang 42 (1878), dl. 1, pp. 149 - 161.

> Dat de stukken van Wolff over vertaling het occasionele van de kritiek overschreden, bleek al uit de theoretische exercitie in vorige tekst (nr. 21). Hij grijpt zijn bespreking van deze bundel aan om in te gaan op de rol en de positie van de vertaalcriticus. Zijn kritische beginselen en uitgangspunten doen ook nu nog overtuigend aan.

[...] Van beoordeelaars hoort men wel eens de verklaring, dat zij dit of dat anders gewenscht hadden. Maar de auteur kon toch te voren moeilijk weten wat zijn aanstaande beoordeelaar wenschen zou; en al had hij het geweten, dan lag hij nog niet onder de dure verplichting om er aan te voldoen, maar kon gegronde redenen hebben om die wenschen niet tot de zijne te maken. De beoordeelaar dient te beginnen met zich op het standpunt van zijn auteur te plaatsen en derhalve bij dit werkje te vragen: Hoe heeft de heer van Meurs Uhland gelezen? Welke trekken van Uhlands poëzie hebben hem bij voorkeur geboeid en welke aandrift bewoog hem om van de lectuur tot de vertaling over te gaan? Met het oog op hetgeen de vertaler heeft gewild en bedoeld moet ik verklaren dat hij doorgaans voortreffelijk werk geleverd en zijn doel getroffen heeft.

Vertalingen worden hoofdzakelijk geschreven voor degenen, die de vreemde taal niet genoeg machtig zijn om het werk ten volle te verstaan. Meesterstukken van vreemde letterkunde door vertaling voor den hollandschen lezer toegankelijk te maken, is een verdienstelijk werk, als er de hand niet meê gelicht wordt. In Nederland wordt ontzachlijk veel vertaald; maar het is de vraag of de kwaliteit tot de massa wel in de rechte verhouding staat. Als een meesterstuk van vreemde letterkunde in een

middelmatige of slechte vertaling aan het licht treedt, dan/ (150) wordt er door den schrijver van zulk een vertaling wel is waar geen misdrijf gepleegd, dat onder de termen valt van de strafwet, maar toch een zeker vergrijp tegen een anders eerlijk verworven letterkundigen roem. Het is de schuld van den vertaler, als de lezer, voor wien het werk in de oorspronkelijke taal niet toegankelijk is, den schrijver voor de fouten en tekortkomingen van de vertaling aansprakelijk maakt.

De heer van Meurs heeft zich aan Uhland niet vergrepen. Hij heeft zich blijkbaar met warme toegenegenheid en aandachtige studie in zijn auteur verdiept. Hij heeft zichzelven, zijn gevoel, zijn innige overtuiging in Uhland teruggevonden. Opgetogen over de schoone en krachtige uitdrukking, welke Uhland aan dat gevoel heeft weten te geven, beproefde hij den duitschen dichter hollandsch te doen spreken, en terwijl hij dit zoo goed mogelijk poogde te doen, verhoogde hij zijn genot, zoowel door dieper in te dringen in de schoonheden van het oorspronkelijk, als ook door de mededeeling aan anderen en het vooruitzicht van nieuwe vrienden te winnen voor den dichter zijner keus. Een vertaling, in dezen zin begonnen en voltooid, kon niet mislukken, of de vertaler moest zich geheel en al vergist hebben in de schatting van zijn eigen talent van dichterlijke uitdrukking in de moedertaal. Uit elke bladzijde van deze vertaling blijkt dat zulk een vergissing hier niet heeft bestaan.

Traduttore traditore: zegt het bekende spreekwoord; maar wie zich dat gezegde al te veel wou aantrekken, moest nooit aan vertalen denken. Dat er bij het vertalen wat gegeven en genomen moet worden, dat men er niet komt zonder een weinig transactie, dat zal ieder geredelijk toestemmen. Een hoofdvereischte is echter, dat het eigenaardig karakter en de bijzondere stijl van het oorspronkelijk niet al te zeer uitgewischt worde. Sommige hollandsche vertalers van uitheemsche dichtwerken bezitten een bewonderenswaardige gemakkelijkheid van dichterlijke uitdrukking. Maar soms doet zich het geval voor dat die gemakkelijkheid veeleer een hinderpaal dan een hulpmiddel is om goed te vertalen. De natuur pleegt haar gaven te verdeelen en waar zij geeft tevens te onthouden. Groote gemakkelijkheid van uitdrukking gaat weleens gepaard met volslagen gemis aan oorspronkelijke vinding. Vinding echter is in de dichtkunst, gelijk overal, die ziel van het werk. Zij alleen geeft aan het echte dichtwerk dat eigenaardig karakter, waardoor het zich/ (151) volstrekt onderscheidt van al wat vroeger was en later zijn zal. Nu zal men misschien

zeggen, dat de vinding die hier bedoeld wordt, bij het vertalen gemist kan worden, en dat de vertaler genoeg heeft aan het talent om de juiste uitdrukking te vinden. Ik geloof echter dat degene die oorspronkelijke vinding mist en misschien geen twee of drie keer in zijn leven een eigen idee heeft gehad, niet zeer geschikt zal zijn om het eigenaardig karakter van vreemde dichtwerken scherp en duidelijk te erkennen en te onderscheiden. Bezit hij nu echter het zoogenaamde meesterschap over de taal, een zaak die men zich tegenwoordig, bij een weinig natuurlijk talent, door vlijtige lectuur verwerven kan, dan zal hij wellicht in het vertrouwen op zijn taalvermogen, de vertaling durven ondernemen van vreemde dichtwerken, die in stijl en karakter zeer van elkander verschillen. Maar dan bestaat er tevens veel gevaar, dat hij het eigenaardig karakter van het vreemde werk zal uitwisschen, om aan al zijn auteurs zonder onderscheid zijn eigen vloeiende maar karakterlooze taal te leenen. Als daarentegen de vertaler niet verstoken is van oorspronkelijkheid en eigen vindingskracht, dan zal hij bij de studie van zijn auteur niet bloot ontvangend maar voortbrengend te werk gaan. Op zelfstandige wijze zal hij in het karakter van den vreemden dichter doordringen en het in de vertaling weten te behouden. [...]

24
Burgersdijk over Shakespeares sonnetten (1879)

L.A.J. Burgersdijk, 'Inleiding'. In: *Shakspere's sonnetten (vertaald door Dr. L.A.J. Burgersdijk)*. Utrecht: J.L. Beijers, 1879. vii-xx.

> Leendert Alexander Johannes Burgersdijk (1828-1900) studeerde mens- en dierkunde te Leiden en promoveerde aldaar in 1852. Aanvankelijk was hij werkzaam als leraar natuurlijke historie aan de KMA te Breda en later aan de HBS te Deventer, van welke school hij ook een tiental jaren directeur is geweest.
> Twee jaar nadat Burgersdijk begonnen was met het omvangrijke karwei het gehele werk van Shakespeare (inclusief de lyrische en dramatische gedichten) in dichtvorm in het Nederlands te vertalen (hij was de eerste die dat deed), kwam er een afzonderlijke uitgave tot stand van zijn vertaling van de sonnetten. Bij die uitgave leunde hij sterk op Duitse voorbeelden, met name de vertaling van Friedrich Bodenstedt (1819-1892). Van hem nam hij ook de afwijkende volgorde van de sonnetten over; daarvan is hij in de latere verzameledities teruggekomen.
> De uitgave van de sonnetten werd voorafgegaan door een uitgebreide inleiding, de enige substantiële proeve van openbare vertaalreflectie die van Burgersdijk is overgeleverd. Een groot deel van de inleiding wordt gewijd aan morele kwesties, met als doel de in de ogen van veel negen-tien-de-eeuwers verderfelijke inhoud (de mogelijk homo-erotisch geladen verhouding tussen de dichter en de aangesproken geliefde) te ontkoppelen van de persoon van Shakespeare. De morele problematiek is er vermoedelijk ook de reden van dat het pas zo laat tot een integrale vertaling van de sonnetten in het Nederlands is gekomen[29].

Zoo ver mij bekend is, bestaan in het Nederlandsch geene vertalingen van Shakspere's sonnetten, behalve van een twaalftal, die door den Heer A.S. Kok zijn overgebracht en gevoegd bij zijne verhandeling: 'Iets over Shakspere's sonnetten', voorkomende in het Februarinommer van De

Gids van 1859. Zoo ik hier eene volledige vertaling dezer gedichten aan mijne landgenoten aanbied, reken ik dus geen overtollig werk te verrichten; ik meen te mogen vermoeden, dat zij bij velen, zelfs onder hen, die meer dan eenige weinige stukken van Shakspere gelezen hebben, nog onbekend zullen zijn, en ik hoop, dat de gelegenheid om zo uit eene vertaling te leeren kennen en waardeeren, aan menigeen welkom zal wezen.

[.../viii] Voor eene juiste opvatting dezer kleine gedichten is het noodig zich in gedachte te verplaatsen in den tijd waarin zij geschreven zijn, want, moge men ook, met Bodenstedt, Shakspere den grootsten dichter van alle tijden rekenen, hij was toch ook een kind van zijn tijd en heeft, bepaald in deze gedichten, den smaak van zijn tijd gehuldigd.

[.../ix...] Dat behoorde nu eenmaal bij de sonnetten. Die kleine gedichten wer-den in de voorname, fijn beschaafde kringen niet gelezen om de harts-ge-heimen van den dichter te leeren kennen, maar men schepte behagen in de bevalligheid en kunst, waarmede de dichter in welluidende verzen de verschillende gewaarwordingen der liefde zijner lezers voor den geest wist te tooveren.

[.../x...] Inderdaad de sonnetten werden als fijne gerechten in beschaafde kringen ter tafel gebracht en beoordeeld, zooals kenners zich verlustigen aan een keurig gesneden camee. Eigenaardig was het ook, dat deze gedichten over het algemeen niet publiek werden gemaakt, maar slechts in afschriften in de letterkundige kringen verbreid werden, zoodat zij dikwijls eerst na jaren, soms eerst na den dood van den dichter, het licht zagen.

[...xii...] [M]en gevoelt de waarheid zijner schilderingen; maar men late zich daardoor niet verleiden tot de meening, door velen gekoesterd, dat de sonnetten de uitdrukking zijn van de liefde, de ijverzucht, de vriendschap, het verlangen, het berouw, door William Shakspere zelven in eigen boezem ondervonden. Men zie er geene autobiografische gedichten in, men trachte niet op te sporen, wie de vriend of de vrienden, wie de geliefde of de geliefden geweest zijn, waarvan de dichter spreekt; men beschouwe ze als voortbrengselen van zijne dichterlijke verbeelding, in den geest van zijn tijd werkzaam. Meent men integendeel hier de persoon des dichters, die in zijn drama's ons achter het masker der door hem geschapen personen steeds ontglipt, eindelijk te kunnen betrappen, dan zal men weldra het spoor bijster zijn en in allerlei ongerijmdheden

ver-vallen, en wel voornamelijk in deze dat [.../xiii...] hij de zwakheid zelve zou zijn geweest en zijn eigen eer met voeten getrapt zou hebben! - Beschouwt men de sonnetten, om de boven opgegeven gronden, als gedichten, die, schoon lyrisch in hun vorm, toch werkelijk dramatisch zijn, dan blijft de eer des dichters onaangetast, en worden integendeel zijne buitengewone gaven op nieuw in het helderste licht gesteld. Dit oordeel is dan ook het oordeel van hen, van wie men ver-moeden mag, dat zij dieper dan anderen in de bedoelingen des dichters zijn ingedrongen: van Prof. Delius[30], den beroemden uitgever van Sh.'s werken, die in 1878 nogmaals krachtig de meening uitsprak, door hem reed in 1851 geuit (in het bovenstaande heb ik menige uiting woordelijk van hem overgenomen), van Friedrich Bodenstedt, die op echt poëtische wijze de sonnetten vertaalde,van Otto Gildemeister, die bij zijne zorgvuldige vertaling de grootst mogelijke nauwkeurigheid heeft betracht[31].

[.../xvi...] Na deze opmerkingen over de sonnetten in het algemeen, mogen er enkele volgen over mijne vertaling en over de eischen die ik mij zelf gesteld heb. Dat iedere vertaling een zoo getrouw mogelijk beeld moet geven van het origineel, is onbetwijfelbaar; zij is bestemd om den lezer het genot te verschaffen, dat de/ (xvii) lezers van het oorspron-ke-lijke, die de taal volkomen machtig zijn, kunnen smaken; maar zij is niet uitsluitend bestemd voor de lezers, die de vreemde taal niet verstaan, daar ook de overigen, voor een groot deel, in hun moedertaal den gang der gedachten, de juiste woordenkeus de muziek der klanken meer onmiddellijk zullen kunnen opvatten en waardeeren. Zij moet getrouw zijn in den vollen zin des woords, dat is, niet alleen den zin van het oorspronkelijke volkomen teruggeven, maar ook de eigenaardigheden van den dichter, zoowel in denkwijze, als in uitdrukking, zoodat de tint en geur der gedichten niet verloren gaan. Toch moet de vertaling niet verraden dat zij eene vertaling is; als de vertaler zijne moedertaal zoo weinig machtig is, dat hij deze geweld aandoet, door een gewrongen zinbouw, door het verkeerd plaatsen, of verminken van woorden, door het afbreken der woorden aan het eind der regels, door valsche rijmen, door onwelluidende opeenvolging van klanken, verraadt, hoe moeilijk het hem viel de gedachten van het oorspronkelijke weer te geven, wanneer hij, aldus, bij al zijn streven naar woordelijke getrouwheid, de schoonheden er van onkenbaar maakt, dan weet men waarlijk niet, waarom hij zich van den metrischen vorm bedient. Men leide uit het gezegde niet af, dat de

taal den lezer niet meer of minder vreemd zou mogen voorkomen, dat de vertaler zich uitsluitend zou moeten bedienen van de woorden en de woordvoeging, die ons voor de brabbeltaal van het dagelijksch leven voldoende zijn, dat een gedicht uit lang vervlogen tijden in de ooren zou moeten klinken als een modern dichtstuk; neen, de vertaler moge over den geheelen taalschat beschikken, hij schrome niet, zelfs weinig gebruikelijke woorden te bezigen en des noods nieuwe te smeden (vooral een Shakspere-vertaler moet dit durven wagen, om ook in stoutheid van taal zijn model eenigszins na te streven), van de gewone woordvoeging af te wijken, om zijne gedachten en gewaarwordingen scherper, duidelijker, zinrijker,/ (xviii) krachtiger uit te drukken, dan hem anders mogelijk zou zijn, maar steeds moeten zijne uitdrukkingen zoo met den aard der taal overeenstemmen, dat het gedicht zijnen uitheemschen oorsprong niet verraadt, dat het een kunst-, geen knutselwerk blijft. Alleen op deze wijze kan men het oorspronkelijke waarlijk getrouw teruggeven. Dat juist door aan deze eischen te voldoen, de vertaling vaak minder woordelijk zal zijn, dan wanneer men zich met knutselwerk tevreden stelt, spreekt wel van zelf; wanneer men bij de boven geschetste ware getrouwheid nog de woordelijke getrouwheid kan voegen, is dit natuurlijk na te streven, maar aan de laatste de eerste op te offeren, zou een vergrijp zijn tegen de kunst. Menige bijzonderheid moet men zelfs opofferen, om de hoofdzaak des te beter te doen uitkomen, zooals een schilder bij het maken van een portret niet ieder rimpeltje of pokputje zal nabootsen, maar de trekken in het juiste licht zal trachten te plaatsen, het oog te doen spreken, in stede van de nauwkeurigheid eener photographie na te streven. Ik heb een vervaardiger van portretten gekend, die zich beroemde het geheim van een schoone goudskleur te bezitten en die dan ook vele officieren schilderde; men kon op de ridderordes de spreuk, op de knoopen het nummer van het regement lezen (de man was eens wanhopig, toen hij vergeefs een knoop van 't 4de regement zocht te krijgen; ‘men kan zulk een knoop toch niet fantaiseeren!’) de gelijkenis was zeer volkomen, - trouwens wat met een passer te meten was, werd gemeten, - en toch, de portretten voldeden niet. Ook bij vertalingen kan men naar al te groote nauwkeurigheid streven, men kan alle deelen hebben overgebracht, maar het geheel toch volstrekt niet uitdrukken.

Somwijlen moet men zich zelfs grootere afwijkingen van het origineel veroorloven. Het kan zijn, dat in oude gedichten uitdrukkingen

voorkomen, waaraan in den tijd des oorspronkelijken dichters zich niemand ergerde, maar die in onzen tijd/ (xix) niet toegelaten zijn, en door hare vreemdheid alle aandacht, ja ergernis zouden wekken en het geheele gedicht zouden bederven. Die deze uitdrukkingen met zorg in zijne vertaling overnam, zou handelen als een schilder die, bij het maken van een portret, door de verlichting eene wrat op de wang van zijn model zeer deed uitkomen en met alle zorg schilderde, zoodat de beschouwer van het portret genoopt werd, eer op dit deel, dan b.v. op de uitdrukking der oogen te letten; de schilder had een meer gelijkend portret geleverd, als hij de wrat had weggelaten. Juist ter wille van de ware getrouwheid der vertaling, juist om met deze denzelfden indruk op de lezers te kunnen maken, als het origineel op 's dichters tijdgenooten uitoefende, meen ik dat uitdrukkingen als de bedoelde moeten verzacht of, in den geest des dichters, moeten vervangen worden, al zijn ook anderen van meening, dat het ongepast is, Shakspere voor onze eeuw pasklaar te maken. Ik heb trouwens slechts een enkele maal dit beginsel in toepassing behoeven te brengen, namelijk in No. 99 (Sonn. 3 der oorspronkelijke rangschikking), waarover men de aanteekeningen nazie.

Ik wenschte de beginselen, welke ik bij vertalingen in het oog meende te moeten houden, hier eenigszins uiteen te zetten. De vraag, waarom ik hier en daar niet woordelijker heb vertaald, is hiermede beantwoord; ik wil er nog slechts bijvoegen, dat de sonnetten, volgens de boven aangehaalde woorden van Meres[32], wegens hunne wondere zoet-vloeiendheid werden geroemd en dat reeds daardoor eene zich angstig aan de woorden bindende, stroeve vertaling moest worden verworpen. De kri-tiek oordeele nu, in hoeverre ik geslaagd ben en recht had dezen arbeid te ondernemen.

De door mij gevolgde tekstlezing is die van Delius. - Van de gewone spelling wijk ik niet noemenswaard af; dat ik het voorzetsel *naar* door *na* vervang, zoo vaak de welluidendheid dit mijns inziens vordert en dat ik hiermede dus tot de spreek-/ (xx) taal nader, zal niemand mij euvel duiden, die bedenkt, dat de onderscheiding willekeurig en van lateren tijd is, door taalmeesters en niet door de spraakmakende gemeente in de wereld gebracht; dat het woord *nacht*, bepaaldelijk in poëzie, het vrouwelijk geslacht, waarvan de verkeerd begrepen adverbiale *s* het wederrechtelijk heeft verstoken, bij mij terug erlangt, zal wel niemand afkeuren.

Aan het slot dezer inleiding zij het mij vergund, op gelijke wijze als Bodenstedt dit deed bij de uitgave zijner vertaling, den wensch uit te spreken, dat dit bundeltjen het zijne moge bijdragen om den grooten Dramaticus, helaas ten onzent nog niet naar waarde, nog lang niet algemeen genoeg geschat, ook als Lyricus te doen waardeeren. Geen hulde kan hem hooger doen schatten, hem een grootscher eerzuil stichten, dan de lezing zijner werken [...].

Eindnoten:

29 Dit is een internationale trend, die geen uitzonderingen kent. Zie Delabastita 1995: 224.
30 Nikolaus Delius (1813-1888), Duits Shakespeare-geleerde, die tussen 1854-1861 een Engelstalige editie van het verzameld werk van Shakespeare bezorgde.
31 Burgersdijk verwijst hier naar: Friedrich Bodenstedt, *William Shakespeare's Sonette in dt. Nachbildung*. Berlin 1862 en Otto Gildemeister. *Shakespeare's Sonette*. Leipzig 1871.
32 Francis Meres (1565-1647) was een van de weinige tijdgenoten van Shakespeare die zich rechtstreekr uitlaat over de sonnetten. Burgersdijk verwijst terug naar een uitspraak uit een door Meres samengestelde bloemlezing, die hij eerder in zijn Inleiding aanhaalde: ‘Zooals men in der tijd meende dat Euphorbus' geest in Pythagoras was over-ge-gaan, zoo leeft de zoete, geestige geest van Ovidius in den lieflijk-vloeienden en honingzoet bespraakten Shakespeare; getuigen zijn Venus en Adonis, zijn Lucreta, zijn suikerzoete sonnetten, die bij zijn ver-trouwde vrienden in omloop zijn’.

25
Keats' *Hyperion* door W.W. van Lennep (1879)

W.W. van Lennep, 'Aan den dinsdagschen vriendenkring bij Professor J.A. Alberdingk Thijm'. In: *Hyperion, uit het Engelsch van John Keats, metrisch in het Nederlandsch overgebracht door Mr. W.W. van Lennep*, Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1927. 25-28. Aansluitend een fragment uit de aanteekeningen bij de eerste zang. 59-60. [Oorspronkelijk in eigen beheer uitgegeven in 1879.]

In het veranderende klimaat van de Nederlandse letteren in het laatste kwart van de negentiende eeuw was ook een rol weggelegd voor de literaire salon die om de week georganiseerd werd ten huize van J.A. Alberdingk Thijm (1820-1889). Regelmatig bezoeker daar was de zeer jonge Jacques Perk. Ook regelmatig te gast was de jurist Willem Warnar van Lennep (1833-1903), die daar inspiratie vond voor zijn vertaling van het lange gedicht *Hyperion* van de Engelse romantische dichter John Keats. In 1879 gaf hij deze vertaling in eigen beheer uit. Een exemplaar daarvan bevond zich in de nalatenschap van Perk en werd na diens dood geschonken aan Willem Kloos, die het ook aan Albert Verwey te lezen gaf. (Stuiveling 1981[3]: 22). Door Stuiveling wordt de vertaling van *Hyperion* als een van de vijf beslissende momenten in de aanloop naar de nieuwe Nederlandse poëzie van rond Tachtig beschouwd. De vertaling vormde voor Kloos een inspiratiebron bij het maken van zijn *Okeanos*. Van Lenneps pleidooi voor het gebruik van de rijmloze vijfvoetige jambe in de Nederlandse letterkunde is aan de Tachtigers niet voorbijgegaan.

Amsterdam Augustus 1879

Er is een vriendlijk huis op den Nieuwezijds Voorburgwal bij de Paleisstraat, 161, waar de gulle gastheer, om de veertien dagen, Dinsdags avonds, vrienden van zeer uiteenloopende meeningen en opvattingen verenigt, om de werken van onze groote Hollandsche dichters samen te lezen.

Is het wonder, dat ik, één van de gelukkigen uit dien kring, naar huis gaande, wel eens bij mij zelven de schoone regels uit het begin van KEATS' Endymion opzeî:

> ‘A thing of beauty is a joy forever.
> Its loveliness increases, it will never
> Pass into nothingness, but still will keep
> A bower quiet for us, and a sleep,
> Full of sweet dreams and health and quiet breathing,’

en eindelijk beproefde een schoon en bij ons weinig bekend fragment van dien beminnelijken, te vroeg gestorven jongen Engelschman, in Hollandsche jamben over te zetten?

Ik bedoel zijn onvoltooiden *Hyperion*. Mag ik U die vertaling opdragen met een kleine inleiding?

[.../27...] Vergunt mij nog een enkel woord omtrent het metrum van de vertaling.

De vijfvoetige rijmelooze jambe is tot nu toe in 't Nederlandsch zeer zelden gebruikt voor een heroïsch gedicht. In het Engelsch, gelijk bekend, is zij, sedert Milton's Paradise Lost, de echte heroïsche maat geworden, en heeft, vooral in den meest verheven stijl, enkele eigenaardigheden gekregen die haar van de Duitsche tragische vijfvoetige jambe onderscheiden. Daartoe behoort het herhaaldelijk omkeeren van den aanslag, ja ook het dikwerf gebruiken van trocheën in het midden van het vaers. Ik heb gemeend in den aanslag trocheën te mogen plaatsen, en geloof dat daardoor het metrum aan verscheidenheid wint.

Eene andere eigenaardigheid van de Engelsche vijfvoetige jamben, die met het geheele samenstel der Engeslche taal in het nauwste verband staat, is, dat vrouwelijke uitgangen aan het slot van de regels zoo goed als niet voorkomen. Daardoor, schijnt het mij, wint de Engelsche ‘heroïc’ het in/ (28) statigheid van den Duitschen zustervorm. Hoe lastig dit ook soms mocht zijn en hoezeer de vrouwelijke uitgangen aan het slot der regels zich in 't Hollandsch van zelf opdringen, zoo heb ik mij verplicht geacht die niet dan bij zeldzame uitzondering toe te laten, zooals in het begin of het slot van een periode of waar ik een sterk accent op de tiende lettergeep volstrekt noodig had.

Omtrent andere bijzonderheden verzoek ik U vriendelijk de aanteekeningen achter mijne vertaling in te zien, waarin gij o.a. iets zult vinden, wat U licht meer dan in dit droog begin zal aantrekken, en wel, ter juistere waardeering van den Engelschen dichter, verscheidene van zijne schoonste regels in hun oorspronkelijke vorm.

(/58) Aanteekeningen op den eersten zang

[.../59...]

Regel 1-21. In zijne fraaie verhandeling, 'Drie voorwaarden van Kunstgenot,' te lezen in het 3de en 4de nommer van den 'Nederland', jaargang 1879 en waarvan het eerste gedeelte aan KEATS is gewijd, zegt BUSKEN HUET, die, evenals ik, KEATS heeft liefgekregen:

'Geheel dit onderhoud van THEA en SATURNUS, de gedaante van den God en de Godin, het oord der ontmoeting, is meesterlijk beschreven: niet dan die somber klinkende substantieven en adjectieven, die men te vergeefs beproeven zou van de eene taal in de andere over te brengen.'[33]

Omtrent dit 'te vergeefs beproeven zou' wenscht/ (60) de eerste Nederlandsche vertaler te zeggen, dat hij eene nieuwe, eene herhaalde poging om dit en andere gedeelten van den 'Hyperion' naar waarde over te zetten aan alle jonge dichters aanbeveelt, die den rijmeloozen jambischen vijfvoet tot voertuig willen maken van eigen verheven gedachten. [...]

Eindnoten:

33 Ook in Busken Huet 1868-1885, tiende deel, p. 133. http://www.dbnl.nl/tekst/busk001litt10/bh10_006.htm, bezocht op 10-12-2002)

26
Kloos over Burgersdijks Aischylos (1880)

Willem Kloos, 'De Prometheus van Aischulos', in: *De Nederlandsche Spectator*, 25 september 1880, pp. 311-313 (ook in: *14 Jaar Lite-ra-tuur-ge-schiedenis* 1880-1893, Amsterdam: S.L. van Looy/H. Gerlings, 1896, pp. 46-55.)

1880 Heet een magisch jaartal in de Nederlandse letteren te zijn, al gebeurde er dat jaar niet veel. Als de geboortedatum van de Beweging van Tachtig wordt meestal 1882 gegeven, het jaar waarin de dan 56 jaar oude letterkundige, jurist en Homerus-vertaler Carel Vosmaer (zie nr. 22) de bundel *Gedichten* van Jacques Perk bezorgde en de 23 jaar jonge Willem Kloos (1859-1938) daar een, al snel daarna legendarisch geworden, 'Inleiding' bij liet schrijven, het eerste manifest waarin een nieuwere literatuur werd ingeluid. Vosmaer was des-tijds redacteur van *De Nederlandsche Spectator*. Twee jaar voor die beroemde 'Inleiding' liet diezelfde Vosmaer diezelfde Kloos, destijds student in de klassieke letteren te Amsterdam, in dat blad de ruimte om een in *De Gids* gepubliceerde vertaling door L.E.J. Burgersdijk (zie hiervoor nr. 24) van de *Prometheus* van Aischylos te bespreken. De tekst kan gelezen worden als een kleine prelude op latere ontwikkelingen.

[...] Hoevele ontwikkelde lieden in geheel Nederland - natuurlijk buiten de philologische vakgeleerden - zouden genoeg belangstelling koesteren voor de poëzie van Hellas, om zich aan het overbrengen eener Aischulische tragedie te wagen? Het is er verre van, dat de Grieksche geest datgene zou geworden zijn voor onze moderne litteratuur, waarvoor zij elders sinds lang erkend is, de macht, die der taal haar volle plastiek moet geven, eenvoud en diepte aan poëtische conceptiën, ruimte van blik en vrijheid van ziel aan velen, die thans den letterkundigen rijkdom van hun volk meenen te vermeerderen. Maar toch doen zich verblijdenden teekenen op van een beteren tijd, die in aantocht is, en daaronder moet

ook het werk van den heer B. geschikt worden. Gunstig bekend als de vertaler van Shakespeare's drama's en van de, meestal goed weergegeven, sonnetten, levert hij nu een blijk van de veelomvattendheid zijner litterarische liefde, door een der meesterstukken van de Helleensche poëzie in Nederduitsch gewaad te kleeden, en zoo voor velen een wereld te openen, waarvan hun hoogstens eenige flauwe herinneringen uit de jaren der jeugd zijn bijgebleven. Er zijn er, die zullen beweren, dat de heer B. een andere keuze had kunnen doen, dat de teedere Euripides en zelfs de koninklijke Sophokles nader aan ons staan dan hun ietwat stroeve voorganger. Maar zoo de bewerking goed is, blijft dit een bijzaak, en dan - wie zal zeggen, waarmede de heer B. ons nog verrast?

Gemakkelijk was zijn taak niet. Afgezien van het toch bijzondere karakter der Grieksche tragedie, met haar bijna strakke waardigheid en haar gebrek aan individueele teekening niet het minst met de ruischende statie harer ons vreemdklinkende koren, verzet zich het gecompliceerde, kunstvolle metrum tegen elke poging die zonder inspanning genot eischt. Men kan dit verhelpen door de vertaling te brengen in moderne gerijmde voetmaten, maar dan zou men het talent moeten bezitten, waarvan Shelley meestal, en mrs. Browning somtijds in hunne vertolkingen blijk geven, om niet te vervallen in zwakke navolgingen, waar het oorspronkelijke den lezer ontkleurd uit toeschemert. Een waarschuwend voorbeeld levert juist in dit geval da Costa, wiens Hollandsche Prometheus evenveel op den Griekschen gelijkt, als de poëzie van velen onzer levende poëten op zijne eigene. Eéne aanhaling zij voldoende om het verschil tusschen de oude en de nieuwe vertaling aan den dag te doen treden.

Da Costa heeft (...)

> 't Gebied der zeeën gromt met ongestuime golven
> Zijn klachten tegen 't noodlot uit!
> Zelfs de onderwereld is verbolgen:
> Des aardrijks bodem dreunt met naar en dof geluid!
> 't Bezielt zich al van 't medelijden,
> Dat we aan uw lot, vervallen heemling, wijden!

Burgersdijk zingt: (r. 431-435)

Dies klotst, de branding woest der onstuimige zee;
Haar diepte zucht: in Hades' kracht
Weergalmen diepe tonen;
't Ruischen der bron van den godd'lijken stroom
Beklaagt zijn deerlijk lijden.

In de eerste proeve is alles gemeenplaats, beeld zowel als uitdrukking, en buitendien kunnen er van de zes regels maar twee - met eenige wijzigingen - aan Aischulos geweten worden[...], terwijl de verzen van den heer B. eenvoudig maar bezield, getrouw en toch niet gewrongen zijn. Zijn werk is een aanzienlijke vooruitgang bij dat van zijn voorganger, en de verschillende metra heeft hij, vooral in de rei-zangen, zóó weten te behandelen, dat zij zich van zelf laten lezen, ook door weinig geoefenden, indien men slechts zorg draagt, alle woorden ten volle uit te spreken, met de lengte, de kortheid en de klemtoon die hun toekomen, en niet de helft in te slikken, gelijk men in het spreken gewoon is. De iambische trimeters van den dialoog verdienen eveneens veelal lof, wanneer men bedenkt, hoe weinigen er nog in onze taal geschreven zijn, maar tusschenbeide verliest de vertaler toch uit het oog, dat een vers nooit een vers kan zijn, alleen uithoofde eener valsche of gedwongen accentueering, en dat bij het gebruik van antieke rhythmen, iedere verslapping schennis is aan de heilige schoonheid van den vorm[...].

Nu komt het belangrijkste vraagpunt aan de orde: hoe is de dictie des dichters, welke reeds in de oudheid befaamd was om hare grootschheid en rijkdom in klank en beeld, in onze moedertaal weergegeven? Aischulos, heet het, is vóór alles een plastiesch tragicus: indien/ (312) men echter een letterlijke vertaling van een zijner drama's voorlegde aan iemand, die overigens met de Grieksche litteratuur onbekend was dan zou hij zich verbaasd afvragen, waar hij die plastiek vinden moest? De zegging zou hem alledaagsch proza toeschijnen, hier en daar verlevendigd door een enkel oorspronkelijk beeld, maar menigwerf ook ontsierd door een opgeschroefdheid in de uiting van de eenvoudigste zaken, die zijn aesthetischen smaak kwetsen zou. De reden is eenvoudig. Onze gewone schrijftaal vloeit over van metaphorische uitdrukkingen en beelden, die iedereen gebruikt, zonder er iets meer bij te gevoelen of te fantaseeren, en die, schoon hun oorsprong te danken hebbende aan de waarachtige inspiratie van bevoorrechte individuen of die van het volk, allengskens tot

een versleten en conventioneel hulpmiddel zijn geworden voor allen, die te weinig naïef zijn en te weinig innerlijken drang bezitten, om zelf hun eigen taal te scheppen. Vandaar die ongerijmde koppelingen van de meest ongelijksoortige overdrachtelijke wendingen, die men telkens in het geschrijf van den dag ontmoet, vandaar de machtige betoovering, waarin Multatuli's taal de gemoederen van hen houdt, die nog in staat zijn individueele frischheid en volkomen harmonie tusschen gedachte en woord te waarderen. De Grieken daarentegen, wier verbeeldingskracht vlugger en meer ontvlambaar, wier geest jonger en ontvankelijker was, en die niet behoefden te zwoegen onder het wicht van tal van eeuwen-heugende poëtische erfenissen van elken aard, konden door één enkel woord, figuurlijk gebruikt, even sterk getroffen worden, als onze verwende hersenen door de tooverachtigste beelden van een Shelley of een Swinburne. Wat voor hen plastiek was, is het voor ons in de vertaling dikwerf niet, en de vraag rijst dus, hoe dit bezwaar op te heffen, en hoe, met behoud van den geest van het werk, het Hollandsch te maken tot datgene voor onze fantasie, wat het Grieksch voor de hunne was? Dr. Burgersdijk heeft aan deze vraag de eenig mogelijke oplossing gegeven. Zij bestaat daarin, dat men de voorstelling van het oorspronkelijke versterkt, door zorgvuldig overdachte toevoeging van een haaltje, een tintje, waarmede men aan het beeld meer relief bijzet en onzen geest te hulp komt. Men lette er slechts op geen schade te doen aan de beknoptheid en de gedrongenheid der dramatische zeggingswijze, van welke, in den dialoog ten minste, zoo min mogelijk moet afgeweken worden. Naardien nu een beoordeeling niet alleen op de gebreken, maar vooral op de deugden van haar voorwerp dient te wijzen, komt het mij niet ongepast voor, in eenige bijzonderheden na te gaan, hoe de heer B. aan deze zijne taak voldaan heeft. Prometheus zegt (304-307), in letterlijke vertaling: ‘Aanschouw met welke jammeren ik door Zeus gebogen word.’ ‘Gebogen’ is voor ons hier zwak, omdat wij zelfs in de spreektaal zóó dikwijls gewagen van menschen, die het een of andere ongeluk buigt, hetzij verdriet, schulden, of misdaden, dat ons voorstellingsvermogen al zeer prikkelbaar moet wezen, om nog door die uitdrukking aangedaan te worden. En de heer B. wijzigt haar daarom zeer gelukkig (r. 306) in:

> ‘Zie met wat smaadheen hij mij overlaadt en buigt.’

Nu is het beeld uitgewerkt; wij hooren niet slechts den ons bekenden klank nogmaals, maar wij zien ook, dat de heros gebogen wordt, omdat men ons wijst, men hem buigt.

[...] Ja soms, als de plastiek van Aischulos, letterlijk verdietscht, scherp en klaar voor ons zou gestaan hebben, laat de vertaler zich regels ontvallen, die, op zijn zachtst gezegd, hèm geen eer en de dichter schade doen. Ik verklaar mij die kortstondige afdwalingen op deze wijze. Dr. Burgersdijk heeft als wij allen, bespiegelende wezentjes, de gewoonte, om den abstracten zin te halen uit het concrete beeld, en zoo zijn philosophisch begrip van de zaak te verhelderen. Dit nu is minder, maar tusschenbeiden vergeet hij bij het overbrengen in Hollandsche verzen, weer van het abstracte tot het concrete terug te gaan. Zoo komt het, dat wij vertalingen ontmoeten als ‘'t golvend vlak der zee, waar 't licht op dartelt’ voor het verrukkelijke *ανηριφμον γελασμα χυματω* (r. 90), en ‘spel van den wind’ voor het overweldigend grootsche *αιφεριον χινυγμα* (r.158.) In beide gevallen wordt de oorzaak voor de uitwerking gegeven, welke fout in het eerste gemakkelijk zou zijn te vermijden geweest; in het tweede bidt het woord *χινυγμα* eigenaardige bezwaren aan, en al de vertalingen, die ik raadpleegde, hebben zich niet kunnen of willen ontzien op gelijksoortige wijze te zondigen. Wanneer de vertaling des heeren B. een heerschend gebrek bezit, dan is het, dat zij nog te weinig innerlijken gloed, nog te veel prozaïsche wendingen vertoont, ofschoon tal van gelukkige en soms treffend schoone plaatsen - waarin men de ziel voelt trillen, die ze schiep - zoo niet de minder geslaagden doen vergeten, dan toch tegen hen op kunnen wegen. In de volgende regels bijv. is zeer goed de mystieke tint van het oorspronkelijke te herkennen (793-97).

> ‘De Gorgoneesche velden, bij Kisthene, waar
> De dochtren Forkus' wonen, grijsgeboren trits,
> Met zwanenlijf, tezamen met een enkel oog,
> En éénen tand; der zonne glans bestraalt haar nooit,
> En nooit beschouwt haar in de nacht het oog der maan.’

En nu een voorbeeld van de anapesten:

.... maar schoon ook de haat
Den gehate doe lijden, geen schand' is 't leed.
Ja, treffe met flakkrend gekronkelde schicht
Mij het vuur van den hemel: en loeie de lucht,
Door donder en schokkend' orkanen gezweept,
Op mij aan: trill' daavrend en dreunend de grond,
Tot in 's afgronds diepten van stormen geschokt; / (313)
..... hij rukke van hier
Met des noodlots gruwzame wervling mij los,
En hij ploff' m' in den donkeren Tartaros neer;
Vernietigen kan hij mij nimmer!

Zulke verzen kunnen tot model strekken aan de opkomende dichter-jongeren, die, zonder plastiek, zonder gedachte en zonder hartstocht, de toekomst van de Nederlandsche litteratuur in zich meenen om te dragen. [...]

27
Het poëem van Lütkebühl (1881)

C.L. Lütkebühl, 'Vertalen', In: *De Gids* 45:3, pp. 586-587.

Van Carl Ludwig Lütkebühl Jr. is niet veel meer aan de vergetelheid te ontrukken dan de wetenschap dat hij twee dichtbundels heeft uitgegeven: *Leven en lied: gedichten* (1881, Sneek: Pijttersen) en *Bloesems* (1883, Nijmegen: Thieme). In het rond die tijd tot conservatief bolwerk verworden *De Gids* publiceert hij een door en door conventioneel gedicht, waarin aan de hand van door en door conventionele metaforen een door en door conventioneel beeld van het vertalen wordt geschetst. Als curiosum is het niettemin interessant genoeg.

1.

De vreemde dichter treedt ons nader,
  Wanneer in onze taal weerklonk
  Wat hij eens in de zijne zong;
Maar wees, Vertaler, geen Verrader.
  De zuivre wijn, die hij u plengt,
  Mag niet met water aangelengd.

2.

Door 't *prisma* gaan de zonnestralen;
  Maar bij dat zevenkleurig licht,
  Waarop ge uw vorschende oogen richt,
Mag 't niet vergeten te herhalen:
  't Ontlede licht verloor den gloed,
  Die sterken en bezielen moet.

3.

Vertaalt ge, zij úw werk de spiegel
Die 's vreemden werk getrouw weerkaatst;
Als ge in zijn stemming u verplaatst,
Geef ons voor 't zachte golfgewiegel
Op 't kalme vlak van 't effen meer,
Geen wild bewogen golfen weêr.

4.

Maar ook niet als op woeste baren
Ons zíjn verbeelding voeren mocht,
Moogt gíj doen denken aan een tocht,
Die 't zorgelooze spelevaren
Gelijkt, en ons de volle zee
Met ranken bodem zoeken deê.

5.

Neen! zoo úw arbeid zal gelukken,
Dan luister, hoe in vreugd en smart
De vreemdling 't kloppen van zijn hart
In zíjn gedicht wist uit te drukken,
En dán, als gíj dát hebt verstaan,
Niet eer, meld als zijn tolk u aan.

6.

Dán gaat ge óns voor, als hij ú voorging,
En dankbaar volgen we op uw pad,
Of uit den vreemden klankenschat
Als soms een enkle toon te loor ging,
Omdat in wat gij hebt gewrocht,
Ge ook ónze taal een lauwer vlocht.

28
Getrouw vertalen volgens J. van Leeuwen (1882)

Dr. J. van Leeuwen Jr., 'Wat is getrouw vertalen?' In: *De Nederlandsche Spectator*, 28 januari 1882, pp. 30-33.

> J. van Leeuwen Jr. (1850-1924) heeft het classicus gebracht tot een hoogleraarschap in Leiden. Hij heeft vele edities bezorgd van Griekse werken uit de Oudheid en vertaalde onder meer Sophokles en Aristoiphanes. In 1881 kwam zijn vertaling van Sophokles' *Aias* uit, die door Carel Vosmaer in *De Nederlandsche Spectator* werd besproken. In deze bijdrage reageert Van Leeuwen op Vosmaers bespreking en probeert hij de relatie tussen letterlijkheid en getrouwheid nader te bepalen.

Sinds een jaar of drie heb ik een groot gedeelte van mijn vrijen tijd doorgebracht in pogingen om de drama's van Sophokles in onze taal over te brengen.

Dat is zeker niet lang, maar toch lang genoeg om herhaaldelijk de vraag te overdenken en van verschillende zijden te beschouwen: ? wat zijn de eischen waaraan de vertaling van een antiek drama in moderne taal moet en kan beantwoorden?

Voor eenigen tijd meende ik daarbij twee scherp gescheiden en wèl-omschreven genres te kunnen aannemen, namelijk getrouwe vertaling die het oorspronkelijk op den voet volgt, en vrije gemoderniseerde bewerking; ? ik voor mij wenschte alleen aan de eerste mijne krachten te beproeven.

Dezer dagen echter maakte de Heer Vosmaer, in zijne uitvoerige beoordeling mijner vertaling van Sophokles' Aias de opmerking dat deze overzetting tot geen van beide genres onverdeeld behoort.

En die opmerking is juist.

Zoo is dan ook hier weder de 'graue' theorie ontoereikend gebleken, en was degeen die ze opstelde de eerste om haar te overtreden.

In plaats van nu naar een nieuwe definitie of formule te zoeken, heb ik getracht de bezwaren, die de vertaler op dit terrein te overwinnen heeft, te kenschetsen, en ik dank den Spektator dat hij mij in de gelegenheid stelt ze ook aan anderen ter toetsing voor te leggen.

Het doel van elke metrische vertaling zal wel zijn, een g e t r o u w , of laat ons tot vermijding van misverstand liever zeggen een j u i s t beeld te geven van het oorspronkelijk, en iets van den indruk, dien dit eenmaal maakte op de tijdgenooten des dichters, in 't gemoed des modernen lezers te doen natrillen, ? als een verzwakten, verdunden telefoon-galm wellicht, maar toch zóó, dat althans het karakter, het timbre herkenbaar is.

Een beeld van het oorspronkelijk. Hier doet zich echter dadelijk de vraag voor: Bezitten wij dat origineel dan ook in zijn oorspronkelijke gedaante?

't Ware tijdverlies, aan te toonen hoever het er vandaan is dat de meesterstukken der oudheid, ongerept tot/ (31) ons zouden zijn gekomen. Bij Sophokles' treurspelen is dit allerminst het geval. De overgeleverde text is rijk aan gapingen, omzettingen, onverstaanbare woorden en regels.

De eerste eisch zal nu wel zijn, dat men in den zin van den grondtext doordringt, zonder zich door de duizende plagerijtjes die de corrupte overlevering den lezer bereidt te laten afschrikken.

Men vergete hierbij niet, dat ook de beste, vrijzinnigst bewerkte editie's voor den v e r t a l e r geen voldoend gezuiverden text opleveren. Immers, terwijl de uitgever in zijn Aantekeningen gelegenheid vindt om voorstellen tot verbetering te doen, of door verklaring van het onbegrijpelijke zichzelf te overtreffen, of wel tot het plaatsen van bedenkelijke vraagteekens; ? terwijl hij den tekst zelf, zoo noodig, door sterretjes en gedachtestreepjes als bedorven of onvolledig kan kenmerken, ? moet de vertaler, wien het er immers om te doen is, een beschaafd publiek niet af te schrikken maar te lokken, in zijne overbrenging uitgaan van een overal samenhangenden, overal verstaanbaren grondtext, dien hij zich dus, waar de overlevering hem in de steek laat, naar beste vermogen moet improviseeren. ? Dat is ongetwijfeld een hachelijk werk, waarbij van zekerheid of onfeilbre regels wel geen sprake kan zijn. Waarschijnlijkheid is het

hoogste waarop de restauratie die men de text doet ondergaan in de meeste gevallen aanspraak kan maken[a].

Dat woord restauratie brengt onwillekeurig een ander gebied voor den geest, nl. dat van de overblijfselen der antieke beeldhouwkunst, waarbij het restaureeren onvruchtbaar gebleken, en als rijk aan dwalingen is opgegeven. Men loopt echter het gevaar, uit de ervaring op dit terrein opgedaan, tot onjuiste conclusies te komen met betrekking tot dat der poëzie. Ik haast mij daarom, er een andere, m.i. juistere vergelijking tegenover te stellen.

Nemen wij eens aan, dat van een lied der oudheid niet de text, maar een partituur terug werd gevonden in een of ander, eeuwenlang overdolven, monument; ? gevonden op een vermolmd, verkleurd papyrus-blad, zoodat na ingespannen arbeid der meest liefdevolle toewijding toch nog hier en daar noten onleesbaar bleven; en stel dat wij, opgetogen over dien vond, hem aan een beschaafd publiek wilden mede-deelen ? zouden wij dan niet eerst naar óns beste weten aanvullen wat verloren ging? Of zouden wij, als straks ons gehoor zich luistrend had neergezet om een nagalm op te vangen van de melodieën der oudheid, de onleesbare noten bij de uitvoering uit piëteit door maten rust vervangen?

Doch reeds genoeg beeldspraak. Laat ons samenvatten. Aan de vertaling behoort getrouwe studie van den overgeleverden text vooraf te gaan, waarbij de wonden door de hand des tijds geslagen, voor zoover hare heeling onbereikbaar is, althans gehecht en overpleisterd worden.

Een vertolking daarentegen, die ook dáár zich aan haar voorbeeld aansluit waar dit onder de inwerking des tijds is ontaard, gelijk een photographisch beeld dat ook de vlekken en scheuren van het oorspronkelijk wedergeeft, miskent hare roeping. Welke lezers toch, mag men vragen,

a Een voorbeeld tot toelichting. Vs. 140 van de Aias geeft de oorspronkelijke text aan den koorleider de vergelijking in de mond: wanneer ik mijn vorst in gevaar of verdenking zie, dan wordt ik angstig ‘en vrees als het oog der gevleugelde duive’. Ik voor mij geloof dat de oude philoloog Pierson den spijker op den kop trof, toen hij met onbeduidende textwijziging [...] hier deze lezing gaf: ‘als de duif voor het oog (of den aanblik) van den ad'laar.’ Het beeld van den oorspronkelijken text schijnt mij, vooral in den mond van dezen spreker, gezocht, en min juist uitgedrukt: een oog immers kan wel trillen of zich sluiten of op andere wijze vrees uitdrukken, maar niet zelf bevreesd zijn. De heer Vosmaer evenwel is in zijne beoordeeling van mijn werk van een ander gevoelen, en acht de oorspronkelijke lezing meer in overeenstemming met den klassieken smaak. Hij heeft daarbij de nieuwere uitgevers op zijn hand [...].

zouden door dergelijken eerbied voor de overlevering gebaat worden? Niet zij die in staat zijn het oorspronkelijk te lezen: deze toch zullen niet naar de photographie grijpen maar naar het origineel; ? en wie daartoe niet in staat zijn, voor hen leveren onopgeloste vraagstukken der kritiek of exegése weinig aantrekkelijks op, en kunnen hen onder 't lezen slechts in verwarring en uit de gewenschte stemming brengen.

Heeft nu de vertaler zich van zijn voorbeeld een zoo levendige en scherpe voorstelling gemaakt dat de vertolking mogelijk is geworden, dan vangt de worsteling met den vorm voor hen aan.

Dat het metrum van het klassieke werk behouden moet blijven, staat naar mijne overtuiging als een paal boven water; natuurlijk moet daarbij echter met het t a a l e i g e n rekening worden gehouden.

Doch liever dan hierover uit te weiden, ga ik aanstonds over tot het terrein waar de eischen van het taaleigen haar invloed natuurlijk het sterkst doen gevoelen, namelijk de woordenkeus.

Onze moderne schrijftalen hebben zich onder den meest rechtstreekschen invloed der antieke beschaving ontwikkeld. Tallooze wendingen en beelden zijn uit de talen van Hellas en Rome in de onze overgegaan, en zijn daarin eeuw in eeuw uit gebruikt en verbruikt, tot zij ten laatste als gemeengoed golden. Terwijl zij echter zoo tot pasmunt voor 't dagelijksch leven werden, verloor de stempel meer en meer zijn kanten en lijnen, en sleet eindelijk gedeeltelijk of geheel af.

Daaruit vloeit een eigendommelijk bezwaar voor den vertaler voort. Namelijk dat hij telkens, door een woord letterlijk over te brengen, met dat woord op zijnen modernen lezer volstrekt niet denzelfden indruk zal teweeg brengen dien het oorspronkelijke eenmaal op de toehoorders maakte. Hij zal een poëtische uitdrukking onveranderd weergeven, en zie ? zij is den loop der eeuwen alledaagsch proza geworden. Dan ware een letterlijke geen getrouwe vertaling meer, en om getrouw te blijven tot den einde moet hij dan wel de kleur forceeren, de lijnen verscherpen, ? natuurlijk bij gebrek aan een wissen maatstaf, naar zijn subjectieve opvatting en smaak, op 't gevaar af dat anderen zijne zienswijze niet zullen deelen, en hem wellicht zullen beschuldigen een charge te hebben geleverd.

Een andere bron van weifeling, een nieuwe dwang tot bewuste afwijking van het origineel, ligt in het onderscheid tusschen het taaleigen, waarvan de tragici zich bedienen, en de omgangsspraak hunner tijdgenooten. Zeker, ook bij ons heeft de poëtische dictie andere woorden en wendingen dan courant- of briefstijl; ? maar toch ligt tusschen beide veel kleiner klove dan die waardoor de taal der grieksche tragedie van de alledaagsche zeggingswijze is gescheiden, een verschil dat zich tot zelfs in de declinatie en conjugatie doet gevoelen. Om een overbekend doch sprekend voorbeeld te geven ? vele woorden, die in 't gewone proza een ê-klank hebben, worden in de lyrische gedeelten, op zijn Dorisch, met den langen a-klank uitgesproken; zij worden daardoor (inderdaad op be-/ [32] nijdenswaardig gemakkelijke wijze) aan 't alledaagsche ontrukt en als 't ware met een plechtgewaad omhangen.

Voorts houde men wèl in 't oog dat de taal der tragedie in den waren zin des woords kunsttaal is. Dat blijkt bijv. uit den overvloed aan rhetorische figuren en stoute, vaak opzettelijk onnauwkeurige, stijlwendingen, die, al mogen zij schier altijd met juisten smaak en goed gevolg zijn aangebracht, en den lezer van 't oorspronkelijk een ruim veld van studie opleveren, in een vertaling, getrouw wedergegeven, den indruk zouden maken van onzin.

Verder levert de eerwaardige, verouderde taal der Homerische gedichten aan de tragici een schat aan uitdrukkingen en beelden, die, doordat zij aan den bijbel der Grieken ontleend zijn, een zekere wijding ontvangen hebben, en 't hunne bijdragen om aan de dictie der tragische muze een verheven en indrukwekkende klank te verzekeren.

Daartegenover staan wij modernen al zeer arm. Den bijbel der Grieken noemde ik zooeven Homerus. Wie zou niet weten hoe Ilias en Odyssee tot het eerste verstandelijk voedsel behoorden van Hellas' zonen, gedurende den kindertijd zich vastprentten in hun geheugen, en later in hun mond bestorven lagen. Onwillekeurig zoekt de moderne vertaler dus in de taal van onzen bijbel, in de boeken van 't Oude Testament vooral, een hulpmiddel tot verrijking van zijn woordenschat. Intusschen, de dagen, waarin Israels gewijde boeken bij een groot deel des publieks door en door bekend waren, liggen achter ons; en nationale zangers uit het verleden, wier uitdrukkingen gemeengoed zouden zijn geworden, bezit ons land niet.

Zoo ziet dan de vertaler zich telkens en telkens weer genoodzaakt, naar andere hulpmiddelen om te zien, ten einde niet ál te hopeloos verre terug

te blijven bij den indruk dien het oorspronkelijk eenmaal op de gemoederen der toehoorders maakte.

De gevolgtrekking waarheen ik streef is deze: getrouw vertalen en letterlijk vertalen gaan niet samen, en zullen integendeel vaak in omgekeerde reden staan, indien men onder getrouw verstaat datgene wat een soortgelijken (van g e l i j k e n kan nooit sprake zijn) indruk maakt op den lezer als het oorspronkelijk.

Om dat doel te bereiken, blijft intusschen altijd onmisbaar noodig, dat die lezer w e n s c h e te worden ingeleid in de denkwijze van een ver verleden, en er naar streve ? om de juiste en veel geciteerde opmerking van mijn leermeester nog eens aan te halen ? er naar streve Griek met de Grieken te worden. De eerste de beste, die tusschen twee cigaren of twee bittertjes in, even kennis zou willen aanknoopen met een van die oude hee-ren, zal natuurlijk weinig profijt hebben van zijne lektuur, en het boek ter zijde werpen of er bij indommelen.

[.../33...] Terwijl ik dus aan de ene zijde volmondig erken, dat grootere taalbeheersching vaak in staat zal stellen tot nauwer aansluiting aan het origineel, kom ik aan de andere zijde met overtuiging op voor 't goed recht van eene vrije behandeling der vertaling, een vrijheid die meer aan den zin, aan de strekking, den samenhang, dan aan de woorden hecht, en het waagt met luchtigen sprong over de talrijke valstrikken en kuilen heen te zetten waarin anders de geestdrift ? die de bescheiden vertolker toch evenmin kan missen als zijn doorluchtige voorbeelden ? gevaar zou loopen te verstikken.

Vooraf moet dan echter gegaan zijn ernstig onderzoek van hetgeen werkelijk is overgeleverd. Aan den text van het oorspronkelijk te tornen vóór men de vaste overtuiging heeft gewonnen dat het onjuist is en corrupt zijn m o e t , ware een vermetelheid die haar straf in zich zelve draagt; ? evenals een afwijking van het oorspronkelijk die geen andere reden heeft dan dat het zoo in het rijm, of liever in de maat, te pas komt, een zwakheid verdient te heeten.

Een laatste opmerking. De talentvolle vertolking der Ilias in het oorspronkelijke metrum, waarmede Mr. Vosmaer onze literatuur heeft verrijkt, is de eerste schrede, op dit gebied ten onzent gedaan. Deze vertaling legt op elke bladzijde getuigenis af van den ernst waarmede de bewerker er naar heeft gestreefd, zich ten nauwste bij 't origineel aan te sluiten. Allicht zal men nu, wat er verder in ons land op het terrein der metrische

overbrenging verschijnt, met dezen arbeid vergelijken, en onwillekeurig de regels, die daaraan ten grondslag liggen, ook bij de vertalingen van andere dichtwerken der oudheid willen toepassen. Terwijl het eerste ongetwijfeld een gevaarlijke proef zou wezen voor het werk van andere vertolkers, schijnt het laatste mij toe geen juiste maatstaf op te leveren. De homerische dictie toch vergunt den hedendaagschen vertolker veel meer het oorspronkelijk op den voet te volgen dan de voortbrengselen der tragici. De trouwhartige breedsprakigheid en naieve eenvoud van de epische taal en stijl staat oneindig minder ver van ons gevoelen en spreken dan de kunstvolle, aan rhetorische versierselen rijke, woordenpraal der tragedie. Wie deze laatste bij een modern publiek ingang wenscht te doen vinden, zal zich telkens, hoe noode ook, moeten getroosten van zijn voorbeeld af te wijken ? reculer pour mieux sauter. Uit den aard der zaak is de kring, waar binnen belangstelling voor de vertolking van een werk der oudheid valt te hopen, in den tegenwoordigen tijd vrij beperkt; het ware onmenschkundig, dunkt mij, dien kring als met opzet nog kleiner te maken. Voorshands is het de taak van hen die gelooven aan de blijvende waarde van de nalatenschap der oudheid, de opheffing voor te bereiden van een echtscheiding die, tot smart en onberekenbare schade voor beide partijen, tusschen de ‘klassieke’ en de ‘schoone’ letteren is uitgesproken of althans feitelijk bestaat. Die verzoening kan echter alleen tot stand komen door wederzijds geven en nemen; wie het dus wel meenen met beide, zullen zeker gaarne medewerken om aanleidingen tot misverstand tusschen de gewezen echtelingen zovel mogelijk weg te nemen, en vóór alles in 't oog te houden dat onbekend onbemind maakt. [...]

29
Vosmaer antwoordt Van Leeuwen (1882)

Carel Vosmaer, 'Antwoord op het voorgaande.' In: *De Nederlandsche Spectator*, 28 januari 1882, p. 33.

> In hetzelfde nummer waarin Van Leeuwen zijn reactie geeft op Vosmaers bespreking van zijn Sophocles-vertaling (zie Nr. 28) geeft Vosmaer zijn dupliek, waarin hij zijn vertaalprincipes nog eens kort op een rijtje zet: men moet het antieke geven als antiek, het oorspronkelijk 'zooals het is'.

Ik blijf bij mijne in het n^{o}. van 31 Dec. 1881 uiteengezette meening. 'Den tekst herstellen in zijn oorspronkelijken vorm', dit, zegt de heer van Leeuwen, moet voorafgaan. Juist daar ligt het gevaar en dit heeft hij niet weggeruimd. Er zijn, buiten de gevallen waarin grammaticale en kritische geleerdheid kan beslissen, te vele gevallen waarin niet een *weten-schap-pelijk geleerde*, maar een *letterkundig kunstenaar* daartoe zou gewenscht worden, en de eerste is niet altijd de tweede. Geleerdheid, wetenschap, kritiek zijn niet alleen eene andere functie der hersens, maar vereischen een anderen aard en ontwikkeling van dezen. In zaken van *kunst*, van *poëzie* kan niet de geleerde, de criticus beslissen. Vandaar de tallooze dwalingen zoowel in het wegsnijden, als in het verbeteren.

Ten tweede zegt de heer v.L. dat, door een woord letterlijk te vertalen, de indruk vaak verloren gaat, de dichterlijke uitdrukking prozaiesch wordt. Daarin kan men voorzien door letterlijk te vertalen, maar met smaak en takt. Doch vóor alles moet de zaak die men overbrengt antiek blijven en niet modern worden.

De taal der oude tragici 'is eene kunsttaal'. Gewis, maar die hebben wij ook. In Vondels Lucifer en Jeftha vindt men ook het alledaagsch Amsterdamsch niet. Eindelijk, de eerbeidwaardigheid der oude taal van Homeros; dit was 'de bijbel der Grieken'; en wij nieuwen zouden 'arm zijn' daarin. O, geenszins; wij kunnen en moeten voor dergelijke gele-

genheden putten uit bijbel, middeneeuwsche en 17deëeuwsche taal; daarin liggen schatten zoo maar voor het grijpen, maar.... men moet er het oog op werpen en ze niet ter zijde laten.

Nee, laten wij het antieke geven als antiek; wien het niet mondt, late het onaangeroerd. Laten wij niet twee zaken vermengen; schept men zelf bij het voorstellen van een antiek onderwerp, dan kan men met moderne vormen en eischen rekening houden; *vertaalt* men, dan geve men het oorspronkelijke zooals het is.

30
Willem Kloos: vertaling, vorm en inhoud (1883)

S[ebastiaan].S[enior]. [=Willem Kloos], 'Iets over vertalingen.' In: *De Amsterdammer, Weekblad voor Nederland*, 15 april 1883, pp. 3-4

Onderstaand fragment komt uit een bespreking van Schillers *Lied van de Klok*, metrisch overgebracht door K.G.F.W. Ham, (uitgegeven te Schoonhoven, door S. en W.N. van Nooten in 1883). De bijdrage is ondertekend met de initialen S.S. en achter deze initialen gaat volgens de literatuurhistorici niemand minder dan Willem Kloos (zie ook No. 26) schuil (zie Kralt 1982 en Cornelisse 2001).
Het weekblad *De Amsterdammer* (nu beter bekend als *De Groene Amsterdammer*), was naast *De Nederlandsche Spectator* de belangrijkste spreekbuis van de Tachtigers voor de oprichting van *De Nieuwe Gids*. Kloos droeg regelmatig bij en liet daar ook zijn licht schijnen op het verschijnsel vertaling. De inleiding van de bespreking mag gelden als een van de eerste poëticale teksten waarin de consequenties van het poëtisch programma van Tachtig voor het verschijnsel vertaling worden behandeld. Zonder dat deze met zoveel woorden genoemd wordt, is de opvatting die hier naar voren wordt gebracht terug te voeren op de vertaalpoëtica van Shelley.

Om een gedicht te kunnen maken, moet men een dichter zijn, niemand twijfelt er aan, maar om nu een gedicht, dat reeds gemaakt is, in een andere, zijne eigene, taal over te brengen? Naar de feiten te oordeelen, ons door de geschiedenis der litteratuur verschaft, zou men zeggen, dat zich daartoe ieder in staat rekent, die door lectuur en oefening eenige litteraire bekwaamheid verkregen heeft.

Men redeneert namelijk aldus: 'Alle poëzie bestaat uit twee dingen, inhoud en vorm, uit datgene wat er gezegd wordt en de wijze waarop men het zegt. Het eerste is het eigendom en kenmerk des dichters, het laatste kan tot in zekere mate door studie verworven worden'.

Als dus de inhoud, waaronder verstaan wordt; de gedachten, de sentimenten, waarmede die gedachten worden geuit en de beelden, die de sentimenten verzinnelijken, als dus die inhoud, zoo meent men, gegeven is, heeft slechts een man van smaak, maar die uit zichzelf nooit tot dien inhoud zou gekomen zijn, met liefde en zorg zijne eigene woorden voor die der vreemde taal te kiezen, om een zo niet volkomen, dan toch voldoend beeld van het oorspronkelijke werk te leveren.

Indien deze redenering opging, zou diezelfde man evenwel ook bevoegd zijn, een gedicht, door een der meesters zijner vaderlandsche letteren gewrocht, om te zetten in andere bewoordingen, mits hij slechts den ‘inhoud’ van het origineel behield. En het product, dat hij dusdoende voortbracht, zou wel niet zoo schoon als het model, maar toch evenzeer een *gedicht* wezen.

Neen, zal men ons antwoorden, want de dichter heeft, in *zijne* taal, de best mogelijke uitdrukking gegeven, aan wat hij te zeggen had, en bij ieder woord, dat men door een ander vervangt, neemt men ook een der schoonheden van het werk weg, wie dus, zooals gij wildet, alle woorden wijzigde, zou slechts een waardelooze copie overhouden, 't Is of men een leerling der schilderakademie een doek van Rafaël nabootsen liet.

Juist, want al moge zijne figuren op de nagebootste gelijken, de algemeene verhoudingen en de lichtverdeeling dezelfde zijn, een Italiaansche Madonna is het niet. Op honderden plaatsen is de hand te rechter of ter linker uitgeweken, heeft te zwaar of te licht gedrukt, en de juiste kleurnuances waren niet te treffen. Zoo is er hoogstens een knap stuk kunstnijverheid, maar nimmer een kunstwerk voor den dag gekomen.

Bij een schilderij toch als bij een gedicht ligt de grootheid niet ten eerste in het onderwerp, maar in de opvatting, als in de wijze, waarop die opvatting is verwezenlijkt.

Niet de algemeene voorstelling, nog de alles beheerschende gedachte maken beiden tot meesterstukken, maar de kleuren en de lijnen, de sentimenten en de beelden, waardoor die gedachte en die voorstelling worden belichaamd, d.w.z. den hun passenden *vorm* verkrijgen, zonder welke de eene zowel als de andere slechts ijle schimmen zijn; terwijl wederom die *vorm* en daarmede het kunstwerk zelve dan eerst gezegd kan worden te bestaan, als hij volkomen zuiver door woord of penseel is uitgedrukt.

Iedere schepping bestaat uit een talloos tal kleinere scheppingen, wier eenheid in de ziel des scheppers gevonden wordt. Eén schrede dus ter zij-

de, één onbedachte afwijking van het model en de schepping is daar ter plaatse verminkt, en de ziel is daar ter plaatse verdwenen.

Dit geldt voor het kopiëeren, maar is het met vertalen anders gesteld? Twee woorden in twee verschillende talen, die één begrip aanduiden, beteekenen toch dikwijls niet het zelfde, omdat de twee begrippen, schoon de zelfde, verschillend zijn genuanceerd, en in allen gevalle zijn de klanken anders, tusschen welke en datgene, wat zij voorstellen, een merkwaardige overeenstemming bestaat. Deze overeenstemming is wel niet altijd met den maatstok aan te wijzen, maar zij laat zich toch gevoelen en is een der hoofdoorzaken van den indruk, dien een gedicht op ons maken moet.

Het is de taak van iederen vertaler in zijn werk die combinatie van uitdrukking en klank te geven, waardoor precies hetzelfde gezegd wordt voor verbeelding en gevoel en dezelfde werking wordt teweeggebracht op het gehoor, als de dichter deed.

En als dit onmogelijk is, zooals niet zelden geschiedt, mag hij zich niet tevreden stellen hetzij met alleen het gehoor, hetzij den geest des lezers te voldoen, maar hij is verplicht iets anders voor het oorspronkelijke in de plaats te zetten, dat even of bijna even goed in het geheel der creatie past. Eigenlijk moet hij dus het gedicht op nieuw maken, en uitgaande van hetzelfde punt, van waar de dichter begon, den aandrang om te zeggen wat zijn hart gevoelde en zijn verbeelding zag, in zijn vaderlandsche taal de schepping opbouwen, die zijn voorganger in de zijne formeerde.

Maar om dit te vermogen, moet men zelf een dichter zijn.

Den doctrinairen zij het overgelaten, deze eenvoudige kunstregelen, wier algemeene waarheid niettemin moeielijk betwist kan worden, op alle bijzondere gevallen toe te passen. Niet ieder, die poëzie vertaalt, heeft daarmede de bedoeling, om *poëzie* te geven. Beweegredenen van practischen aard zijn het, die er menigeen toe brengen, om de handen aan de voortbrengselen der oude en nieuwe litteratuur te slaan.

Wel heeft de eene of andere kunst-enthousiast het recht om te vragen, of het eigenlijk wel geoorloofd is, het vele schoone, dat de menschelijke geest heeft voortgebracht, ten gerieve van een gedeelte onze natuurgenooten te verhanselen. Doch ik zou de pogingen van hen b.v., die zich aan het overbrengen eener Grieksche tragoedie wagen, willen vergelijken bij het leveren van gravures naar beroemde schilderstukken, die toch ook niets anders beoogen, dan den beschouwer eenig idee te geven van het

origineel, en hem tot een kennismaking met dat origineel zelve aan te sporen. [...]

Bibliografie

Batteux, Charles. 1967 [1775]. *Principes de la littérature*. Genève: Slatkine reprints.
Berg, Johannes. 1919. *Over den invloed van de Italiaansche letterkunde op de Nederlandsche gedurende de negentiende eeuw*. Amsterdam: A.H. Kruyt.
Berg, W. van den. 1986. 'Het literaire genootschapsleven in de eerste helft van de negentiende eeuw.' In: Berg, W. van den & Peter van Zonneveld. *Nederlandse literatuur van de negentiende eeuw. Twaalf verkenningen*. Utrecht: HES Uitgevers. 12-45.
Berg, W. van den. 1990. 'De Nederlandse romantiek, een verschijnsel in de marge?' In: *De Gids*, 153:2. 79-87.
Boas, Henriette. 1965. 'De leraar Hebreeuws van Eduard Asser: Samuel I. Mulder.' In: *Amstelodamum* 52. 126-135.
Brantas, Gerard, Monique Konings, Maud de Sitter en Peter van Zonneveld. 1989. '*Van Brave Hendrik tot Dik Trom*. De negentiende eeuw.' In: Bek-ke-ring, Harry & Nettie Heimeriks (red.) *De hele Bibelebontse berg, de geschiedenis van het kinderboek in Nederland & Vlaanderen van de middeleeuwen tot heden*. Amsterdam: Querido. 229-293.
Bork, G.J. van & N. Laan. 1986. *Twee eeuwen literatuurgeschiedenis. Poëticale opvattingen in de Nederlandse literatuur*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
Brink, Jan ten. 1902-1904. *Geschiedenis der Noord-Nederlandse Letterkunde in de XIXe-eeuw, in biographieën en bibliographieën, 1830-1900*. Rotterdam: Bolle.
Broeck, Raymond van den. 1986. 'Opvattingen over het vertalen in Nederland van 1800 tot 1850.' In: *De Gids* 149:6. 497-513.

Busken Huet, Conrad. 1868-1885. *Litterarische Fantasien en Kritieken*. Haarlem: H.D. Tjeenk Willink.
(https://www.dbnl.org/auteurs/auteur.php3?id=busk001, bezocht op 10-12-2002)
Cornelisse, Mickey. 2001. *Poëzie is niet een spel met woorden. De criticus Willem Kloos temidden van zijn tijdgenoten*. Nijmegen: Vantilt.
Delabastita, Dirk. 1993. '*Hamlet* in the Netherlands in the Late Eighteenth and Early Nineteenth Centuries. The Complexities of the History of Shakespeare's Reception.' In: Delabastita, Dirk & Lieven D'hulst (eds.) *European Shakespeares. Translating Shakespeare in the Romantic Age*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 219-233.
Delabastita, Dirk. 1995. 'Shakespeare Translation.' In: Baker, Mona (gen. ed.) *Encyclopedia of Translation Stu-dies*. London: Routledge. 222-226.
Delabastita, Dirk. 2001. 'Shakespeare in vertaling: Een historische verkenning.' *Folio: tijdschrift van het Shakespeare-genootschap voor Nederland en Vlaanderen* 8:2. 5-17.
Demoen, Kristoffel. 1997. 'Van Aafjes tot Zuydewijn; een odyssee langs vertaalopties.' In: *Kleio: tijdschrift voor oude talen en antieke cultuur* 27: 2. 54-72.
Ellis, Roger & Liz Oakley-Brown. 1998. 'The British Tradition.' In: Mona Baker (gen. ed.) *The Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge. 333-343.
Frederiks, J.G. & F. Jos van Branden. s.a. *Biographisch Woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde*. Amsterdam: L.J. Veen.
Grit, Diederik. 1986. *Dansk skønlitteratur i Nederland of Flandern, 1731-1982: bibliografi over oversaettelser og studier = Deense letteren in Nederland en Vlaanderen, 1731-1982: bibliografie van vertalingen en studies*. Ballerup: Det Kongelige Bibliotek.

Hermans, Theo. 1991. *Studies over Nederlandse vertalingen: een bibliografische lijst*. (Reeks Vertaalhistorie, deel 1) 's-Gravenhage: Stichting Bibliographia Neerlandica.
Jong, P. de. 1976. 'Bilderdijk over het vertalen.' In: *De nieuwe taalgids* 69. 508-517.
Knuvelder, Dr. G.P.M. 1980[7]. *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde*, deel III. 's-Hertogenbosch: Malmberg, 1980.
Korevaart, Korrie. 2001. *Ziften en zemelknoopen. Literaire kritiek in de Nederlandse dag-, nieuws- en weekbladen 1814-1848*. Hilversum: Verloren.
Korpel, Luc. 1992. *Over het nut en de wijze der vertalingen. Nederlandse vertaalreflectie (1750-1820) in een Westeuropees kader*. Amsterdam/At-lan-ta: Rodopi.
Korpel, Luc. 1993. *In Nederduitsch gewaad. Nederlandse beschouwingen over vertalen 1760-1820* (Reeks Vertaalhistorie, deel 4) 's Gravenhage: Stichting Bibliographia Neerlandica.
Korpel, Luc. 1995. 'De emancipatie van het Nederlandse vertaaldiscours in 1760-1830.' In: Delabastita, Dirk & Theo Hermans (red.), *Vertalen historisch bezien. Tekst, metatekst, theorie*. 's Gravenhage: Stichting Bibliographia Neerlandica. 23-34.
Koster, Cees & Ton Naaijkens. 2002. *Een vorm van lezen. Nederlandse beschouwingen over vertalen 1885-1946*. (Reeks Vertaalhistorie, deel 5b) 's-Gravenhage: Stichting Bibliographia Neerlandica.
Kralt, P. 1982. 'Willem Kloos en "De Amsterdammer"'. In: *Maatstaf* 30: 3. 17-32.
Kruseman, A.C. 1886. *Bouwstoffen voor een geschiedenis van den Nederlandschen boekhandel gedurende de halve eeuw 1830-1880*. Amsterdam: Van Kampen.
Leek, Robert. 1988. *Shakespeare in Nederland. Kroniek van vier eeuwen Shake-speare in Nederlandse vertalingen en op het Neder-lands toneel*. Zutphen: Walburg Pers.

Lefevere, André. 1977. *Translating Literature: The German Tradition from Luther to Rosenzweig*. Assen: Van Gorcum.
Luger, Bernt. 1987. ‘Dickens' populariteit in Nederland in de negentiende eeuw.’ In: *The Dutch Dickensian*, IX. 55-75.
Musaph-Andriesse, R.C. 1990. ‘De joodse bijbelvertalingen.’ In: A.W.G. Jaakke & E.W. Tuinstra (red.) *Om een verstaanbare bijbel: Nederlandse bijbelvertalingen na de Statenbijbel*. Haarlem: Nederlands Bijbelgenoot-schap/Brussel: Belgisch Bijbelgenootschap. 183-199.
Naaijkens, Ton. 2002. *De Slag om Shelley en andere opstellen over vertalen*. Nijmegen: Vantilt.
Pennink, R. 1936. *Nederland en Shakespeare. Achttiende eeuw en vroege romantiek*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff.
Potgieter, E.J. 1835. ‘Fraaije letteren: *I Promessi Sposi, Storia Milanese del Secolo XVII, Scoperta e Rifatta da Alessandro Manzoni, Paraigi, Baudry 1830*’. In: *De Muzen*, jaargang 1. 59-66.
Riewald, J.G. 1979. ‘The Translational Reception of American Literature in Europe, 1800-1900. A Review of Research.’ In: *English Studies* 60. 562-592.
Riewald, J.G. & J. Bakker. 1982. *The Critical Reception of American Literature in the Netherlands 1824-1900. A Documentary Conspectus from Contemporary Periodicals*. Amsterdam: Rodopi.
Robinson, Douglas. 1997. *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*. Manchester: St. Jerome Publishing.
Rynck, Patrick de & Andries Welkenhuysen. 1992. *De Oudheid in het Nederlands. Repertorium en bibliografische gids voor vertalingen van Griekse en Latijnse auteurs en geschriften*. Baarn: Ambo.
Saalmink, L.G. 1993. ‘Het vertonen en aankondigen van te vertalen boeken.’ In: *De negentiende eeuw* 17:2. 67-86.

Schoneveld, C.W. 1990. ‘Transmitting the Bard to the Dutch: Dr L.A.J. Burgersdijk's Principals of Translation and his Role in the Reception of Shakespeare in The Netherlands to 1900.’ In: Westerweel & D'haen 1990. 249-269.
Schoneveld, C.W. 1992. *'t Wordt grooter plas, Maar niet zoo 't was*. (Reeks Vertaalhistorie, deel 3). 's-Gravenhage: Stichting Bibliographia Neerlandica.
Shelley, Percy Bysshe. 1891[1821]. ‘Dichters Verdediging’. In Albert Verwey, *Dichters Verdediging (Shelley's ‘A Defence of Poetry’ en Sidney's ‘An Apologie for Poetry’)*. Amsterdam: Van Looy.
Steijnen, Kees van. 1987. ‘Dickens in Nederland.’ In: *The Dutch Dickensian*, IX. 4-52.
Steiner, T.R. 1975. *English Translation Theory 1650-1800*. Assen: Van Gorcum.
Störig, Hans Joachim (Hrsg.). 1963. *Das Problem des Übersetzens*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
Stuiveling Garmt. 1981[3]. De Nieuwe Gids *als geestelijk brandpunt*. Amsterdam: De Arbeiderspers.
Stuiveling, Garmt.1982[5]. *Een eeuw Nederlandse letteren*. Amsterdam: De Arbeiderspers.
Tenter, Polly den. 1984. ‘Scottomanie in Nederland.’ In: *De negentiende eeuw* 8:1. 3-15.
A.J. Verschoor. 1963. ‘Manzoni's “Promessi Sposi” in Nederland.’ In: *De Nieuwe Taalgids*, LVI. 102-107.
Voogd, Peter J. de. 1990. ‘Laurence Sterne in Dutch.’ In: Westerweel & D'haen. 197-229.

Vooys, Prof. dr. C.G.N. de. 1948. *De letterkunde van de negentiende eeuw tot ongeveer 1885 in Noord-Nederland*. [= *Geschiedenis van de let-ter-kunde der Nederlanden*, deel VII]. S.l: Teulings' Uitgeversmaat-schap-pij, 's-Hertogenbosch: L.C.G. Malmberg, Brussel: Standaard Boekhandel.
Waegemans, Emmanuel & Cees Willemsen. 1991. *Bibliografie van Russische literatuur in Nederlandse vertaling 1789-1985*. Leuven: Universitaire Pers Leuven.
Westerweel, Bart & Theo D'haen (eds.). 1990. *Something Understood. Studies in Anglo-Dutch Literary Translation*. Amsterdam/Atlanta, GA.: Rodopi.
Winkel, Jan te. 1922-1927[2]. *De ontwikkelingsgang der Nederlandsche letterkunde*. Haarlem: Bohn. (https://www.dbnl.org/tekst/wink002ontw00/, bezocht op 10-12-2002)

Personenregister

Addison, Joseph 62
Aischylos 16, 17, 125-130
Alberdingk Thijm, J.A. 122
Anakreoon 14, 70
Andersen, H.C. 80, 90
Aristoteles 31, 32
Batteux, Charles 10-11, 147
Beers, Jan van 110
Beethoven, Ludwig von 104
Bellamy, Jacobus 65
Bergh, S. J., van den 55, 70-71, 72
Bilderdijk, Willem 24, 29, 39, 42-43, 56, 65, 84, 101
Blair, Hugo 49
Blaze, Henry 102, 104
Boccaccio22
Boddaert, Pieter Jr. 56
Bodenstedt, Friedrich 102, 116, 117, 118, 121, 151
Browning, E.B. 126
Brunius, B. 74, 75, 149
Bürger, G.A. 65
Burgersdijk, L.A.J. 15, 16, 17, 18, 116-121, 125-130, 150
Bulwer Lytton, Edward 62, 76
Bunyan, John 86
Burns, Robert 76, 87-89
Busken Huet, Conrad 70, 91, 124, 149, 150, 151
Byron, George Gordon 7, 8, 55, 70, 75, 104, 149
Calderon 66
Cats, Jacob 65
Cervantes, Miguel de 65, 66
Chateaubriand, F.R. de 13, 59
Cicero 25
Clerq, Willem de 18, 21- 23, 148
Coleridge, Samuel Taylor 7
Conscience, Hendrik 94
Cort, Frans de 87-89, 110
Costa, Isaac da 21, 108, 126
Cremer, J.J. 3
Dacier, Mme. Anne 11, 18, 29, 147, 148
Dam van Isselt, E.W. van 65
Dante 80, 81, 90, 106, 149
Dautzenberg, Jan Michiel 110
Delius, N. 118, 121, 151
Dickens, Charles 5
Donner, J.J.C. 109, 110
Doré, Gustave, 90
Doyer, A. Tz. 22, 148
Ducis, Jean-François 77, 149
Euphorbus 150
Euripides 126

Feitama, S. 39
Feith, Rhijnvis 65
Fielding, Henry 74
Fontaine, Jean de la 21, 80
Frijlink, Hendrik 99, 100, 150

Geel, Jacob 4, 61- 63, 85-86
Gezelle, Guido 94
Ghert, P. van 64-67
Gildemeister, Otto 118, 151
Goethe, J.W. von 49, 62, 80, 81, 94-100, 101- 106, 109, 110, 148, 149
Goldsmith, Oliver 74
Gottsched, J.C. 108
Gries, Johann Diederich 66
Grimm, J. en W. 90
Gruppe, O.F. 110, 112, 150
Ham, K.G.F.W.J. 142
Haren, O.Z. van 65
Hegel, G.W.F. 64
Heije, Jan Pieter 13,58-60
Helmers, J.F. 65, 70
Helvetius van den Bergh, P.F.L. 72-73
Herder, Johann Gottfried 58, 108
St. Hiëronymus 25
Hooft, P.C. 38
Homerus 14, 15, 31, 32, 58, 95, 107- 112, 125, 137, 140
Hoop, Adriaan van der 13, 14, 55- 57
Horatius 48, 87, 111
Hugo, Victor 7, 55, 70
Huijgens, Constantijn 65
Humboldt, Wihelm von 8
Huydecoper, Balthasar 39, 148
Immerzeel, Johannes Jr. 65
Ising, Arnold 90-93
Jean Paul 22, 148
Jordan, Wilhelm 102, 110
Kampen, N.G. van 22, 61, 148, 149
Kate, J.J.L. ten 80-84, 149
Kaulbach, Wilhelm von 104
Keats, John 7, 122- 124
Kinker, J. 24, 55
Kloos, Willem 16, 17, 18, 122, 125- 130, 142-144
Klopstock, F.G. 49
Kok, A.S. 15, 116
Kotzebue, August von 21
Kruseman, A.C. 5, 6
Lamartine, A.-M.-L. de 55, 70, 112
Lange, J.P. 80
Leeuwen, J. van Jr. 133- 139, 140
Lelyveld, F. van 39, 148
Lennep, David Jacob van 76
Lennep, Jacob van 15, 65, 76-79
Lennep, W.W. van 122- 124
Lessing, Gotthold Ephraïm 108
Limburg Brouwer, P. van 18, 44- 48
Lindo, Mark Prager 74-75
Livius 38

Longfellow, H.W. 70
Longinus 32
Lulofs, B.H. 14, 18, 49-51, 55
Luther, Maarten 87
Lütkebühl, C.L. 131- 132
Made, P.M. van der 80

Manzoni, A. 4, 44- 48
Mauvillon, F.W. von 64
Mendelsohn, Moses 32, 148
Mensing, C.M. 5
Meres, Frances 118, 151
Meurs, B. van 113-115
Milton, John 56, 62, 80, 83, 123, 149
Moore, Thomas 55, 70
Moulin, Jurriaan 9, 12-15, 49-60
Mulder, Samuel Israël 9-11, 18, 24-41, 147, 148
Müller, Johannes von 22, 148
Multatuli 76, 128
Napoleon Bonaparte 84
Nayler, B.S. 61, 149
Nieuwland, Pieter 65
Novalis 7
Ovidius 42-43, 111, 150
Palm, J.H. van der 22
Pericles 86
Percy, Thomas 83
Perrault, Charles 90-93
Perk, Jacques 101, 122, 125
Peters, Anton 77, 149
Phidias 85
Platen, August von 110
Poesjkin, Aleksander 70, 72-73
Pope, Alexander 62
Porchat, Jean-Jacques 102
Potgieter, E.J. 4, 5, 44
Pythagoras 150
Rafaël 105, 143
Rop, Ant. L. de 110
Rollin, Charles 31
Roorda van Eysenga, P. 13
Rückert, Friedrich 102
Scott, Sir Walter 3, 4, 7, 45, 74
Schefer, Leopold 83
Scheffer, Ary 104
Schiller, Friedrich von 22, 49, 56, 83, 103, 110, 142, 148
Schlegel, A.W. von 7, 8, 52, 66, 109
Schlegel, Friedrich 7, 52
Schleiermacher, Friedrich 8
Schumann, Robert 104
Seidl, Johann Gabriel 70
Shakespeare, William 8, 12-15, 18, 49-60, 66, 76- 79, 81, 95, 102, 108, 116-121, 126, 149, 150
Shelley, Percy Bysshe 7, 8, 9, 17, 126, 128
Snellaert, F.A. 95
Sophocles 31, 32, 102, 126, 133, 134, 140
Stapfer, Philipp Albert 102
Steenbergen, Albert 101- 106

Sterne, Laurence 61-63, 74-75, 85-86
Swinburne, A.C. 128
Tacitus 38
Tennyson, Alfred Lord 70
Thackeray, W.M. 74
Tieck, Ludwig 12, 66
Tollens, Hendrik 65, 68- 69, 82, 149
Tasso, Torquato 66, 149
Tourreil, Jacques de 25

Uhland, Ludwig 113- 115
Ullmann, C. 82
Vergilius 43, 95, 106, 11
Verwey, Albert 9, 122
Vleeschouwer, L.J. 94-100, 148
Vloten, J. van 101
Vondel, Joost van den 39, 49, 108, 140
Vosmaer, Carel 15, 16, 107-112, 125, 133, 138, 140- 141, 150
Voss, Johann Heinrich 49, 51, 66, 108, 109, 110, 112
Wagenaar, Jan 38
Walré, Jan van 65
Weiland, J.A. 22, 148
Weisse, C.F. 77
Wessely, N.H. 32, 148
Wieland, Christoph Martin 108, 148
Withuys, Carel Godfried 65
Wolff, D.E.W. 6, 101- 106, 113-115
Wolf, Friedrich August 110
Wordsworth, William 7